

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ETATSRAAD
HIORT-LORENZENS
ERINDRINGER

H. ASCHEHOUG & CO. - KJØBENHAVN 1919

H. R. HIORT-LORENZEN

ERINDRINGER FRA SØNDERJYLLAND

Lionel Lincoln

* 16 August 1832
† 14 Juni 1917

H. R. HIORT-LORENZEN

ERINDRINGER FRA SØNDERJYLLAND

MED ET FORORD OG ET BIDRAG AF
DR. PHIL. R. BESTHORN

UDGIVET AF HANS DATERSØN
JOHAN FREDERIK GOTSCHALK

ETATSRAAD HIORT-LORENZEN begyndte først i Aaret 1910 i sit 78. Aar at nedskrive sine Erindringer.

Det havde ikke manglet ham paa Opfordringer til at give Efterslægten sit Bidrag til Belysning af de Forhold, hvorunder han havde levet og virket i Slesvig baade i den sidste Del af den danske Tid, i de første Krigsdage 1864 og efter Krigen, og velbegrundede var disse Opfordringer.

Som Barn havde Rudolf Hiort-Lorenzen paa nærmeste Hold fulgt sin Faders, Peter Hiort Lorensens Kamp som Danskhedens Bannerfører. Som Embedsmand havde han haft Lejlighed til, ligeledes paa nærmeste Hold, at følge den fremtrængende Schlesvig-Holsteinismes sidste Kampe mod det danske Herredømme. Han havde selv nær Dannevirke gennemlevet det frygtelige Døgn, da de danske Tropper maatte tiltræde deres Tilbagetog.

Den fordrevne danske Embedsmand havde haft Mod og Kamplyst nok til at vende tilbage til sin Fødeby Haderslev og der i en Aarrække i det Blad, som han med patriotisk-trodsigt Sind gav Navnet »Dannevirke«, virket og kæmpet for den danske Sag, som han, Sønderjyden af den gamle danske Slægt, omfattede med en Troskab, en urokkelig Energi, der var hans Fader værdig.

VI

Meget havde Etatsraad Hiort-Lorenzen oplevet, og han havde bevaret det trofast i sin gode Hukommelse til sin høje Alderdom. Kan være, at hans efterladte Erindringer vilde være fremtraadt i en omhyggeligere Form, hvis han havde begyndt at udarbejde dem tidligere og havde haft Tid til at gennemarbejde dem. Men det forekommer mig, at Hiort-Lorenzens Erindringer netop i den Form, hvori de foreligger, ikke blot øver en særlig Tiltrækningskraft, men ogsaa giver et langt værdifuldere Bidrag til den skildrede Tids Historie, end Tilfældet vilde være, hvis Forfatteren havde bearbejdet sine Optegnelser og Indtryk. Man faar — hvad den, der skriver disse Linier, af lang daglig Erfaring kan vidne — af de her foreliggende Skildringer det rette Billede af Forfatterens i saa mange Henseender sympatiske, ofte for temperamentsfulde, men altid noble Personlighed. Og hvor levende fremtræder ikke de af ham skildrede Forhold for Læseren? Man genoplever dem selv ved Læsningen.

Etatsraad Hiort-Lorenzen har efter sin Udvisning fra Slesvig spillet en ingenlunde ubetydelig Rolle i det danske politiske Liv. Det var næppe til Skade for ham, at han ikke fik fast Plads i den danske Rigsdag; og han vilde næppe have fundet sig til Rette i Partivæsenet. Sit Syn paa de Forhold udtrykker han tydeligt, naar han (pag. 32) skriver: »Hvor er det Højre-Venstrevæsen dog Smaating i Sammenligning med, hvad vi i de gamle Dage følte.« Rigsdagsvirksomheden passede ikke for hans Temperament. Men som Redaktør af »Nationaltidende« øvede han en ikke ubetydelig politisk Indflydelse, og han havde mange og fortræffelige Forbindelser i den Gang ledende københavnske Kredse, ogsaa i allerhøjeste Kredse.

VII

Ogsaa fra den Virksomhed vilde Etatsraad Hiort-Lorenzen have kunnet fortællé mangt og meget af Interesse. Men Sønderjylland og Kampen for den danske Sag i det gamle danske Land var dog det, der stod hans Hjerter nærmest og lige til hans sidste Dage optog hans Sind og Tanke.

Godt var det, at Peter Hiort Lorenzens Søn, den gamle danske, ægte danske Embedsmand fra Kamp-tiden, „Dannevirke«s uforfærdede og udholdende Redaktør fik nedskrevet sine Erindringer fra det gamle danske Land; og hans Dattersøn, der med stor Pietet omfatter alt, hvad der vedrører hans patriotiske Bedstefaders Virksomhed, har fundet det rette Øjeblik til at overgive disse Erindringer til Offentligheden. Rudolf Hiort-Lorenzen havde fortjent at opleve det Øjeblik.

R. Besthorn.

I. MIN BARNDOM I HADERSLEV

JEG vil begynde med at fortælle lidt om min Slægt. Det var en gammel Tradition i Nordborgegnen, at vi nedstammede fra en fransk Soldat fra 30-Aarskrigen, og det var ikke frit for, at min Fader var lidt stolt af at nedstamme fra denne Walloner. Vore Familietræk kunde nok tyde paa fransk Afstamning, og vort gamle Bomærke, et Laurbærtræ, er ogsaa et meget almindeligt Vaabenmærke i franske Slægter med Navnet LAURENT og dermed beslægtede Navne.

Ved at gennemgaa Kirkebøgerne i Rinkenæs, hvor min Oldefaders Gaard laa, og sammenholde dem med ældre Skatte- og Tiendelister, kom jeg til det ganske uomstødelige Resultat, at vor Slægt kan føres tilbage paa den samme Ejendom, Mand efter Mand, til den første Halvdel af det 16. Aarhundrede. Den ældste kendte Besidder af Slægtsgaarden er Peter Petersen 1543. Hans Søn var Lorenz Petersen 1582, dennes Søn Nis Lorenzen, hvis Søn Lorenz Nissen, død 1708, var min Tipoldefader Nis Lorenzens Fader.

Til Haderslev er min Slægt tidlig bleven knyttet, idet min Tipoldefader Hans Rudolph Feddersen i Midten af det attende Aarhundrede var Raadmand og Kjøbmand der. Hans Datter Catharina blev gift med min Oldefader Peter Hiort, som ogsaa blev Raadmand i Haderslev. Saa meget er nu vist og sikkert, at vi er en gammel dansk Slægt, og da Frederik Barfod i Dansk Folkekalender for 1844 skrev, at min Fader var tysk baade paa fædrene og paa mødrene Side, gjorde han sig skyldig i en for en

Personalhistoriker ganske utilgivelig Fejl. Først i den sidste Udgave af Gads Konversationslexikon, i hvis første Udgave Barfods Fabel var gaaet igjen, fik jeg den rettet, og i en af Dr. A. Thorsøes Bøger opnaaede jeg hans Tilladelse til at indsætte en Note, hvori det eftervistes, at min Faders otte Ahner var Danske.

Min Bedstefader Thomas Lorenzen blev 1790 Ridefoged i Gram Herred med Bopæl i Haderslev, hvor min Fader og alle hans Søkende er fødte.

Ogsaa min Moder var barnefødt i Haderslev, hvor min Morfader, Kirkeforstander og Gjæstgiver Johan Frederik Schroeter havde bosat sig omtrent samtidig med min Farfader Thomas Lorenzen.

Jeg fødtes 16. August 1832 i den store to-Etages Kjøbmandsgaard, som min Fader lige havde bygget paa Møllepladsen i Haderslev. Indtil da havde han boet paa Torvet, medens han oprindeligt, da han havde arvet Sukkerraffinaderiet i Apothekergade efter sin Morfader Peter Hiort, boede der. Han overtog Sukkerraffinaderiet ved sit Giftermaal 1815, men maatte opgive det henved 10 Aar efter, paa Grund af de uheldige Forhold. Af vestindisk Sukker, som indførtes over Kjøbenhavn, maatte han betale to Gange Told.

Huset paa Møllepladsen er meget forandret. I min Faders Tid var Butikken, hvortil der førte en høj Trappe fra Øst og Vest med Bænk og Lygteopstander, hvilket nu alt er borte, i Stueetagen, medens den nu er i Kjælderen, som i min Faders Tid var Lager. Ogsaa Værelserne er meget forandrede, men den gamle Trappegang midt i Huset er bevaret. Indgangen til Beboelseslejlighederne er nu fra Højgade. Før maatte alle Besøgende gaa igjennem Butikken ad en lang Gang med Disken paa den ene, Faders Kontor paa den anden Side. Huset vendte Gavlen til Møllepladsen, og derfra var der meget livlig Udsigt. Mine Forældres Hjem var stille og roligt. Fader var stærkt optagen af sine Forretninger, og blev tidlig ivrig Politiker, og Moder havde et stort Hus med mange Folk. De førte ikke Hus i den Forstand, man nu kjender. Et Middagsselskab

mindes jeg ikke at have oplevet hjemme. En sjælden Gang kom der nogle om Aftenen til et Whistparti. Fader var Mester i Kortspil, og jeg har vel arvet min Færdighed deri efter ham. Med Embedsmændene og Officererne havde mine Forældre ingen Omgang. Dertil var Fader jo for stor en Frihedsmænd. Han var Medlem af Borgercorpset, og da man vilde have ham til Officer, sagde han Nej, og blev i Geledet. Han holdt meget af mig, og hver Mandag Aften, naar Kassen skulde tælles op, var jeg inde paa hans Kontor med til at tælle Dritlerne og Curantskillingerne, Seddelpenge kjendtes den Gang ikke. Sølvpengene, d. v. s. Curantskillingerne blev stukne i Tutter paa 10 Daler Curant; og forseglede i begge Ender med Faders Segl gik de i Handel og Vandel.

Her tilbragte jeg de første elleve Aar af mit Liv. Min eneste Rejse var en Gang omkring 1840 med Moder til Løgumkloster for at besøge min Onkel, Møller Iver Erichsen, som var gift med en af min Moders Søstre. En Gang imellem kjørte hele Familien til Boskov ved Lillebælt, hvor der var et saare primitivt Badested. Vi Drengene badede fra aaben Strand. Der boede en Familie Dahlmann, hvor der i min Barndom skete den Ulykke, at den ene Broder kom til at dræbe den anden ved Vaadeskud. Der fik Familier kogt Vand paa Maskine i Haven, men Forplejningen havde de med hjemmefra. Dette og Ulvshus tæt nord for Haderslev, hvor man fik samme Behandling, var de eneste Udflugtssteder i Byens Omegn. I Landsenerernes Ridehus paa Naffet tæt ved Havnen var der til Tider Theater, hvor der blev spillet og sunget af tyske Skuespiltruper. Jeg mindes endnu at have hørt Operaerne »Des Adlers Horst«, som til Børnenes Jubel endte med, at Jægeren oppe paa Toppen af et Bjerg frelste et Barn ud af Ørnens Rede, og »Gustav oder der Maskenball«, hvor Kong Gustav den Tredie faldt for Morderhaand. I Selskabet »Harmonien« spillede danske Skuespillere, og der har jeg seet »De usynlige paa Sprogø«, som er mig uforglemmelig, fordi en af de Reisende optraadte i Faders Skindpels, som var

laant dertil, hvilket vel nok har skaffet os Børn Fripladser. Ellers var de store Markeder vore eneste Fornøjelser.

Alt tidlig gik det op for os, at vor Fader stod højt over sine Standsfæller i den lille By, og at han beskæftigede sig med andre Sager end sin egen Forretning; men til at opfatte Betydningen af Faders Deltagelse i det offentlige Liv i Trediverne, da han sad i Stænderne og skrev saa mange Avisartikler om offentlige Anliggender, var jeg for ung. Han sad paa sit Kontor fra Morgen til Aften, og gik saa en lang, ofte flere Timers Spadseretur. Min ældste Erindring om min Faders offentlige Virksomhed gaaer tilbage til 1838, da der ved hans Hjemkomst fra Stænderne blev bragt ham et Fanetog med en Tale af Dr. Marcus for hans Virksomhed der. Men først i 1842, da Fader kom hjem fra Stænderne og efter en Rejse til København, hvor han nød mange Hædersbevisninger, atter kom oplivet hjem, gik den store Forandring, der var foregaaet med ham, op for mig, og det lysnede for min Bevidsthed, at jeg havde et Fædreland, jeg maatte elske sammen med mine Forældre og Søkende. Men ogsaa Hadet og Bitterheden lærte jeg tidlig at kjende; thi de fleste af vor Slægt i Haderslev, og den var stor, trak sig tilbage fra os. Hjemmetyskeriet havde faaet Tag i dem, uagtet de alle var fødte Danske. Tidlig fik jeg en Følelse af Harme over at være i Slægt med saadanne Mennesker, og denne Følelse har siden aldrig forladt mig. Der lever endnu kjødelige Fætere og Kusiner af mig, som jeg ikke vil kjendes ved. Mine Bedsteforældre Schroeters Hus, hvor jeg kom saa at sige daglig, blev nu min eneste Tilflugt. Det var det ældgamle, for nogle Aar siden nedlagte Hus ved Sønderbro, hvortil der fra gammel Tid henlaa den Rettighed, at enhver Tørvebonde, som kom til Byen over Broen, den eneste Adgang sydfra, skulde aflevere nogle Tørv til Husets Eier, hvilken Ret min gamle Morfader strengt hævdede.

I mit Hjem blev der aldrig talt andet end Dansk; men da jeg kun turde tale Tysk i Skolen, fik jeg fra Barnsben naturlig Øvelse ogsaa i dette Sprog.

Med Haderslev-Tysken var det dengang dog kun smaat bevendt, og uagtet jeg senere var Embedsmand i en tysktalende By, lærte jeg dog først at tale godt Tysk, da jeg 1875 sad otte Maaneder paa Magdeburg Fæstning, udelukkende henvist til Omgang med virkelige Tyskere. Der gik det først op for mig, hvad det var for et Tysk, der taltes i Hertugdømmet Slesvig.

Helt forunderligt er det nu at tænke paa, at jeg som Barn aldrig har læst en dansk Morskabsbog. Derom har jeg ialfald ingen Erindring. De eneste danske Bøger, jeg dengang læste, var Saxo, men den har jeg ogsaa som Barn grundig gennempløjet, og saa Allen's Danmarkshistorie, denne dog først fra 1842, da Forfatteren sendte min Fader det Exemplar af anden Udgave (1842), som jeg endnu ejer. Det er dediceret til »Slesvigeren P. H. Lorenzen, den danske Nationalitets uforfærdede Haandhæver, høiagtelsesfuldt og hengivent fra Forfatteren«. Saxo lagde mærkelig nok Grunden til mine senere genealogiske Studier; thi allerede da var det min Fornøjelse efter ham at udarbejde Slægtregistre over de ældgamle danske Kongeslægter.

I min Barndom havde min Fader en stor Kjøbmandshandel, navnlig Bondehandel; men han gjorde ogsaa hyppige Rejser, 1837 til England, hvorfra han hjembragte et Billede af Dronning Victoria, som hang i vor Dagligstue. Paa det Billede var hun meget smuk, og vi Børn beundrede hende højlig.

Min Faders Hjemkomst fra denne Rejse mindes jeg ganske tydelig. Da var han allerede saa bekjendt som Democrat, at han blev overtalt til at holde en Tale paa et stort Møde af Liberale i Nottingham.

Der herskede et venskabeligt Forhold mellem mine Forældre og deres Kunder fra Landet, af hvilke tit flere spiste til Middag hos os. Vi var adskillige Gange til store Bryllupper paa Landet, hvortil Indbydelseerne lød paa »Spiseredskaber bedes medtagne«. Saaledes 1839 til Nis Lorenzens paa Lilholt i Halk Sogn, hvorfra jeg endnu mindes mange Enkeltheder, baade Ofringen til Præsten og Degnen i to Vand-

fade, medens Degnen stadig sang Salmer, Spisningen med Tobaksrygning mellem Retterne og Dansen, men ogsaa den da 46aarige Brudgoms højtidelige Mine under Vielsen hjemme paa Gaarden. Der kom i det hele mange Bønder hos Fader for at raadføre sig med ham om alslags Sager, da alle Advocaterne var tysksindede og tysktalende. Han havde en mærk-værdig Indsigt i alle mulige offentlige Anliggender, og Laurids Skau, der tit kom til ham som ganske ung Mand, har sikkert lært meget af de befrugtende Samtaler med ham.

Med den tyske Embedsstand var Fader uden Forbindelse. Kun de, der var liberale som han, kom hjemme, f. Ex. Borgermester Lindenhau, Conrector Vollquartz, Pastor Lautrup og Dr. Marcus, derimod ikke Lindenhau Eftermand Schrader, som var Absolutist. Denne Omgang ophørte helt 1842. Med Officererne ved Landsenererne havde mine Forældre slet ingen Omgang. Den civile Embedsstand var mere eller mindre afskyet af de Danske, navnlig af Bønderne. Borgerskabet i Byen var gennemgaaende indifferent, naar det ikke var tysk. Den eneste virkelige Ven, Fader havde blandt Borgerne, var Kjøbmand de Wolff, som helt igennem var dansk. Efter 1842 sluttede dog lidt efter lidt flere Borgere sig til Fader, men mange var det ikke, som dristede sig til at trodse Embedsstanden. I den 1843 stiftede slesvigske Forening var der foruden min Fader, min Broder Carl og Peter Christian Koch kun 7 Mænd fra Haderslev, deriblandt Lægerne, Justitsraad Jacob Gyrsting, som var gift med en af Faders Kusiner og Underlæge Joseph Dessauer, Resten var næringsdrivende Smaaborgere. End ikke Kjøbmand de Wolff dristede sig til at indmelde sig i Foreningen, og Gyrsting indtraadte først 1845 efter Faders Død, Dessauer i 1847, da han bosatte sig i Haderslev. Med vor talrige tyske Slægt i Haderslev skete der i 1843 et fuldstændigt Brud, og Omgangen med den hørte næsten helt op. Derimod modtog Fader hyppig Besøg fra Kongeriget, hvor han havde mange Forbindelser, navnlig med Monrad, Orla Lehmann, Goldschmidt, Carl Ploug, ligesom Professor Flor var

en hyppig Gjæst fra Kiel. Jeg har i den Tid afskrevet mange Breve for Fader, og kom derved paa en Maade tidlig ind i det politiske Liv. Men den første store politiske Begivenhed, jeg oplevede, var Skamlingsbankefesten den 18. Maj 1843, da jeg endnu ikke var 11 Aar. Om Morgenens kjørte vi, mine Forældre, min Søster Sophie, min Broder Frits og jeg i aaben Wienvogn den over 3 Mile lange Vei ad den gamle, daarlige Kongevei, som først efter Krigen blev erstattet med en Chausee, til Skamlingsbanken. Talerstolen var det Aar paa Bankens Top, omtrent der hvor nu Støtten staar, og det blæste stærkt. Her var det, at den gamle Johan Christian Drewsen overrakte min Fader det ved en Nationalsubscription tilvejebragte »af gode danske Markstykker« smedede Sølvdrinkehorn, som efter min Moders Død tilfaldt min ældre Broder Frits. (Dette tilhører nu P. H. L.'s Sønesøn Distriktschef i Statsbanerne Peter Hiort-Lorenzen.) Mødets Deltagere var langtfra saa talrige, som ved det følgende Møde i 1844, men vi Børn var dog i høi Grad imponerede af den store Forsamling; thi noget lignende havde vi aldrig oplevet. Hvor var vi stolte af vor kjære Fader over den Hæder, som den Dag vistest ham. Dagen staar uforglemmelig i min Erindring, men der er skrevet saa meget om den, at jeg ikke vil komme ind paa Enkelthederne. Da vi om Aftenen kjørte hjem, fik jeg Lov til at have den store, røde Saffiansæske med Hornet paa Skjødets. Af nulevende Mennesker, der var med paa dette første Skamlingsbankemøde, kjender jeg kun min Søster Sophie og Peter Skau, Laurids Skaus yngre Broder, som den Gang ikke havde fyldt 18 Aar. Men det er ogsaa omtrent 70 Aar siden.

Da jeg var fire Aar, kom jeg i en Pogeskole hos Jomfru Schade, som lærte os at læse, regne og skrive. Der var jeg vel et Par Aar og kom saa i Borgerskolen, hvor det gik paa Tysk. Stort lærte vi ikke der; ialfald mindes jeg ikke nogen Lærdom derfra. 1840 kom min Broder Fritz og jeg ind i en nyoprettet privat Realskole, hvor hele Undervisningen ligeledes gik paa Tysk, og der lærte vi virkelig

ikke saa lidt. I Latinskolen vilde min Fader paa ingen Maade have os. Han kjendte vel sagtens Latinernes vilde Liv. Vi to Drengene havde det haardt i Realskolen fra Efteraaret 1842, da saa godt som alle de andre Drengene var Sønner af Hjemmetyskere. I Frikvartererne haaned de os for vor Faders Skyld, og havde ikke vor stærke Ven Ohrt fra Gram, Orgelbygggersønnen, som senere blev Godsforvalter hos Grev Reventlow paa Sandbjerg, været, havde vi faaet mange flere Bank, end vi fik. Han beskyttede os, og saa vovede ingen at røre os. Ogsaa Lærerne saa skævt til os, og da saa i Sommeren 1843 en af Lærerne, en Landmaaler Jørgensen, uden al Grund i ustyrlig Hidsighed havde gjennempryget mig paa det ubarmhjerdigste, tog vor Fader os begge ud af Skolen. Vor Farbroder Carl var dengang Adjunct i Sorø, og det blev Anledningen til, at vi begge samme Efteraar kom paa Sorø Academi.

I September 1843 reiste min Fader i den Anledning til Kjøbenhavn, for, som han den 15. derfra skriver til min Moder, at gaa til Kongen og opnaa Fripladser til os paa Sorø Academi. Det vilde, skriver han paa sin vante heftige Maade, »være en Skam for den danske Nation, hvis mine uskyldige Smaadrenge skulde komme til at lide for, hvad jeg har gjort«. Fader fik ogsaa Audience hos Christian VIII og hos Dronning Caroline Amalie, og har sikkert af dem begge faaet de bedste Løfter. Men da han saa reiste til Sorø for at tale med Rector, fik han at vide, at Fripladser ikke strax kunde faas paa Academiet, idet det var en ufravigelig Betingelse, at man skulde have frekventeret Skolen et Aar. Fader skrev saa den 23. September fra Sorø til Cancellipræsident Stemmann og bad ham takke Kongen for den ham allernaadigst givne Tilladelse til at ansøge om Fripladser for os, og sige til Kongen, at han paa Grund af den nævnte Omstændighed havde besluttet sig til at ansøge Universitetsdirectionen om Plads for os som skolesøgende, betalende Disciple, og derefter lade det komme an paa, om vi muligen senere en eller begge efter eet eller flere Aars Forløb ved Flid og Sædelighed kunde gjøre os værdige til at

komme i Betragtning, naar Kongen bortgav Gratispladsen ved Akademiet. Samme Dag blev Ansøgningen indgivet til den kongelige Direction for Universitetet og de lærde Skoler, og allerede en Uge efter fik Fader fra den Brev om, at vi var antagne, saafrem vi bestod den befalede Optagelsesprøve.

I October 1843 afreiste vi da til Sorø.

II. MIN STUDENTERTID

I 1851 blev jeg Student fra Sorø Akademi og begyndte strax paa det juridiske Studium.

Det var min Agt at tage slesvigsk juridisk Examen ved Appellationsretten i Flensborg.

Da jeg ikke kunde faa tilstrækkelig Manuduction i Kjøbenhavn i Romerret, som var Hovedfaget, bestemte jeg mig til at tage til Flensborg, og i Juni 1855 rejste jeg da.

I de Tider tog den Rejse to Dage. Endnu var der ingen Jernbaner ud over Roskilde. Den nærmeste Reise var med Dampskib direkte til Flensborg, men Reisen tog to Dage. Skibet gik om Morgenen tidlig fra Toldboden sønden om Sjælland, og den Dag naaede man ikke videre end til Svendborg, hvor Damperen ganske rolig blev liggende om Natten. Først næste Morgen gik den videre sønden om Als, og ud paa Eftermiddagen naaede man Flensborg. Jeg fik et udmærket Logis i en lille Gjæstgivergaard, »Stad Kjøbenhavn«, i den nordre Ende af Byen, 2 Værelser med fuld Kost for en meget billig Penge. Næsten alle de ugifte Officerer ved fjerde Jægercorps, som den Gang laa i Garnison i Flensborg, spiste baade Middag og Aften i »Stad Kjøbenhavn«, hvor der altid var meget livligt. Fra mit Arbeidsværelse havde jeg den deiligste Udsigt over Havnen og Fjorden, og min bedste Fornøjelse var at pilke Torsk ovre ad Mørvig til. Fra mit Vindue var jeg den Sommer Vidne til den første Kapseilads i Danmark. Der var ikke mange Deltagere, næppe ti. Flere af Baadene var fra Ellerbeck ved Kiel, ogsaa Benzon fra Nykjø-

bing var mødt. En af Baadene kulseilede ved Oxøerne, og en af dens Besætning druknede, de andre reddedes af en af Baadene fra Ellerbeck, som tog første Præmie, uagtet den havde maattet seile et godt Stykke tilbage til Hjælp.

Nogle Uger efter min Ankomst til Flensborg fik jeg en Volontørplads paa Flensborg Amtshus hos Kammerherre Wolfhagen. Det var Skik og Brug at unge Jurister gjorde Auscultanttjeneste paa Amtshusene, og Wolfhagen havde selv været Amtssekretær i Haderslev. Første Fuldmægtig var Harald Knudsen, som strax efter blev Herredsfoged i Arns Herred og gift med Wolfhagens Søster Minna Johansen, Enke efter Professor theol. Johansen. Efter 1864 blev Knudsen Borgmester i Kjøbenhavn. Det blev et tredobbelt Arbeide, Hjemmelæsning, Manuduction og Kontorarbeide. Amtshuset laa »bag Møllen«, den sydlige Ende af Byen, min Bolig nær ved Nørreport, og det var en lang Vei. Alligevel fik jeg Tid til at deltage i det muntre Liv baade i den fornemme »Kongens Klub«, den Christianske Gaard og i Borgerforeningen. Ved den store Garnison og de mange Embedsmænd var Flensborg i de Dage en næsten helt dansk By, og selv dens tysktalende Beboere var saa at sige alle hyper-loyale, hvad de jo noksom viste i begge Krigene.

III. MIN KANDIDAT- OG EMBEDSTID

I April 1856 tog jeg slesvigsk juridisk Examen. Appellationsrettens Præsident, Kammerherre Stemann, og Rettens øvrige Medlemmer, deriblandt den senere Amtmand i Sorø, Kammerherre Emil Vedel, i hvis Hus jeg ofte kom, examinerede os. Jeg fik anden Karakter, hvad jeg ikke var videre fornøjet med, og jeg besluttede strax at læse om; men da jeg gennem min Broder Frits fik at vide, at hverken Wolfhagen eller Krieger, min tidligere Lærer, raadede dertil, opgav jeg det. Det var ogsaa kun meget faa, der fik højere Karakter ved den slesvigske juridiske Examen. Regjeringen var altid i Forlegenhed for juridiske Candidater til at besætte Embederne med, især i den sydlige Del af Hertugdømmet Slesvig, og jeg havde, navnlig da jeg fra Barndommen af var tilstrækkelig kyndig i Tysk fremfor de allerfleste, godt Haab om at blive befordret, naar jeg havde erhvervet mig en solid praktisk Uddannelse, som i de Tider lettest og bedst erhvervedes paa Amtshusene som Amtssekretær. Jeg blev altsaa boende i Flensborg og flyttede fra »Stadt Kopenhagen«, hvor jeg havde boet næsten et Aar, ud til en gammel Enkefru Boje, som boede »achter die Möhle« (bag Møllen) for at være nærmere ved Amtshuset, som laa skraas over for hendes Hus. Der fik jeg to Værelser ud til Haven og spiste til Middag hos Døll paa »Stadt Hamborg« ved den frisiske Port. Da Wolfhagen blev Minister for Slesvig, havde jeg nemlig lovet ham at blive i min Stilling

paa Amtshuset, og jeg havde ogsaa gode Udsigter til at blive første Sekretær, da der var al Rimelighed for, at Harald Knudsen snart vilde blive befordret. Dette skete ogsaa ved, at han kort efter udnævntes til Herredsfoged i Arns Herred. Men Baron Wilh. Wedell-Wedellsborg, som havde været Herredsfoged i Wis og Ugle Herreder og blev konstitueret som Amtmand, da Wolfhagen blev Minister, tog, da han blev udnævnt til Amtmand, en Fuldmægtig Christensen med fra Herredskontoret til Amtshuset, og uagtet Christensen og jeg i og for sig var gode Venner, idet han i 8 Maaneder havde manuduceret mig i Romerret, var Samarbejdet med ham dog ikke altid lige behageligt, uagtet Wedell viste mig megen Tillid. I Længden leve uden Gage kunde jeg heller ikke. Den Smule jeg havde arvet efter mine Forældre, slap op, og jeg var ligefrem nødt til at søge andre Udveje, uagtet jeg meget vel vidste, at det vilde være Wolfhagen imod, naar jeg forlod Flensborg Amtshus, hvor særlig alle Sprog-sagerne gik gennem mine Hænder. Amtssekretær Christensen havde nemlig været med i Oprørsarmeen, og det kunde umulig være behageligt for Wolfhagen, der havde gennemført Sprogrescripterne i Amtets blandede Distrikter, at Christensen skulde have med disse Sager at gjøre. Helst vilde jeg tilbage til min Fødeby og skrev til Laurids Skau, om der ikke var en Amtssekretærplads ledig deroppe. Der kom hurtig Svar. Kammerherre Stockfleth vilde gjerne have mig og tilbød mig 150 Rdl. i Gage om Aaret foruden fri Station. Da det i de Tider var meget gunstige Vilkaar for en ung juridisk Candidat, tog jeg med Kyshaand imod Tilbudet. Baron Wedell var, troer jeg nok, ked af at skulle af med mig, men kunde ikke fortænke mig i, at jeg foretrak de bedre Vilkaar, som han ikke kunde tilbyde mig.

Den 1. September 1856 tiltraadte jeg min nye Stilling og fandt en saare venlig Modtagelse hos Kammerherre Stockfleth og hans Frue, født Glahn. De havde to smaa Døtre, med hvem jeg hurtig blev gode Venner. Begge lever endnu, den ene som Enke efter Lægen Ernst Stibolt. I Stueetagen paa Amts-

huset boede Amtmandens Forældre, den gamle Oberst Hannibal Stockfleth og hans Hustru, to meget elskværdige Mennesker, som jeg hver Søndag Formiddag besøgte. Obersten holdt meget af at fortælle om sine unge Dage. Han havde sammen med sin Fader, Viceadmiral William Wolcker Stockfleth deltaget i Kjøbenhavns Forsvar. I sin Ungdom havde han været Page hos Kong Christian VII og været stærkt forelsket i Prinsesse Louise Augusta, hvis Portræt af Juel Orla Lehmann, da han engang under et Besøg af Obersten hos Sønnens Svoger, Overauditør Glahn i Veile hørte om hans Ungdomskjærlighed, havde laant den gamle Mand, saa længe han levede. Tit naar jeg besøgte ham, fandt jeg Oldingen siddende med foldede Hænder og Øinene fæstede paa Billedet, medens Taarer trillede ham ned ad de furede Kinder. Han døde den 15. Dec. 1858, og vi sørgede alle dybt over den gamle Hædersmands Bortgang. Hans Hustru fortalte ofte om de vanskelige Tider i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, da hun maatte opdrage fem Sønner og tre Døtre med Mandens Kaptainsgage; først 1822 blev han Major. Hun syede sin Mands og sine Sønners Uniformer, endog deres Støvler, og da den ældste Søn blev Amtmand i Haderslev, udførte hun selv det fine Guldbroderi paa hans Uniform. Saadan var Konerne den Gang.

Første Sekretær paa Amtshuset var Christian Gregersen. Vi delte Forretningerne mellem os, saaledes at jeg nærmest besørgede de geistlige, Skolesager samt Vei- og Landvæsenssager, hvorhos jeg var Sekretær ved Christine Frederikke Stiftelsen i Haderslev. Stockfleth var en udmærket Veileder, hvem jeg skylder meget, en human og elskværdig Foresat, og jeg følte mig lykkelig og tilfreds som Medlem af Familien, der tit modtog Besøg af Kammerherreindens Søstre Fru Becken og Frøken Nathalie Glahn og hendes Brødre, Overauditør Glahn og den senere General Glahn. Mine bedste Venner i Haderslev var Laurids Skau, min Faders lærvillige Discipel, og min Onkel Otto Schroeter, hvilke jeg meget ofte besøgte. Ogsaa hos nogle af Embedsmændene, Etats-

raad, Borgermester Hammerich, Herredsfogderne Heide og With og Husfoged Heuckendorff kom jeg hyppig, og med Provst Koefoed-Hansen, vor Nabo, havde jeg tit Embedsforretninger. Vi to Sekretærer havde meget at bestille, og vor Arbeidstid var fra Morgen til Aften. Først Kl. 6 underskrev Amtmanden Dagsposten, som kunde være over 100 Breve. Den første Vinter kom jeg hyppig i »Harmonien« om Aftenen, Samlingsstedet for de Danske, hvor det gik meget gemytligt til.

Den 15. December 1856 traadte den ottende Provsstænderforsamling for Slesvig sammen i Flensborg, og da nogle Uger var gaaet, viste det sig, at Hjælpesekretærene aldeles ikke kunde overkomme Arbeidet. Den Gang var man i Flensborg endnu ikke naaet saa vidt, at man havde Stenografer til Stænderforhandlingerne, det gik endnu paa god gammeldags Maner. Præsidenten antog to juridiske Candidater, som maatte nedskrive Talerne paa Stedet og bagefter udarbejde dem til Stændertidende, den ene paa tysk, den anden paa dansk. De fleste af Talerne holdtes paa tysk, da de tysksindede Talere ikke vilde tale dansk, hvad de fleste af dem godt kunde. Men Sprogstriden var allerede da voldsom.

De to første Sekretærer var cand. jur. Carl Holck, død 1868 som Professor juris ved Kjøbenhavns Universitet, som førte den danske, og Amtssekretær Cornils fra Tønder, som førte den tyske. I Begyndelsen af Februar blev jeg beskikket som anden dansk Hjælpesekretær sammen med cand. jur. Friis fra Flensborg som tysk, og i Mødet den 5. Februar forestillede Præsidenten mig for Forsamlingen. Friis og jeg kom straks i Arbejde, men allerede to Dage efter maatte der engageres to nye, af hvilke Lieutenant Hartvigsen blev den danske. Nu kunde vi 6 Sekretærer saa nogenlunde klare os, men det var et meget anstrængende Arbejde, og vi maatte hver eneste Dag arbejde til langt ud paa Natten. Hvad der yderligere forøgede Arbeidet, var Paabudet om, at Protokollen over Forhandlingerne skulde oplæses, og godkendes af selve Forsamlingen. Dette blev os

tilsidst for galt, og jeg spillede da Præsidenten, gamle Provst Otzen fra Femern, et artigt Puds. Vi havde en Dag alle spist en større Middag paa Raschs Hotel hos den kgl. Kommissarius, Kammerherre U. A. von Holstein og var efter den Tids Sædvane efter Bordet allerede hede i Hovederne. Saa kommer, da vi stod og drak Kaffe, Provst Otzen hen til mig med de Ord: »Heute Abend wollen wir Protokolle vorlesen.« Det blev altsaa Aftenmøde Kl. 10. Friis og jeg havde Protokollen færdig for to hele Møder, og dem skulde vi altsaa igang med. Præcis Kl. 10 mødte vi sammen med Præsidenten og Sekretærerne, Kancelliraad Schmidt og Pastor Christiansen. Forøvrigt var Salen ganske tom. Efter Omgang skulde Friis begynde, og han læste og læste med en aldeles forbløffende Tungefærdighed. Engang imellem kom et af Medlemmerne drivende ind i Salen, men forsvandt hurtigt igjen. Omsider var Friis færdig, og nu skulde jeg til det. Jeg begyndte da paa min Protokol med meget høi Røst for at faa Præsidenten og de to Sekretærer, der stadig underholdt sig med hverandre, til ogsaa at tale høiere. Da jeg saa var i fuld Gang, sprang jeg pludselig en hel Bunke Ark over, uden at det mærkedes af Nogen. Dette gjentog jeg saa Gang efter Gang, og efter et Kvarters Forløb vendte jeg mig om til Præsidenten, bukkede og sagde »Færdig«. »Allerede?« udbrød den gamle Provst forbavset, og jeg kunde kun gjentage, at det Hele var forbi. Om Provsten havde en Mistanke om, at jeg havde pudset ham, veed jeg ikke, men han var dog vist ret glad ved, at Mødet kunde sluttes Kl. 11. Laurids Skau og Kammerraad Juhl, hvem jeg fortalte Historien, morede sig meget over min Underfundighed. Den 21. Februar sluttedes Stænderforsamlingen, og alle vi 6 Sekretærer var glade ved, at den anstrængende Tid var forbi.

I Juni Maaned skrev min Søster Sophie til mig, at Tante Christiane og hun gjerne vilde have, at jeg skulde følge dem til Ems. Vi mødtes i Hamborg, blev der en Nat, og reiste næste Dag til det lille Badested Eilsen, hvor Fru Muus fra Odense opholdt

sig med sin yngste Søn Oscar, som havde mistet alt sit Haar i en Sygdom og nu skulde søge Hjælp her. Da vi paa Reisen fra Hamborg passerede Hannover, overraskedes vi ved paa Banegaarden at se en Flok svenske Studenter med deres hvide Huer, som pludselig gav sig til at synge. Det viste sig, at de sang for Prins Oskar, den senere Kong Oskar II, som Dagen i forveien var bleven gift med Prinsesse Sophie af Nassau. Det nyformælede Par var paa Hjemveien fra Nieberuh, hvor Formælingen havde staaet, og skulde nu aflægge Besøg hos den gamle Kong Ernst August.

Vi blev et Par Dage i Eilsen, hvor jeg endnu mindes at have seet den sidst afdøde Fyrste af Schaumburg-Lippe, hvis Bedstefader da regjerede over det lille Fyrstendømme, kjøre omkring i Parken med sine smaa Søskende i en med Gedebukke forspændt Vogn, ledsaget af en skrammereret Lakai. Vi gjorde et Par smaa Udflugter til Bückeburg og »die Schaumburg«, et gammelt Slot, hvis største Mærkværdighed var en Samling af gammelt Glas. Derfra reiste vi saa til Ems, hvor vi tog Ophold i Hotellet »Vier Jahreszeiten«. Underveis var vi nogle Timer i Köln, hvor vi saa den dengang kun halvfærdige Domkirke. Rhinturen til Koblenz gjorde langtfra det ventede Indtryk paa mig. Kysten var altfor ensformig, og de mange Vinbjerger rentud kedsommelige. Før os var Frøken Oline Muus, min gode Veninde fra Tante Christianes Hjem og fra Odense, ankommen dertil, med sin Søster Sophie Taaffe, og jeg tilbragte sammen med dem nogle herlige Dage paa dette skønne Sted.

Dengang spilledes der endnu Hazard i Ems som ved mange andre tyske Badesteder, og vi var flere Gange derovre for at se paa Spillet, men ingen af os havde hverken Mod eller Lyst til at deltage deri. En ung, nygift, ungarsk Grevinde, der boede i samme Hotel som vi, saa vi bortspille Tusinder ad Gangen, og tabe dem med et Smil. Blandt Kurgjæsterne var det Aar Storfyrst Konstantin med Hustru og Børn, hvoriblandt den nuværende Dronning af Grækenland. Hendes Moder, den 80aarige Storfyrstinde

Alexandra Josifovna døde 1911 i et Kloster i Kijev. Hun var den Gang meget smuk.

Jeg blev kun 2 Dage i Ems, da jeg havde besluttet mig til en lille Sviptur til Schweiz og kun havde fjorten Dages Orlov fra Haderslev. Uagtet jeg var alene, blev det dog en overmaade interessant Tour. Fra Coblenz tog jeg med Jernbanen direkte til Basel, Dagen efter til Bern. Den Gang var der kun faa Jernbaner i Schweiz, og Linien fra Basel til Bern var endnu ikke færdig. Man kunde kun kjøre et lille Stykke Bane fra Basel, da Tunnelen gennem Bjerget Hauenstein endnu var under Arbejde. Faa Dage før min Ankomst skete der en forfærdelig Ulykke i Tunnelen. Man kjendte dengang ikke til at pumpe Luft ind til Tunnelarbejderne. Der var gravet høie Skakter ovenfra gennem Bjerget, og ad dem tilførtes der Luft. I en saadan med Træ afstivet Skakt gik der Ild, Skakten styrtede sammen, og indenfor befandt der sig 200 Arbeidere, som det var umuligt at frelse. De omkom alle og var netop den Morgen, jeg kom til Hauenstein, blevet begravede. Vi kjørte da med Diligence over Hauenstein og saa nogle Mile med Jernbane. Men en Milsvei fra Bern stoppede Jernbanen atter, og jeg maatte endnu engang i Diligencen, fra hvis Top ved Siden af Kusken jeg første Gang nød Synet af Alperne i Berner Oberland. Da vi henad Aften nærmede os Bern, »glødede« Alperne, hvilket deilige Syn jeg kun saae den ene Gang under mit Ophold i Schweiz. I Bern fik jeg mig en Fører, thi uden en saadan kunde man i de Dage slet ikke reise i Schweiz, naar man vilde udenfor de slagne Landeveie. Sammen med ham kjørte jeg tidlig næste Morgen til Interlaken, hvor vi fik en lille Vogn til Lauterbrunnen, og herfra red jeg op til Wengern Alp, hvorfra der var den pragtfuldeste Udsigt til »die Jungfrau«. Her var et lille Hotel, hvor jeg spiste Frokost, og saa gik vi, min Fører og jeg, ned til Grindelwald, hvor vi overnattede. Næste Morgen gik vi forbi Rosenlauri Gletscheren og langs rislende Bække over Grosse Scheidegg forbi det mægtige Vandfald, Reichenband, ned til Meyringen, og her afskedigede jeg saa min Fører,

da jeg fik Reiseselskab til Luzern med et Par unge Tyskere. Vi gik over Bjerget til Alpnach, hvor vi fik en Baad til at seile omkring Pilatus, roet af to Piger. Næste Morgen tog jeg med Damper til Weggis for at bestige Rigi, uagtet Hotelvæerten ikke kunde love mig godt Veir. Da jeg var kommen et Par Hundrede Fod tilveirs, gav det sig til at smaaregne. Jeg gik i Skyer og kunde ikke se det allermindste af Vierwaldstättersøen under mig. Drivvaad kom jeg til Hotellet paa Rigi Sattel, fik mine Klæder saa nogenlunde tørrede, spiste hastig Middag og gik ned til Damperen igjen sammen med et Par unge Damer, hvis Bagage den mig ledsagende Knøs bar. Veiret blev imidlertid bedre, og i det lystigste Humør kom vi atter tilbage til Luzern, hvorfra jeg næste Morgen reiste tilbage. Heller ikke til Luzern var Banen fra Basel dengang færdig. Fra Luzern maatte vi kjøre et Par Mil med Diligencen, derpaa med Jernbanen til Hauenstein, atter over den med Diligence og saa med Toget til Basel. Herfra tog jeg saa lige til Ems, hvor jeg kun kunde blive een Dag, men en deilig Dag var det. I Slutningen af Juni var jeg saa efter endt Orlov atter tilbage i Haderslev.

I Sommerens Løb var jeg flere Gange paa Smaabesøg i Odense, hvor Tante Christiane og Søster Sophie boede efter deres Hjemkomst fra Ems, og blev naturligvis indbudt til et stort Sommerbal paa Sukkergaarden. Broder Frits, som Aaret iforveien var bleven forlovet med Christiane Muus, kom ogsaa. Næste Morgen anholdt jeg Consul Muus om hans Datters Haand. Som god Ægtemand maatte han først tale med sin Kone, men det varede ikke mange Minutter, før min kjære Svigermoder sluttede os i sine Arme, Tante Christiane og hele den øvrige Familie ligesaa. Jeg havde en Følelse af, at jeg var hjertelig velkommen i den kjære Familie, hvis enkelte Medlemmer jeg jo ogsaa havde kjendt i ikke saa faa Aar. Fra den Dag blev Consul Muus' Hus mit andet Hjem. I den følgende Tid var jeg et Par Gange paa Besøg i Odense, men det sidste blev ganske uventet meget langt. Den Dyssenteriepidemi, som 1853 havde berøvet os vor elskede Moder, ud-

brød atter i September i Haderslev, og da jeg den 12. September var uforsigtig nok til at reise til Odense, blev jeg Dagen efter angreben af denne farlige Syge, som, idet det netop var Fireaarsdagen efter min Moders Død, syntes mig et ondt Varsel. Dengang var det ikke som nu Skik og Brug, at en Patient med smitsom Sygdom blev sendt til et Hospital, det vilde mine Svigerforældre intet vide af, og jeg blev bragt til Sengs i et stort Værelse ovenpaa, hvor jeg ikke maatte modtage Besøg af andre end Lægen og den kjære Tante Christiane og Søster Sophie. Sygdommen tog stærkt til, og efter nogle Dages Forløb var jeg en Aften saa svag, at jeg ikke kunde røre mig og ikke tale. Tante Christiane kunde se paa mig, at det var noget iveien, og kom hen til mig, men jeg kunde ikke engang røre Hænderne og ikke svare paa hendes Spørgsmaal. Der blev da sendt Bud efter Dr. Helweg, som hurtig kom til. Jeg kunde nok opfatte, at han var ængstelig for mit Liv, og der blev i en Fart sendt Bud paa Apotheket efter en ny Medicin. Den maa aabenbart have hjulpet godt, thi jeg kom til at sove, og næste Morgen følte jeg mig meget bedre. Men endnu i nogle Uger maatte jeg holde Sengen og var længe meget svag og afkræftet. Min kjære Oline og alle de Andre maatte dog besøge mig, da Sygdommen var overstaaet; men mange Kræfter havde jeg rigtignok ikke, da jeg omsider maatte staa op, og før hen i November fik jeg ikke Lov til at reise tilbage til Haderslev. Her kom jeg strax paa Session, da jeg nu var 25 Aar og ikke kunde faa Udsættelse længere. Jeg blev taget til Infanterist, men trak et høit Nummer. For dog at være sikker paa ikke at blive indkaldt til Tjeneste og derved blive forstyrret i min Karriere, byttede jeg paa Sessionen i Aabenraa Nummer med en ung Mand fra Gram og slap for Indkaldelsen. Han slap forresten ogsaa, saa jeg kunde have sparet mine Penge, 200 Rigsdaler, som min Søster Sophie gav mig, men jeg vilde være ganske sikker. Samme Aar udbrød den store Handelskrise, og til dels paa Grund af den flyttede mine Svigerforældre til Kjøbenhavn, hvor de kom til at bo paa 1. Sal i

den samme Gaard ved Siden af Prins Ferdinands Palais, hvor Tante Christiane, hvis Mand, Kammer-assessor Laurids Muus, var død Aaret i forveien, boede paa anden Sal. Min Svoger Christoffer Møller, som samme Efteraar var bleven forlovet med min Svigerinde Marie Muus, og jeg fik nu en herlig Juleferie i dette store, gjæstfrie Hus. Og her begyndte Oline og jeg nu at tale om vor Fremtid. Borgermesterembedet i Ekernførde havde i over et Aar været ledigt, og Herredsfogden i Ekernførde Herred, Greve Ludvig Brockenhuus-Schack, min fordums Skolekammerat fra Sorø Academi, var constitueret. Jeg talte med min gode Ven, Departementschef i det slesvigske Ministerium Regenbug derom; men det viste sig, at Wolfhagen endnu ikke havde faaet Bugt med sin Misfornøielse over, at jeg havde forladt Flensborg Amtshus. Jeg var endnu for ung, mente han, uagtet den tidligere Borgermester, Louis Hammerich kun havde været 23 Aar, da han blev ansat, og 26, da han blev forflyttet til et bedre Embede i Tønder Amt. Jeg maatte da slaa mig til Ro, men opgav ikke mine Planer. Efter Nytaar reiste Christoffer Møller og jeg tilbage til Haderslev til vore Forretninger, og den Vinter tog jeg mig mit første literære Arbeide paa. Jeg var i Besiddelse af en ældgammel Afskrift af den bekjendte Jurist Blüttings »Glosse zum Jütschen Low«, som formodentlig havde tilhørt min afdøde Onkel Rudolf, der havde været Kontorchef i Rentekamret og havde studeret i Kiel. Den var aldrig trykt, og den gav jeg mig ilag med at afskrive om Aftenen. Arbeidet interesserede mig mere og mere, og jeg sled i det hver Aften efter Kontortid, for det meste til Kl. 12, og endda var jeg oppe hver Morgen Kl. 7 og gik min Morgentour til Højhaven, en høj Bakke ved Landeveien til Ribe, paa hvilken Haderslevhus fordem havde ligget, og fra hvis Top jeg den Vinter næsten hver Morgen saa Solen staa op. Blütting viste sig at være ret vanskelig at komme igjennem, navnlig ved de hyppige Citater af flere forskjellige Udgaver af Jydske Lov, hvilke jeg maatte anskaffe mig og benytte med stor Varsomhed. Lovens ældste Udgave

laante jeg af Regensburg, der interesserede sig meget for mit lille Arbeide, som nok skulde bære Frugt, mente han, hvilket ogsaa viste sig siden. Paa den Maade gik Vinteren rask fra Haanden. Jeg var saa godt som aldrig ude om Aftenen og tilbragte min Aften i Familiens Skød. Naar vi saa havde drukket The, spillede jeg gjerne en Time firhændig med Kammerherrens Broderdatter, Frederikke Stockfleth, til megen Glæde for den gamle Oberst, som ofte kom op til os om Aftenen. Hun var Datter af Oberst Søren Stockfleth og døde 1891 ugift i Nakskov. I Kjøbenhavn aflagde jeg i Sommerens Løb et Besøg hos mine Svigerforældre. Svigermoder boede sammen med Tante Christiane i Vedbæk, og vi havde mange glade Dage. Oline fulgte mig til Odense, hvor vi boede et Par Dage hos min Svoger, Adjunkt Taaffe, og nogen Tid efter besøgte hun mig sammen med min yngste Søster Mathilde. De boede hos min Onkel Schroeter. I September var jeg atter i Kjøbenhavn til min Broders Bryllup med min Svigerinde Christiane, og jeg benyttede da Lejligheden til at purre ved Regensburg, som gav mig ret gode Løfter. Men jeg maatte være taalmodig. Da jeg saa paany kom til Kjøbenhavn i Julen, smilede Lykken omsider til mig. Wolfhagen var ved Regensburgs Anstrængelser bleven blødgjort, og den 24. Januar 1859 blev jeg constitueret som Borgermester, Politimester og Byfoged i Ekerneførde, og den 29. Januar tillodes det mig at anlægge den reglementerede Uniform. I Sommerens Løb havde jeg aflagt et Besøg hos Grev Brockenhuus-Schack i Ekerneførde og fundet en meget venlig Modtagelse hos ham og hans Hustru, Grevinde Julie Sophie, en Datter af Adam Vilhelm Moltke.

Kort efter min Hjemkomst til Haderslev reiste jeg derved. Underveis besøgte jeg for sidste Gang min Onkel Carl, som døde kort efter, den 3. Februar. Den 1. Februar 1859 tiltraadte jeg mit Embede. By-skriveren, Julius Langheim, var som jeg barnefødt i Haderslev. Med hans Forældre — Faderen eiede Hjorteapotheket — havde mine Forældre haft megen Omgang. Foruden af os to bestod Magistraten

af de to Raadmænd Pupke og Dannemann. Foruden Grev Schack var der af danske Embedsmænd i Civiletaten Toldforvalter Hertzsprung og Postmester Adrian Schultz, en tidligere fra Krigen velrenommeret Artilleriofficer. Pastor Høyer-Møller, som var Garnisonspræst i Slesvig, kom en Gang om Maaneden til Ekernefærde og prædikede Dansk, nærmest for Garnisonen, men jeg besøgte naturligvis ogsaa Kirken den Dag. Garnisonen bestod af 2' Regiment, hvis Chef var Oberst Hindenburg, Majoren hed Dreyer, de fire Kaptainer Ditlev Høst, Mathiessen, Ross og Heckscher. Af Lieutenanterne kjendte jeg mest Harald Stockfleth og Fritz Gandil. De er nu alle døde. Stockfleth faldt ved Stormen paa Dybbøl 18. April 1864. Paa Slagdagene 6. og 25. Juli gjorde jeg i fuld Uniform Visit hos alle de Officerer, som havde deltaget i Slagene ved Fredericia og Dybbøl, og var begge Dagene sammen med alle Officererne til interessante Udflugter, 6. Juli til Mysund, 25. Juli til Sehested, hvor den Gang endnu en Invalid fra Slaget ved Sehested 1813 holdt Vagt. Officererne var i det Hele min saa godt som eneste Omgang. Vi spiste sammen paa Hotellet. Kaptain Ditlev Høst og jeg gik hver Dag Morgentour til Louisenberg, og om Aftenen var der Fællespromenade ad Kielerchausseen helt ud til Skoven ved Altenhof. Der mødtes hver Aften Høst, Mathiessen, Stockfleth, Gandil, Postmester Schultz og jeg, ofte endnu flere.

Endelig boede i Ekernefærde Baron Hugo Plessen, som var kongelig Kommissarius for de adelige Godser. Han førte et stort Hus; men da hans private Liv i Slutningen af 1859 vakte Forargelse blandt Byens Damer, idet hans Elskerinde, som i flere Aar havde boet paa Schnaap, der laa en halv Mil fra Byen, flyttede ud til Plessen og boede i en Etage, han for hendes Skyld havde sat paa sit Hus, afbrød disse al Omgang. I min Egenskab af Borgermester var jeg Patron for Slagterlavet og Fiskerlavet og mødte personlig ved deres Lavsforsamlinger. Mærkeligt at denne Patronsret havde holdt sig, medens det allerede 1681 ved Lov bestemtes, at Kjøben-

havns Magistrats Medlemmer ikke maatte være Lavspatroner.

Rets- og Forretningssproget i Ekernførde var tysk; ja man gik der som i alle de øvrige Byer og Landdistrikter med tysk Halvsprog saa vidt, at al Correspondance med Amtmanden og Ministeriet skulde gaa paa tysk, hvilket skulde synes ikke at have været nødvendigt. I den Grad konsekvent var man den Gang til at være mere end retfærdige imod de tysktalende Slesvigere.

Med Magistraten og Deputeretcollegiet kom jeg strax fra den første Dag paa den venskabeligste Fod, og jeg fandt hos begge den ønskeligste Støtte i mine Bestræbelser for at udrette noget nyttigt for den mig anbettede Kommune. Flere af Grev Schack forberedte større Sager lykkedes det mig at fuldføre. Saaledes Opførelsen af en ny Kommuneskole, Anlæg af et Gasværk og Opførelsen af en Granitmur ved Havnen. Særlig dette Arbejde havde jeg megen Glæde af, idet jeg, efter at Entreprenøren havde vist sig ude af Stand til at fuldføre det, sammen med Havnefoged Weber, overtog det for Kommunens egen Regning, hvorved det blev billigere. Det lod ogsaa til, at Wolfhagen var tilfreds med min Virksomhed; thi den 20. Nov. 1859 opnaaede jeg omsider Bestalling i mine Embeder; men først den 24. Dec. s. A. fik jeg kongelig Tilladelse til at føre Navnet Hiort-Lorenzen. Med Navnet Hiort var jeg ikke døbt; men min Moder havde ønsket, at jeg skulde antage det til Minde om min Fader, fordi hun vidste, at jeg vilde faa min Virksomhed i Slesvig, hvor min Fader havde indlagt sig Fortjeneste af Danskhedens Sag. Nu kunde jeg omsider tænke paa at hjemføre min Brud. En stor Sorg var det mig, at min kjære Tante Christiane ikke skulde opleve min Lykkesdag, hun var allerede død den 3. Oktbr. 1859. Ved Efterretningen om hendes farlige Sygdom reiste jeg uden Orlov til Kjøbenhavn og var tilstede ved hendes Begravelse. Vi sørgede alle dybt over denne elskelige Tantes Død.

Før Jul reiste jeg atter til Kjøbenhavn, hvor vort Bryllup stod den 28. December.

Da jeg havde faaet min Udnævnelse maatte jeg efter Skik og Brug til Glücksborg for at takke Kong Frederik VII for den. Han boede der det Efteraar med Grevinde Danner. Inden jeg reiste, formanede Grevinde Brockenhuus-Schack mig til endelig ikke at indbyde Kongen og Grevinden til at besøge Ekernførde. »Hvis De gjør det,« sagde hun, »reiser jeg øieblikkelig til Bregentved.« Til Glücksborg kom jeg sammen med Major Gulstad ved Gendarmeriet, Pastor Høyer-Møller (den gamle Feltpræst) og Ritmester Halfdan Flindt, som alle tre havde lignende Ærinde. Vi blev modtagen af Kammerherre Løvenskiold, der lige havde overtaget Functionerne som Hofmarskal efter den faa Uger forinden afdøde Overhofmarskal Levetzau. Medens vi stod og ventede paa Audiencen i det store Forværelse, som strækker sig helt gennem Slottet, kom til almindelig Forbauselse Kammerherre Berling derind. Han havde efter Ministeriet Halls eftertrykkelige Forlangende i nogen Tid været fjernet fra Hoffet; men Kongen kunde ikke undvære ham og havde Ministeriet uafvidende kaldet ham tilbage. Der var lange Ansigter den Dag paa Glücksborg. Berling gik øieblikkelig uanmeldt ind til Kongen. Først da han langt om længe kom tilbage, fik vi andre Audience. Kongen var meget naadig imod mig og spurgte mig ud om, hvad Ekernførde var for en By; der havde han aldrig været. »Det er ingen rar By,« svarede jeg, »smukt ligger den jo nok; men for Resten er den ikke Deres Majestæts Naade værdig. Borgerskabet er mestendels fæle Slesvigholstenere.« Ihu-kommende Grevinde Brockenhuus-Schacks Ord vogtede jeg mig vel for at indbyde Kongen til at besøge Byen; og da jeg kort før Taflet af den gamle Kammerherre Bjerregaard, som emsig havde faaet Gulstad, Flindt, Høyer-Møller og mig opstillede ved den Dør, hvorfra Kongen skulde komme ud med Grevinden ved sin venstre Arm, blev præsenteret for Grevinden, rettede hun ogsaa Spørgsmaal til mig om Ekernførde. Det var tydeligt nok, at hun vilde derved, hvor gamle Adam Vilhelm Moltkes Datter var den fornemste Dame. Men nogen Ind-

bydelse fik Grevinden ikke, og efter Taflet gjorde hun intet nyt Forsøg.

I Januar 1860 trak der Skyer op paa den politiske Himmel. Selv den ubetydelige Omstændighed, at Oberst Hindenburg en Aften lod Militærmusikken spille »Den tapre Landsoldat« i Gaderne, var tilstrækkelig til at vække Harmen blandt de indædte Slesvigholstenere i Byen.

Stænderne traadte sammen den 20. Januar i Flensborg, og fra tysk Side begyndte strax den hensynsløseste Agitation. De to mest fremragende tyske Stænderdeputerede, Thomsen fra Oldensworth og Hansen fra Cappel, havde sammenkaldt til et politisk Møde i Ekernførde, og da dette kunde forudses at ville berede Regjeringen Ubehageligheder, forbød jeg det efter Samraad med Grev Schack. Blixen-Finecke var den Gang slesvigsk Minister, og da der til ham blev klaget over mig, fik jeg officielt en »Næse«, men samtidig fra Regenburg en privat Meddelelse om, at jeg ikke skulde tage mig den nær. Efter hans Mening havde jeg kun gjort min Pligt, men Blixen-Finecke vilde søge at staa sig godt med Slesvigholstenerne, og ene derfor skulde det gaa ud over mig. Men Blixen, som kort efter gik af som Minister, havde naturligvis ikke opnaaet det Mindste ved sin Eftergivenhed, kun givet Slesvigholstenerne Vind i Seilene, og den benyttede de sig ogsaa i en Fart af. Uagtet det i Stænderloven var forbudt at indgive samlede Petitioner til Stænderne, idet hver enkelt Person skulde petitionere for sig, blev der sat Petitioner i Gang i al Hemmelighed baade i Ekernførde og i Slesvig, hvori der tilsagdes det tysksindede Flertal i Stænderne Befolkningens Støtte, i hvad det vilde foretage sig. Petitionerne eller Adresserne var holdte i meget kraftige Udtryk. Den fra Ekernførde, som havde 200 Underskrifter, lød saaledes i Datidens svulstige Sprog:

»Hohe Ständerversammlung!

Mit ernster, freudiger Erwartung begrüsse das Land Ihr erneuertes Zusammentreten. Eine schwere Zeit ist über uns dahingegangen. Fast Unerträgliches

haben wir getragen, aber der Mut des Volkes ist nicht gebrochen.

Nur noch inniger hat das Missgeschick der letzten Jahre in uns die Ueberzeugung befestigt, dass wir nicht ruhen dürfen, bis die Verbindung mit Selbständigkeit wieder hergestellt und durch feste Formen gesichert ist.

Hohe Versammlung! Wir vertrauen auf Sie, dass Sie ohne Scheu das Kampf wieder aufnehmen werden. Vertrauen Sie auf uns!

Eckernförde, 24. Januar 1860 «

Underskrifterne var blevne samlede i al Hemmelighed i største Hast, og jeg erfarede Intet om Adressen, før den var afsendt til Byens Repræsentant i Stænderne, Kjøbmand Timm, en rar og skikkelig Mand, som næppe havde Forstaaelse af, hvilken Brandfakkell, han havde udslynget. Saasnart jeg erfarede, hvad der var skeet, reiste jeg strax til Slesvig for at give min Amtmand, Kammerherre U. A. von Holstein Underretning om det Passerede. Han indberettede samme Dag Sagen til Ministeriet, og kort efter fik jeg Paalæg om at anlægge Sag imod samtlige Underskrivere. Nu fik jeg travlt. Jeg maatte først i min Egenskab af Politimester afhøre hver enkelt af de 200 Underskrivere, hvilket tog mange Dage og mange Timer af Dagen. Det var drøit nok for en nygift Ægtemand at maatte være 7—8 Timer om Dagen fra Hjemmet.

Som et Kuriosum maa jeg dog fortælle, at da August Jørgensen, som var Politimester i Slesvig, hørte om Adressen i Eckernförde, gjorde han den haanlige Bemærkning, at man ikke kunde undre sig over, at en saa ung Politimester som jeg ikke havde kunnet hindre Adressens Indsendelse. Faa Dage efter gik en ganske lignende Adresse med 400 Underskrifter fra Slesvig til Stænderne, uden at August Jørgensen vidste det Mindste derom. Sagen vakte stor Opsigt og gav Anledning til livlige Debatter i Stænderne, hvor den arme Timm, haardt trængt af Hans Krüger, søgte at forsvare Underskriverne. Krüger erklærede rent ud, at man ikke kunde tænke sig

noget mere oprørsk, selv om de var conciperede af den under Oprøret i 1848 berygtede Beseler, medens Timm næsten med grædende Taarer forsikrede, at der virkelig ikke laa slette og oprørske Motiver til Grund for Adressen; han var selv en rolig Borger og kaldte den Almægtige til Vidne paa, at Ekernførderne ikke vilde gjøre Oprør. Det var netop det karakteristiske ved Slesvigholstenerne efter 1850, at de nok vilde føre det store Ord, men krøb i et Museskul, naar der var mindste Fare paa Færde.

Ved Forhørene viste det sig, at Adressen var importeret til Ekernførde fra Kiel og forfattet af en derboende Fabrikant Lange, som havde en Broder boende i Ekernførde, en Kjøbmand Lange, der var Ordfører i Deputeretcollegiet. Mange af Underskriverne havde knap læst Adressen, men raskvæk skrevet under, fordi de Andre havde gjort det. Efter Byens Størrelse var Tallet paa Underskriverne ingenlunde imponerende; men jeg tvivler ikke om, at Borgerne saa godt som alle havde underskrevet, hvis de havde faaet Lov dertil. De Herrer Lange havde Hastværk og frygtede aabenbart for at blive opdaget. De skyndte sig da med at sende Adressen afsted, inden jeg kunde faa den stoppet. Det var en yngre Kjøbmand, der boede i samme Hus som jeg, der underrettede mig om, hvad der i al Hemmelighed var foregaaet. Det var kun et saare tarveligt Politi, jeg havde. Det bestod af en gammel Overbetjent, som havde tjent ikke alene under min Formand Hammerich, men ogsaa under de foregaaende oprørske Politimestre, og 3 Betjente, der tillige var Natvægttere, og ikke meget værd. Under saadanne Forhold kan man ikke undre sig over, at Adressen kunde circulere i Byen, uden at Politiet vidste Besked dermed.

Da jeg omsider blev færdig med Politiforhørene gik Sagen til Magistraten, og nu maatte jeg begynde forfra. Den Historie varede endnu meget længere. Stadssekretæren, Hr. Langheim, stævnedes kun nogle faa Underskrivere til at møde om Formiddagen, øiensynlig for at trække Sagen i Langdrag. Da jeg selv ønskede det samme, lod jeg Historien gaa, som

den bedst kunde. Den ene af Raadmændene, Danne-
mann, var Vinhandler og havde forpagtet Raadhus-
kjælderen, hvor der efter gammel Skik var Vinstue.
Her samlede saa hver Morgen de indstævnede Un-
derskrivere med de Herrer Langheim og Danne-
mann, og her blev Planer lagt om, hvad hver en-
kelt skulde svare i Forhøret. At Magistratsforhørerne
derved blev til den rene Komædie, var en Selvfølge,
og min Stilling blev mere og mere utaalelig, da jeg
stod ganske alene uden nogen Støtte. Grev Schacks
Venskab og gode Raad var ikke tilstrækkelige til at
holde mig ved godt Humør, og kun ved at bevare
den urokkeligste Ro kunde jeg klare Vanskelighederne.
Til min gamle Ven Regenburg skrev jeg stadig og
lagde ikke Skjul paa, at jeg ønskede Langheim fjer-
net. Stor var min Forundring derfor ikke, da jeg
den 9. April, midt under den store Forræderiproces,
modtog følgende Brev fra Wolfhagen:

»Kjære Herr Borgermester!

Stadssekretær Langheim vil i de allernærmeste
Dage blive afskediget fra sine hidtil beklædte Em-
beder. Denne Foranstaltning er naturligvis fremkaldt
af den mindre heldige Stilling, Langheim indtager i
Ekernførde, men den er væsenlig bleven fremskyn-
det ved Ønsket om at erholde en passende Plads,
hvorhen Borgermester Leisner i Slesvig vilde kunne
forflyttes. Leisner er ikke godt skikket til collegial
Samvirken, og skal det derfor kunne gaae med ham,
maa han stilles paa et Sted, hvor han saa temme-
lig kan virke alene. Hvis dette skal kunne effec-
tueres, eller med andre Ord for at kunne samle By-
embederne i Ekernførde i Leisners Haand, maa der
sørges for en anden passende Ansættelse for Dem,
og en saadan bliver netop vacant ved Leisners For-
flyttelse, idet han foruden at være Borgermester, jo
tillige er Herredsfoged i Satrup og Maarkjær Her-
reder. Efter hvad der foreligger Ministeriet, indbrin-
ger disse Herreder 2050 Rdl. (250 Rdl. Gage og 1800
Rdl. Sportelindtægter), og jeg forudsætter, at det vil
være Dem kjært at faae et Distrikt, hvoraf en Del
Sogne er blendede. Min Proposition gaaer altsaa ud

paa, at De lader Dem forflytte til Herredsfogderiet for Satrup og Maarkjær Herreder. Der er jo vistnok ingen Tvivl om, at De med Glæde vil gaae ind herpaa, men skulde De af mig ubekjendte Grunde ikke være tilbøielig for Forflyttelsen, saa venter jeg under alle Omstændigheder i Tillid til Deres Patriotisme, at De ikke lægger mit Forslag Hindringer i Veien. Leisner har samtykket og alt ligger færdigt til Indstilling til Hans Majestæt Kongen. Det vilde være mig kjært at modtage Deres Svar med omgaaende Post.

Deres hengivne

F. WOLFHAGEN.«

Min Hustru og jeg blev hurtig enige om, at jeg skulde tage imod dette Forslag, ogsaa fordi mine Embedsindtægter vilde blive betydelig forhøjet. Gagen som Borgermester, Politimester og Byfoged var ikke meget over 1300 Rdl., og min Hustru havde faaet nok af det ensomme Liv i Ekernførde, da jeg næsten aldrig var hjemme, fordi Embedsforretningerne holdt mig hele Dagen paa Raadhuset. Jeg svarede derfor den 11. April til Wolfhagen:

»Deres Excellences Forslag til mig om at forlade mine nuværende Embeder og overtage Satrup og Maarkjær Herredsfogderi efter Justitsraaden har i høj Grad overrasket mig, men ikke mindre glædet mig. Jeg havde jo vel efter de senere Begivenheders Gang faaet en Anelse om, at Stadssecretær Langheim vilde blive afskediget, og var derfor i nogen Uvished om, hvad der vilde blive af mig, da jeg paa den ene Side hverken ønskede eller ventede at faa hans Embede forenet med mine, men paa den anden Side ogsaa indsaae Vanskelighederne ved at faae en passende Stadssecretær i hans Sted. Min Stilling, der indtil Stændernes Sammentræden var saa god, som jeg, naar jeg undtager enkelte ubehagelige Rivninger med Langheim, kunde ønske det, er i Løbet af de sidste Maaneder navnlig, ja maa-ske udelukkende, paa Grund af det af mig udstedte efter Sigende af Baron Blixen-Finicke misbilligede

Forsamlingsforbud og den nu svævende Undersøgelse angaaende den LANGESKE Adresse bleven saaledes, at det tidligere gode Forhold mellem mig og Borgerne maaske vilde behøve Aar for at retableres. Jeg kan derfor kun være Deres Excellence i høieste Grad taknemmelig, fordi De tilbyder mig en Virksomhed, der vistnok svarer bedre til mine Evner og til det Formaal, jeg har sat mig. Her i Ekernførde kan jeg ikke udrette mere, end enhver loyal Embedsmand, her er en stærk national Begeistring ikke nødvendig, men kan, naar den lægges for meget for Dagen — og det er muligt, at jeg undertiden har gjort dette mere end politisk rigtigt var — maaske gjøre mere Skade end Gavn, saalænge Stemningen her er saa antidansk som nu. I Angel derimod kan mit nationale Sindelag, som jeg tør rose mig af at have arvet efter min Fader, ikke skade mig, der kan jeg, naar Herren vil give mig Kraft og Evne, som jeg har Villie, maaske udrette Noget for den Sag, jeg har helliget mit Liv. Jeg nærer det tillidsfulde Haab, at det ikke er Misfornøielse med min hidtilværende korte Embedsførelse, der har bevæget Deres Excellence til at forsætte mig til et andet Embede, idet mindste har jeg efter bedste Overbevisning og Evne søgt at gjøre mig værdig til den Tillid, Deres Excellence viste mig ved at ansætte mig her, og jeg tillader mig derfor at ansee min forestaaende Forflyttelse som et nyt Bevis paa denne Tillid, som jeg, saavidt det staar til mig, aldrig skal svigte. Deres Excellence beder jeg derfor være forvisset om, at jeg med den dybeste Taknemmelighed modtager Deres Forslag, og at jeg med Glæde forlader en By, hvor mine ærlige Bestræbelser modvirkedes af en ildesindet Collega, og hvor jeg til Tak for min gode Villie nu kun møder Uvillie fra alle Sider.

Deres Excellences ærbødigste
HIORT-LORÉNZEN.«

Naar jeg nu efter et halvt Aarhundredes Forløb gjennemlæser dette Brev, finder jeg det jo nok lidt naivt, men den Gang tænkte jeg virkelig saaledes.

Jeg var begejstret for Danskhedens Sag og havde ingen anden Tanke end at fremme den. Naar jeg nu paa mine gamle Dage ser Ungdommens Iver — om den Tids Begejstring er der saa vist ikke længer Tale — i Partipolitikken, faar jeg en underlig Smag i Munden. Hvor er det Høire-Venstrevæsen dog Smaating i Sammenligning med, hvad vi i de gamle Dage følte.

Efter den omtalte Korrespondance gik Begivenhederne deres raske Gang. Allerede den 16. April skete den store Personalforandring i det sydlige Slesvig. Grev Schack blev Amtmand i Tønder, hvorfra Grev Arthur Reventlow blev fjernet. Borgermester von Zülow i Frederiksstad blev Herredsfoged i Ekernførde, Leisner fik Langheims og mine Embeder i samme By, Politimester August Jørgensen i Slesvig blev tillige Borgermester, jeg blev Herredsfoged i Satrup og Maarkjær Herreder, og der skete endnu flere andre Forflytninger i mindre Embeder. Straks efter min Udnævnelse reiste min Hustru og jeg til Slesvig for at søge en Lejlighed, og det lykkedes hurtigt at finde en passende Bolig i en stor, gammel Gaard i Langgade tæt ved Domkirken. Vi flyttede, saa snart vi kunde sende vort Indbo med Skib til Slesvig — den Gang var det den nemmeste Maade at flytte paa — og en af de første Dage i Maj tiltraadte jeg mit nye Embede. Det gjorde mig ondt at forlade de mange gode Venner, jeg havde vundet i Ekernførde; men ellers meldte jeg mig uden Sorg fra det utaknemmelige Borgerskab. Leisner havde efterladt en ung Fuldmægtig Schmidt, som jeg beholdt og blev ganske tilfreds med. Mit Herredsfogedembede havde blandet Forretningsprog; men jeg gav mig i Modsætning til min Formand og forøvrigt ogsaa til mine Kolleger Harald Knudsen og Otto Ries, der ligeledes begge havde blandet Sprog, til at skrive paa Dansk i alle de Sager i hvilke jeg efter Sprogbestemmelserne ikke var forpligtet til at skrive Tysk. Mærkeligt nok blev det, hvad der dog skulde synes at have ligget nær, ikke af Amtet eller Ministeriet paalagt Knudsen og Ries at følge mit Eksempel. Af mine Herreder laa Størsteparten midt i An-

gel, og jeg havde 3 Mil til Hovedsognene Satrup og Røe; Fogderiet Langsted laa helt vesterude ved Trene (Træaa, som den kaldes paa Dansk der i Egnene), og noget Strøgods laa helt ude næsten ved Østersøen; men der kom jeg aldrig, hvorimod jeg maatte gjøre mange Reiser ud i Herrederne, navnlig i Kriminal- og Politisager. Meget gav mit Embede mig ikke at bestille, en Tingretsdøm var en Sjældenhed. Angelboerne havde Ord for at være processgale; men jeg havde et mærkeligt Held til at forlige Parterne. Mærkelige Sager, som kunde fortjene at omtales, oplevede jeg ikke paa Embedsvegne. »Blütings Glosser til Jyske Lov«, fuldendte jeg først i Slesvig og fik af Ministeriet et Tilskud til dens Trykning, saa at jeg blev holdt skadesløs; thi Reitzel, som havde Bogen paa Forlag, solgte ikke mange Eksemplarer. Da jeg havde været et Aarstid i Slesvig, gjorde jeg den Erfaring, at en Liste over straffede Personer med Vedføjelse af alle deres Straffe, ogsaa i Kongeriget og i Holsten, kunde være en meget vigtig Haandbog for Dommerne, og gav mig til i min Fritid at udarbejde en saadan. Den krævede en meget betydelig Korrespondance, og det lykkedes mig først at faa den færdig kort før Krigens Udbrud i 1864, saa for de danske Embedsmænd i Slesvig blev den ikke til megen Nytte; men jeg havde senere den Tilfredsstillelse, at de preussiske Embedsmænd bad mig om Eksemplarer.

I Slesvig blev mine 3 ældste Børn fødte: Frederik Peter, som blev opkaldt efter min Broder og efter ham altid kaldtes Frits, den 17. Oktober 1860 i Huset hos Bageren i Langgade, Marie Elise, som vi opkaldte efter mine Svigerforældre Elias Muus og Marie, f. Bruun, i et andet Hus i Langgade, hvor vi boede det følgende Aar, den 28. Oktober 1861, og Helene, opkaldt efter min Moder, den 17. November 1862 i vor sidste Lejlighed i Slesvig, et stort treetages Hus paa Store Torv, som vi beboede ganske alene lige til Krigens. Da Helene blev født, havde Frits og Marie Elise Kighoste, og Helene fik den faa Dage efter sin Fødsel. Jeg var nødsaget til at reise til Kjøbenhavn, da hun var nogle Uger

gammel, og under min Fraværelse blev Barnet saa sygt, at min Hustru i sin Angst lod det døbe. Min kjære Oline havde den smukke Tanke at give Barnet min Moders Navn, og jeg var hende uendelig taknemmelig derfor. Helene og de andre to Børn kom sig hurtigt, og vi levede lykkeligt med vore tre smaa Børn. Hver Gang der blev født mig et Barn, kom min kjære ældste Søster Sophie over til os og blev hos os nogle Maaneder.

I Slesvig laa der dengang en ret talrig Garnison, af hvis Officerer de fleste hver Eftermiddag samledes hos Madame Esselbach. Ogsaa her var ligesom i Flensborg og Ekernefærde Officererne min nærmeste daglige Omgang, og jeg kjendte i de Tider de fleste af Hærens Officerer paa Grund af de store Troppesamlinger i Sydslesvig de sidste Aar før Krigen. Nu er der ikke mange tilbage af dem; i Tjenesten ialfald ingen. Blandt Embedsmændene blev Amtmanden, Kammerherre U. A. von Holstein og Herredsfogderne, Kammerjunker Otto Ries, Cancelliraad Julius Mussmann, mit Bysbarn, og Cancelliraad Harald Knudsen min nærmeste Omgang. Ved Latin-skolen var Søren Povelsen, min fordums Lærer i Sorø, Rector. Her boede ogsaa Præsten Høyer-Møller, og efter ham kom Prip; de døbte mine tre ældste Børn i Gottorps Slotskirke. Min Huslæge var Overlæge Hviding. Ogsaa med General Wilster, som var Brigadekommandør, stod jeg paa en meget venkabelig Fod. Esselbachs Hotel var et Slags Centrum for den talrige civile og militære Embedsstand. Her samledes en stor Mængde af disse hver Eftermiddag et Par Timers Tid, men om Aftenen var der tomt; det var ialfald Reglen for de gifte.

Sommeren 1861 skulde min Svigermoder til Franzensbad for at bruge Badene der, ledsaget af min yngste Svigerinde Thora. Svigerfader skulde have ledsaget dem, men fik pludselig Forfald, og en Lørdag Eftermiddag modtog jeg et Telegram fra ham, hvori han bad mig Dagen efter reise til Hamborg og ledsage de to Damer til Franzensbad. Den Gang maatte man have Pas for at komme ind i Østerrig, og da det var forsent paa Dagen til at faa Pas i Sles-

vig, maatte jeg reise uden Pas. I Hamborg gjorde jeg et mislykket Forsøg paa at skaffe mig et Pas hos Generalconsul Pontoppidan, hvis Kontor var lukket, fordi det var Søndag; men han kunde dog naa at skrive paa Svigermoders Pas, at jeg ledsagede hende. For min allerede den Gang ret svage Svigermoder var den lange Reise, som varede hele Mandagen, ret besværlig. Toget gik i de Tider kun til Plauen, og derfra maatte vi kjøre i Vogn over Bjergene opad, Skridt for Skridt. Ved den østerrigske Grænse slap jeg heldig igjennem ved Hjælp af Svigermoders Pas; men da jeg efter en Dags Ophold i det ret kedsommelige Franzensbad, besluttede at reise tilbage, kom der Vanskeligheder, thi man skulde ogsaa have Pas, naar man reiste ud af Østerrig. Politimesteren vidste imidlertid Udveie. Han gav mig en skriftlig Befaling til at forlade Landet, og vi lo begge af, at jeg blev behandlet som en Slags Vagabond. Ordren, som i samme Navn blev givet til Haandværkssvende, som intet Pas havde, lød paa, at jeg havde »innerhalb vierundzwanzig Stunden das Oesterreichische Gebiet zu verlassen«. Desværre tog man dette Papir, en lille Lap, fra mig paa Grænsen til Bayern, ellers havde det været et helt interessant Reiseumde.

Ogsaa fra Franzensbad maatte jeg reise til Vogns over Hoff og Leipzig til Dresden. Da jeg nu engang var paa den Egn, havde jeg Lyst til at se det saakaldte sachsiske Schweitz. Aftenen tilbragte jeg i Dresden paa Brühlsche Terrasse, og medens jeg sad der i min Ensomhed, hørte jeg, at der blev talt Dansk ved Bordet ved Siden af mig. Jeg lod en Opvarter bringe mit Kort til en ældre Dame, som strax reiste sig og kom mig venlig i Møde. Det var to Frøkener Düring, af hvilke den ene boede paa Johannes Klostret ved Slesvig, den anden var hendes ældre Søster Sophie Düring. Hos dem sad Proprietær David fra Rungsted med sin Hustru, en Pleiedatter af Conferensraad David. Med dette Ægtepar foretog jeg Dagen efter en Tour til Schandau, Fru David dog en Del af Touren til Æsels. Der er jo ganske kjønt, men for mig, der nogle faa Aar ifor-

veien havde været i det rigtige Schweitz, var Bjergene her i Sachsen jo noget lilleputteagtige. Saa tog jeg hjem over Berlin uden Ophold i denne By, da jeg længtes efter Hustru og Børn. Jeg lod Droschen kjøre mig gennem Brandenburgporten og »Unter den Linden«, saa havde jeg nok af den preussiske Hovedstad, som jeg først en Aarrække senere gjen-saa under meget forandrede Forhold.

1860 feiredes Kongens Fødselsdag med en stor Middag paa Raadhuset, hvor alle Embedsmændene og de dansksindede Borgere var tilstede. Stemningen var udmærket. Men hele det tysksindede Borgerskab holdt sig borte. Den Loyalitet hvormed de Folk til Tider skilte sig, var ifærd med at svinde. Den store Process imod Underskriverne af Stænderandragendet, som endte ligesom i Ekernførde med, at de alle blev mulkterede, medens de to Ophavsmænd hver fik en kort Fængselsstraf, bidrog sit dertil. Dertil kom, at det holstenske Forfatningsspørgsmaal tilspidsede sig mere og mere. Carl Plessen optraadte mere og mere udfordrende. Han var og blev Danmarks argeste Fjende, som endte med det rene Landsforræderi. Jeg vil ikke gaa nærmere ind paa disse Aars politiske Begivenheder, som hører Historien til.

Medens jeg boede i Slesvig skærpedes Striden med det tyske Forbund om Holstens Forfatning mere og mere, og Befæstningen af Dannevirke tog Fart. Ingeniørmajor Schrøder ledede den, og Kong Frederik den Syvende var baade 1861 og 1862 dernede med Grevinde Danner. Første Gang kom de kjørende fra Flensborg med større Følge, og alle vi Herredsfogeder med Amtmanden i Spidsen tog imod Kongen ved Grænsen mellem Flensborg og Gottorp Amter, hvorefter vi til Vogns ledsagede ham til det lille Jagtslot Falkenberg, hvor han tog Ophold. Her blev der udenom det lille Slot bygget en hel lille Teltlejr. Hestgarden var ankommen i Forveien og afgav Vagten. Nogle Dage efter blev min Hustru og jeg tillige med mange flere Embedsmænd med Fruer tilsagte til Kongens Taffel. Dagen forinden havde de Embedsmænd, som ikke havde præsenteret de-

res Hustruer for Grevinden, faaet Tilsigelse, hvilket der hos flere var stor Ærgrelse over; thi den Gang var Taflet hverken saa stort eller saa fint, som da vi andre var der. Jeg spiste ved Marskalstaflet i et stort Telt; men min Hustru spiste første og sidste Gang ved Kongens Taffel. Hun havde General Gerlach tilbords, og efter Taflet præsenterede Etatsraad Schlegel fra Odense, som ledsagede Kongen paa alle hans Reiser i de sidste Aar i officiel Egenskab af »Forelæser«, og hvem vi kjendte, hende for Kongen. Vi begyndte med Skildpaddesuppe, men den var saa pebret, at vi ikke kunde spise den, men nøiedes med at fiske Skildpadden op af Suppen. Gerlach derimod nød den med stor Velbehag, hvorudover Kong Frederik, fortalte min Kone, kaldte ham en Ildhund; thi selv for Kongen var Suppen lovlig skarp. Senere var jeg med til en Kongefrokost i en af Dannevirkeskanserne, hvor der var reist et mægtigt Telt med Udsigt mod Syd; men der var kun Herrer med. Jeg havde taget Rideundervisning for at kunne komme ud og se paa de store Manøvrer, og jeg glemmer ikke en Marche af Hestgarden, flankeret af 2 Dragonregimenter, i to Geledder ud over Heden.

Aaret efter, 1862, kom Kongen atter til Slesvig og boede atter paa Falkenberg. Det Aar var der concentreret en talrig Troppstyrke, og der foretoges mange store, langt udgaaede Øvelser. Selv Fodgarden var der. Den interessanteste Episode var et fingeret Angreb østfra mod en Fjende, som var gaaet over Slien ved Mysunde. Den iagttog jeg fra Galgebakken Nord for Slesvig, hvor Kongen selv kom til Stede med et stort Følge af danske og fremmede Officerer, af hvilke det Aar en Mængde var kommen til Slesvig. Øvelserne afsluttedes med en stor Revue Syd for Byen, omtrent der hvor Østrigerne 1864 angreb os. Vi var en Mængde Tilskuere tilvogns, og jeg ser endnu Kongen paa sin hvide Pasgænger, fulgt af over Hundrede Officerer i Alverdens glimrende Uniformer, ride forbi i lange Rækker. Det var hans sidste Revue, og der kom jeg heller aldrig mere. Da Kongen skulde reise, skete det efter hele den gamle Ceremoniel. Først kom Skovrideren til Hest, saa den sted-

lige Øvrighedsperson, Amtmanden og Hofmarskallen, hver i sin Vogn, derefter Kongen og Grevinden, efter dem hendes to Hofdamer og saa Resten af Suiten, de fornemste først. Toget skulde gaa til Mysunde, derfra til Lyksborg gennem baade mine og Kammerjunker Ries' Jurisdictioner; men da han var syg, maatte jeg ogsaa kjøre for ham. Amtmanden og jeg blev enige om at kjøre sammen, hvilket egentlig ikke var efter Ceremoniellet; men Hofmarskallen — det var Løvenskiold — gjorde ingen Indvendinger. Vi mødte saa til Vogns ved Falkenberg, og da Kongen var i sin Vogn, kjørte vi afsted ind til Slesvig, gennem hele Byen og ud ad Veien til Angel. Da vi kom til Mysunde, var der anrettet stor Frokost i Skansen Syd for Slien, navnlig varme Pilkartofler gjorde megen Lykke, og det gik meget lystigt og fornøieligt til. Da vi havde spist, vilde Kongen ud i den yderste Ende af Skansen for at se over mod Syd, og afsted drog hele Skaren, Kongen alene et lille Stykke foran. Midt paa Marken standsede han og gav sig, med Ryggen til det store Selskab, hvoriblandt baade Grevinden og hendes Hofdamer, ganske roligt til at lade sit Vand, hvorefter han gik videre. Lidt flove var vi jo, men der blev ikke talt videre om det. Atter steg vi tilvogns, og Toget gik nu til Anebyled ved Flensborg Amts Grænse, hvor Amtmand, Baron Wedell-Wedellsborg med de to Herredsfogeder Moltke og Schøller mødte for at tage mod Kongen, og fulgte med ham til Lyksborg, medens min Amtmand og jeg kjørte tilbage til Slesvig. Det var en langsommelig Kjøretour, og vi kom trætte og gyseligt tilstøvede hjem.

Da Kong Frederik den Syvende døde, den 13. November 1863, var jeg syg og sengeliggende. Vi var alle yderlig spændte paa, om den nye Konge vilde underskrive Novemberforfatningen, hvis Velsignelser vi troede paa, og da Kongen havde underskrevet den, følte de fleste sig lettede. Men alle havde en Fornemmelse af, at det nu maatte bære hen imod en Afgørelse for hver Dag, der gik med Trusler fra Forbundsdagen i Frankfurt, der pro forma blev skubbet i Forgrunden af Bismarck, og med augu-

stenborgske Demonstrationer hist og her, dog tilsyneladende i al Hemmelighed, thi endnu var vi Herrer i vort Hus og taalte ingen offentlige Demonstrationer, hvad de utilfredse ogsaa meget godt vidste.

Hos mig kom det dog til et Udbrud, der havde Følger. Alle mine Regnskabsmænd og Sendemænd skulde aflægge Ed til den nye Konge. De blev stævnedede til samlede at møde hos mig en Dag i December. Alle mødte, blandt dem var Gaardmand Lausen fra Røe, som var Regnskabsmand i Maarkjær Herred. Han var en meget dygtig Mand, og han gjorde god Fyldest i sin Stilling. Jeg var i alle Maader tilfreds med ham; men en incarneret Slesvigholstener var han, og han var Suppleant for Hans Grumby til Stænderne. Da jeg nu havde opfordret de seks Bestillingsmænd til at aflægge den dem foreskrevne undersaatlige Ed til Kongen, erklærede Lausen, at det kunde han ikke. Hans Sendemand, hvis Navn jeg har glemt, erklærede det samme. De andre fire aflagde Eden. I min Spisestue ved Siden af mit private Kontor stod der Kager og Vin, hvori Kongens Skaal skulde have være drukket; men det blev der nu ikke noget af. Da de andre Mænd gik, beholdt jeg Lausen tilbage og holdt en Tordentale til ham. Jeg erklærede ham uværdig til min Tillid og afsatte ham. I Foraaret 1864 døde han. Han var ellers en rask og stærk Mand, og jeg skulde ikke være utilbøielig til at tro, at Sorgen og Græmmelsen dels over hans Afsættelse, dels over Slesvigholstenernes bristede Forhaabninger lagde ham i Graven. Hansen Grumby holdt bedre ud. Han søgte siden forgjæves at alliere sig med Hans Krüger imod Preusserne.

Jo nærmere vi kom det nye Aar, des tydeligere blev det, at Krigen var uundgaelig. Den Ydmygelse, Tyskerne havde lidt ved Oprørets Undertrykkelse og Afslutningen af Trearskrigen, havde nu i en halv Menneskealder gnavet i deres Sind, og den skulde hævnes. Derfor var i alle de Aar de ellers overmaade fredelige Sydslesvigere bestandig blevne ophidsede sydfra til at opponere imod den yderst

godmodige danske Regjering. Frederik den Syvendes Død gav velkommen Anledning til at gaa frem imod os.

Hovedmanden for Hævnkrigen var Junker BISMARCK, Personificationen af det tyske Had til Danmark. Det var ikke alene Erobringssyge, der drev ham til Krigen; hans Had var endnu stærkere. Derpaa har jeg senere hen i Livet faaet de mest utvetydige Beviser. Forsmædelsen fra 1848, da sikkert kun Tilfældet bevirkede, at han ikke blev »Freischärler« som saa mange af hans Samtidige, sad ham i Blodet. Han var uforsonlig til det Yderste og skyede ikke de mest forrædderske Midler til at faa Danmark knust. Da han omsider tvungen af Keiser Napoleon gik ind paa Pragfredens Artikel om Genafstaaelse af den danske Del af Slesvig, har han ikke et Øieblik tænkt paa at holde den. Det ved man nu.

Alt dette kunde man ikke forudse, da Krigen udbrød. Ingen tænkte paa Muligheden af, hvad der siden skete. Den Nederdrægtighed, Bismarck viste ved først at benægte Christian den Niendes Ret til Hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg for at faa et Krigspaaskud, og senere at anerkende den selvsamme Ret for at blive af med Augustenborge- ren, laa ganske fjernt fra alle Beregninger. Man kjendte nok til diplomatisk Træskhed, man havde studeret sin Macchiavelli, man havde læst om en Richelieus, en Mazarins, en Metternichs Rænker; men en Tractatbryder som Bismarck var noget nyt og ukjendt. De Rænker, hvormed han to Aar efter fremkaldte Krigen mod Østerrig og Hannover og fire Aar senere fremtvang Krigen mod Frankrig, var kun en Gjentagelse af, hvad han havde gjort imod os. Han skammede sig ikke ved at mobilisere to Stormagter imod det lille Danmark, hvis Hæder det blev at kjæmpe mod dem et halvt Aar.

Den første Krigsdag, Mandag den 1. Februar 1864, da Preusserne og Østerrigerne rykkede ind i det gamle, danske Land Slesvig over Eideren, »terminus imperii Romani«, mærkede vi ikke noget videre til Krigen; men dens Udbrud bevirkede dog, at vi

Embedsmænd, som havde Koner og Børn, begyndte at tænke paa at bringe dem i Sikkerhed. Skulde det komme til en stor Kamp i Dannevirkestillingen med et uheldigt Udfald for os, maaske til Kamp i selve Byen, kunde Situationen blive ubehagelig nok. Borgermester August Jørgensen havde ligesom jeg smaa Børn, og vore Hustruer enedes da om at reise sammen. Der blev bestilt en stor Omnibus i Flensborg, og da den kom den 2den Februar, blev den fyldt med de to Mødre og deres Børneflokke, hver med sin Pige. Midt paa Dagen kjørte de afsted i ret stærk Kulde; men de havde godt Reisetøi med, og Reisen gik godt til Flensborg, hvor vi havde ventet, at de kunde være kommet med en militær Retourdamper til Korsør. Dette viste sig imidlertid umuligt, og min Hustru maatte da med sine tre smaa Børn, af hvilke den ældste, den nuværende Landsoverskatteraadsformand, kun var lidt over tre Aar gammel, foretage den lange Reise over Land midt i Vinterens Hjerte. Hun havde gifte Søstre baade i Haderslev og i Odense og opholdt sig en Dagstid hos dem hver, saa at hele Reisen fra Slesvig til Kjøbenhavn kom til at vare fem Dage. Da hun om Lørdagen kom til Kjøbenhavn, var hendes Moder død tre Dage iforveien, hvilket hun havde erfaret hos sin Søster i Odense.

Kort efter min Families Afreise kom der Efterretning om den for vore Vaaben heldige Fægtning ved Mysunde; men allerede der mistede jeg en af mine kjære Venner, Premierlieutenant Meulengracht ved 4de Dragonregiment. At Prins Friedrich Carls Angreb blev afslaaet, var en lille Opmuntring for os i Slesvig; men det blev ogsaa den sidste. Her gik vi i Forventning om Angreb paa Dannevirkestillingen.

Onsdag den 3. Februar vandrede jeg ud til Dannevirke for at se til Laurids Bruun, min Hustrus Fætter, som i hele Januar Maaned havde ligget i Kvarter hos os sammen med Vilhelm Waage, min Skolekammerat fra Sorø. De var begge Frivillige. Bruun var juridisk Candidat, en Søn af Agent, Postmester Christian Bruun i Aarøsund og Onkel til Forfatteren Laurids Bruun. Vilhelm Waage, en Søn af Sorø

Academis Direktør og Broder til afdøde Provst Olaf Waage, tog midt i Januar til Kjøbenhavn for at gennemgaa en Kommandoskole og blive Officer; men Laurids Bruun, hvem det samme blev tilbudt, vilde ikke — han ønskede at blive i Geledet. Sidst i Maaneden maatte han forlade os, da hans Bataillon, første Bataillon af første Regiment, skulde paa Forpost i Dannevirkestillingen. Mandag Aften den 1. Februar besøgte han os for sidste Gang. Inden han forlod os den Aften, gav jeg ham mit Fotografi og et Par Ark Brevpapir med Konvolutter, paa hvilke jeg skrev hans Faders og hans Broders, Dige-konduktør i Husum Carl Bruuns Adresser, for at han nemmere kunde skrive til dem fra Forposten.

Da jeg kom ud i Skanse Numer 12 for at møde Laurids Bruun, om hvem jeg vidste, at han var paa Forpost med sin Bataillon, fandt jeg her første Regiments anden Bataillon og Regimentschefen, Oberst Charles Beck, der skulde afløse første Bataillon, naar den kom tilbage fra Forterrainet ved Kongehøien. Vi ventede og ventede; men første Bataillon kom ikke, og tilsidst besluttede Oberst Beck, efter for Resten at have holdt en ildfuld Tale til Bataillonen, at føre den tilbage til Gottorp, hvor den havde sit Kvarter. Becks Ordre lød paa, at han skulde afmarchere, hvis første Bataillon ikke var tilbage Kl. 2. Alene kunde jeg ikke blive tilbage i Skansen, og saa fulgte jeg med ved Siden af Kaptain Richau, som førte et af Kompagnierne, ad en mig ubekjendt, ny-anlagt Kolonnevei.

Fra Gottorp gik jeg hjem; men næppe var jeg kommen ind i min Bolig, før jeg hørte Skydning i Syd, baade Kanon- og Geværild. Sidde rolig alene hjemme i det tomme Hus kunde jeg ikke. Altsaa afsted igjen i Hurtigmarche ned ad Lollfuss, forbi Gottorp, ud paa Frederiksberg, hvor jeg naaede ud til det Punkt, hvor Veien deler sig mod Ekernførde og Rendsborg. Jeg hørte tydelig Skydningen og mødte enkelte Saarede; men blev standset af en Officer, som raadede mig fra at gaa videre, da der faldt Kugler bag ved mig. Nu, Soldat var jeg jo ikke, og Gavn kunde jeg ikke gjøre her, saa jeg vendte om

og gik ind i Esselbachs Hotel, hvor jeg pleiede at spise. Medens jeg sad ved Middagsbordet med en Mængde Officerer, kom en anden af min Hustrus Fætttere, Lieutenant Christian Schönheyder, ind og satte sig paa en tom Plads ved min Side. Han kom lige fra Fægtingen og havde, fortalte han, faaet et Smæk paa det ene Ben; men det havde, mente han, intet at betyde. Han havde løseligt forbundet Benet med sit Lommetørklæde. Lidt efter besvimeede han og gled ned ad Stolen. Da vi saa nøiere til, var der en Blodpøl paa Gulvet under hans Stol. Han kom dog hurtig til Bevidsthed, og da en Læge havde forbundet ham, kunde han atter gaa. Det var nødvendigt at faa ham paa Lazaret, og da der ingen Vogn var at faa, fulgte P. V. Grove, som var »Dagbladet«s Krigskorrespondent, og jeg ham, en under hver Arm, i Bælgmørke op til Feltlazarettet i Dyrehaven.

Uagtet jeg her kjendte hver Vei og Sti, havde vi ondt ved at finde Vei, saa det blev en lang og besværlig Tour for den Saarede; men omsider naaede vi Lazarettet og fik ham bragt i Seng. Derpaa atter tilbage til Gottorp. I Porten mødte vi en Afdeling, som medførte 4 fangne Østerrigere, smaa steyerske Jægere med grønne Plumager i Hatten. Det var Kaptain Weyhe med hans Kompagni af 1ste Regiment, Laurids Bruuns Kompagni. Weyhe var i daarligt Humør. Han kjendte mig ikke i Mørket og udbrød ved Synet af os i en arrig Tone: »Hvad vil de Civilister her?« Vi trykkede os tættere ind til Muren, jeg stadig speidende efter Bruun. Omsider fik jeg Øie paa hans Rodekammerat, en kjøbenhavnsk Haandværkssvend, som jeg gjenkjendte; men Bruun var ikke med ham. Bestyrtet spurgte jeg efter ham og fik til Svar, at han var bleven paa Kongehøien. »Er han død?« — »Det ved jeg ikke. Vi laa bag et Gjærde og skjød paa Østerrigerne. Han blev ramt og faldt bag over. Vi maatte gaa tilbage og kunde ikke tage ham med; men han er maaske kun saaret.«

Hurtig ilede jeg tilbage til Esselbachs, hvor jeg fandt en Mængde Officerer drøftende Dagens Be-

givenhed, Kampen ved Kongehøien, bl. a. Kaptain Fallesen, som var rasende over at have mistet en Kanon. Jeg var saa angst for min kjære Ven Bruun, at jeg tog den raske Beslutning at prøve paa at faa en Parlamentær med ud til de fjendtlige Forposter for at finde ham og bringe ham levende eller død tilbage. Nogle Officerer raadede fra, andre til, blandt disse Lieutenant Allan Dahl, som spurgte: »Har De Penge hos Dem?« — »Ikke mange.« — »Saa tag dem, De kan faa Brug for dem,« og dermed stak han mig en Del Sedler i Haanden. Jeg gav mig ikke Tid til at tælle dem, men skyndte mig op paa Prinsens Palais, hvor Hovedkvarteret var. Her traf jeg Major Rosen, som taalmodig hørte paa mit forpustede Ærinde og rolig svarede: »De kunde gjerne faa en Parlamentær; men det vil ikke nytte Dem. Nu i Mørket lader Østerrigerne ingen Parlamentær passere Vagterne. Vent til i Morgen.« — »Men nu ligger min Ven i Sneen og fryser ihjel.« — »Det er saa Krigens Gang. Er han falden, kan De altid faa Liget opsøgt. De kan maaske snart faa Leilighed dertil. Ingen ved, hvor længe vi bliver her.« Det var Major Rosens Ord. Lidet anede jeg i min ophidsede Sindstilstand deres dybere Betydning; men Forsøget maatte jeg opgive. Ud paa Aftenen modtog jeg en Hilsen fra Ritmester Sommer og Kaptain Oluf Krabbe, om jeg ikke vilde hjælpe deres Hustruer til at komme bort med deres Børn; selv kunde de paa Grund af Tjeneste intet udrette.

Næste Morgen, Torsdag den 4de, gik jeg ud til den ved Hønsehusene etablerede Vognpark, som bestyredes af min Herredstjener Christen Christensen, en forhenværende Artillerist, som havde hentet sig Sølvkorset ved Isted. Naar vi i Embedsvogn kørte ud til Langsted ved Treaa¹⁾, pegede han altid med en vis Stolthed paa den Høi, hvorfra han havde beskydt Oprørerne. Nu var han kommen i en helt ny Slags Tjeneste. Sidst i December anmodede Kap-

¹⁾ Den store Aa, som kommer inde fra Flensborg Amt, kaldes paa Tysk »Trene« og Byen derved »Treja«, men af Befolkningen der, som er dansktaalende, kaldes baade Aaen og Byen »Treaa«, fordi den dannes af tre sammenløbende Aaer.

tain Jean Blom, som, saa vidt jeg husker, var Souschef ved General Steinmanns Division, mig om at skaffe ham en paalidelig Mand, der kunde tage til Holsten og derfra sende ham Efterretninger om Fjendens Størrelse og Fremrykning. Jeg anbefalede ham Christensen, som talte ret godt Plattysk og ikke havde noget særlig militært Ydre, men godt kunde gaa for Kreaturhandler. Kaptain Blom antog ham, instruerede ham til at affatte sine Rapporter efter sin foregivne Egenskaber som Kreaturhandler, og Christensen drog henad Nytaar til Hamborg, hvorfra han sendte Efterretninger til Blom, og stadig var foran de fremrykkende Forbundstropper. Men da disse naaede Eideren, blev Christensens Tjeneste overflødig, og da Arméen havde god Brug for paalidelige Folk, fik han Overopsynet med en Vognpark.

Christensen aabne Vogne kunde jeg nu ikke bruge; men jeg fik en Trainkusk og et Par raske Heste med ned til Esselbachs, hvor jeg fandt en tom Wienervogn, som jeg trods Vognmester Holtermanns ivrige Protest lod Hestene spænde for. Fru Krabbe havde ladet mig vide, at hun gjerne vilde have Kaptain Chaberts Frue og hendes Børn med. Altsaa Trainkusken paa Bukken og i rask Trav ud til Storetorv, hvor Kaptain Chabert boede, hentede hans Frue og Børn, og derfra til Fru Krabbe i Lollfuss. Hun havde tre smaa Sønner, af hvilke den ældste — nu Generalmajor — var 5 Aar. Vognen blev godt fyldt. Jeg var bange for, at Børnene skulde fryse og hentede i en Fart en lille, rød Dyne, som jeg stoppede ind gennem Vinduet. Saa kørte de to Fruer til Flensborg, og jeg har ikke set dem siden. Om Mutter Esselbach nogensinde fik sin Vogn tilbage, ved jeg ikke.

Derefter maatte jeg til Fru Sommer. Hende traf jeg sammen med Forfatterinden Frk. Bjørnsen, som jævnlig var Ritmester Sommers Gjæst og nu var kommen for at gjøre Krigsstudier. De var i fuldt Opbrud og temmelig forfjamskede; men det lykkedes mig dog at faa bragt lidt Ro over dem. De havde

selv sørget for Vogn og kom ogsaa omsider godt afsted.

Da jeg kom hjem, fandt jeg min Have fuld af Soldater, som ledte efter Stumperne af en Granat, som var sprungen et Stykke fra Huset. Det lykkedes mig ikke at finde en Stump til Erindring. Samme Dag havde jeg fra det slesvigske Ministerium modtaget en Anvisning paa 200 Rdlr., der var tilstaaede mig til Trykning af et Værk om de i Slesvig i Aarene 1851—62 straffede Forbrydere, hvilket jeg kort forinden havde udgivet, og som siden nærmest kom det preussiske Politi til Nytte. Disse Penge vilde jeg nu hente paa Amtsstuen, som laa paa Friheden nær Slien ved Frøkenklostret. Der gik jeg ud, og den gamle Amtsforsvalter Krog, som fra Barnsben var opdraget af min Bedstefader, Amtsforsvalter Thomas Lorenzen, og som tit morede sig med at fortælle mig om sin Ungdom, hvorledes han som Dreng havde børstet mine Tarters Støvler, blev meget forbavset ved at se mig. »Ved De da ikke, at Preusserne fyrer herover fra Fardrup? For lidt siden slog en Granat Hjørnet af Taget paa min Lade.« Jeg fik saa hurtig mine Penge og gik hjem, noget hurtig, tror jeg nok, og forundret over jevnlig at være i Nærheden af Kuglerne. Det var virkelig Krig.

I de Dage var Kong Christian i Slesvig med Monrad. Jeg saa ikke noget til dem; men samme Eftermiddag fortalte Kammerjunker Otto Ries, som var Herredsfoged i Strukstrup Herred, mig, at Borgermester August Jørgensen havde forladt Byen, og at han, Ries, var bleven konstitueret som Politimester, Byskriver Rathgen som Borgermester. Grunden til August Jørgensens Bortreise kjendte Ries ikke. Samme Aften erfarede jeg, at han var gaaet tilfods nordpaa. Det vakte megen Forbavselse i Byen baade hos den militære og den civile Befolkning; men Ingen havde Tid til at granske efter Grunden til, at Byens civile Myndighed forlod sin Post i et saa kritisk Øieblik. Først mange Aar efter blev det oplyst, at Jørgensen var reist efter Monrads Befaling, fordi det fra tysk Side var stillet ham i Udsigt, at han efter Arméens

Bortgang vilde komme til at lide et lige saa ufortjent som forfærdeligt Martyrium, hvilket han selv har fortalt i »Sønderjydske Aarbøger«.

Da jeg ud paa Aftenen kom hjem, fandt jeg General Caroc og hans Stabschef, Kaptain Fog — den senere General — indkvarteret hos mig, og vi havde en hyggelig Aften; men de tog allerede Dagen efter bort igjen.

Hele Fredagen var der paafaldende rolig i Slesvig. Jeg mindes ikke at have oplevet noget særligt den Dag, før jeg gik til Middag hos Madame Esselbach, hvor der som sædvanligt var fuldt af Officerer. Jeg kom til at sidde ved Bord sammen med Oberst Charles Beck, Grev Vilhelm Ahlefeldt-Laurvigen, som var Kavaler hos Enkedronning Caroline Amalie, men nu som tidligere Garderofficer gjorde Tjeneste i Hovedkvarteret, Lieutenant Gotschalk og P. V. Grove, som sad lige over for mig, medens jeg havde Oberst Beck paa min høire Haand, Grev Ahlefeldt ved min venstre. Jeg sad med Ryggen til Vinduet. Grove og jeg var de eneste Civile. Under Maaltidet blev der ikke ytret et Ord om det den Gang allerede besluttede og paabegyndte Tilbægetog. Enten maatte eller vilde de tilstedeværende Officerer intet mæle derom, eller ogsaa vidste de intet. Det sidste var i alt Fald Tilfældet med Oberst Beck; thi henimod Maaltidets Slutning kom en Ordonnans hurtig ind, traadte med Haanden til Huen hen til Oberst Beck og sagde med klar og tydelig Røst: »Jeg skulde melde Hr. Obersten, at Østerrigerne angriber!« — ikke et Ord mere eller mindre — og traadte af. Oberst Beck reiste sig skyndsomst, spændte sin Sabel om Livet og ilede bort, medens Grove saa høist forbavset ud, og Grev Ahlefeldt trak Veiret dybt og skjulte Ansigtet i Hænderne. Jeg fattede Intet af det hele; der opstod almindelig Forvirring, men det kom ikke til nærmere Forklaring. Kort efter Krigens Slutning fortalte Grev Ahlefeldt mig, at man ikke havde villet betro Oberst Beck den tagne Beslutning om Tilbægetog paa tjenstlig Maade, for at han ikke i sin Hidsighed skulde forløbe sig, og valgt denne eiendommelige Fremgangsmaade for at kalde ham

til Regimentet, som allerede da var i Færd med at samle sig ved Gottorp til Afmarche.

Jeg havde de foregaaende, noget anstrengende Dage paadraget mig en heftig Forkjølelse, kunde næsten ikke tale og skyndte mig hjem for at søge Hvile. Paa Hjørnet af Lollfuss og Kalvegade mødte jeg Postbudet, som leverede mig et Brev, hvoraf jeg erfarede, at min kjære Svigermoder var død Dagen iforveien, og at min Hustru endnu ikke var kommen til Kjøbenhavn med Børnene. Helt fortunlet over dette nye Slag, og uden at ænse, at jeg mødte mange Soldater i fuld Oppakning og saa dem tage Afsked med deres Kvarterværter, gik jeg, efter paa min Piges Raad at have taget et varmt Fodbad for at klare mit forpinte Hoved, i Seng og faldt øieblikkelig i Søvn. Næste Morgen vaagnede jeg efter tolv Timers uafbrudt Søvn Kl. 6, og da jeg rullede Gardinet op, saa jeg til min store Forbavselse, at Torvet, hvor der de to foregaaende Nætter havde bivuaeret Soldater, var ganske tomt. Ikke et Menneske saas. Greben af mørke Anelser klædte jeg mig hurtig paa og gik ud. Da var Kl. 7; først langt nede i Lollfuss mødte jeg Overbetjent Christensen, som berettede, at hele Arméen var marcheret nordpaa. I det samme fik jeg Øie paa et vældigt Oprørsflag, som hang ud af et Vindue, og nu blev Situationen mig klar. Paa Hjemreisen saa jeg ind til Kammerjunker Ries, som lige var kommen op og intet vidste. Vi drøftede, hvorledes vi skulde forholde os i den nye Situation, og enedes om rolig at blive i vore Embeder. Skulde Stillingen blive uudholdelig i Slesvig, vilde vi tage ud i vore Herreder, hvor vi mente at kunne være i Fred. Vi stod begge paa den bedste Fod med Angelboerne og var sikre paa, at ingen der vilde forulempe os.

Men mit Forsæt om at opsøge Laurids Bruun kunde jeg ikke opgive. Det var blevet en fiks Idé hos mig. Det pinte mig uafsladeligt at vide ham ligge saaret eller død i Sneen. Hurtig fik jeg sendt Bud efter en Vogn, iførte mig min fulde Uniform og kjørte til Gottorp i Haab om der at finde den nye, østerrigske Kommandant. Da jeg naede Enden af

Lollfuss, mødte mit Øie et imponerende Syn. Hele Dæmningen var fuld af gaaende og ridende, østerrikske Soldater. Paa Fortovet red paa begge Siderne Husarer, og midt paa Kjørebanelen gik Fodfolk i rask Tempo. Det var Lichtenstein-Husarerne og Regimentet »König der Belgier«, som skulde forfølge den danske Armé. Medens min Vogn maatte holde, til alle Østerrigerne var forbi, nød jeg det pragtfulde Syn, da Husarerne, hver med et Knippe Hø ved Sadelbommen, i vild Carrière med flagrende Kapper sprængte op ad Chausséen til Flensborg. Belgierne var blaa i Ansigtet efter den natlige Bivuaak i Sneen.

Da jeg naaede Gottorp, var Folk ifærd med at plyndre Slottet. Militæret lod det roligt ske. Mænd og Kvinder kom slæbende med Dynger af Sengklæder og alslags lettere Bohave, og der var ivrig Handel om Byttet foran Slottet. Her traf jeg en østerriksk Oberst, for hvem jeg præsenterede mig som dansk Embedsmand, og fremførte mit Ærinde om at faa Tilladelse til at kjøre ud til Valpladsen paa Kongehøien og opsøge en falden Vens Lig. Han navngav sig som Oberst Feldner von Feldegg, Chef for Regimentet »Coronini«, og var meget elskværdig; men han fraraadede med stor Bestemthed mit Forehavende. Var min Ven død, maatte han allerede være begravet, og var han kun saaret, havde de østerrikske Læger taget sig af ham. At kjøre op imod den fremmarcherende, østerrikske Armé, var en Umulighed; alle Veiene var fulde af Tropper og Train. Medens vi afhandlede dette, kom en militær Afdeling marcherende omkring Hjørnet af Slottet, og jeg saa strax, at det var danske Soldater, Artillerister eller Trainkonstabler, i Geledder paa fire og fire med en Østerriger med opplantet Bajonet paa hver Side. De kom Geled efter Geled, og i min Bestyrelse for jeg hen til dem; men fik et Kolbestød i Brystet med de Ord: »Nicht mit den Gefangenen sprechen!« Omsider kom det sidste Geled; der var vel henimod hundrede Mand, alle uden Vaaben. Den østerrikske Oberst, der saa, hvor bevæget jeg

var ved dette sørgelige Syn, trøstede mig venlig med, at saa var Krigens Gang.

Efter at mit Hovedærinde saaledes var mislykkedes, kjørte jeg til min Amtmand, Kammerherre U. A. von Holstein, som jeg traf hjemme. Paa mit Spørgsmaal, hvorledes jeg havde at forholde mig under de forandrede Forhold, svarede han, at han paa sit bestemte Forlangende ingen Instrux havde kunnet faa af Monrad, og at Embedsmændene maatte handle paa egen Haand efter Conduite. Den gamle Kammerherre var øiensynlig stærkt afficeret af Begivenhederne; men trods alle Overtalelser var det mig umuligt at formaa ham til at tage sig sammen til en kraftig Beslutning, og jeg maatte kjøre hjem uden Resultat. Paa Hjemveien mødte jeg tæt foran Høieport en umaadelig Sværm af Mennesker; Vognen var nødt til at holde, til Folkesværmen var forbi. Flere gjorde Forsøg paa at aabne Vogndørene, men jeg holdt godt igjen, og kun en enkelt, velklædt Person lykkedes det at faa Døren saa høit op, at han kunde — spytte paa min Kappe. Da jeg kom hjem, fortalte Pigen, at Hertugen af Augustenborg lige var bleven proclameret paa Torvet som »Herzog von Schleswigholstein« af en Mand, som stod paa en Øltønde.

Lidt Frokost fik jeg i en Fart, kom i civile Klæder og ilede hen til Kammerjunker Ries, som jeg fandt i en oprørt Stemning. Han var i sin Egenskab af Politimester bleven kaldet til den østerrigske Kommandant, som havde været brysk og ubehagelig, ja ligefrem havde overfuset ham. »Jeg var nødt til at gaa derhen,« sagde den gamle Kammerjunker, mens Taarerne løb ned ad Kinderne, »men en saadan Behandling har jeg aldrig i mit Liv faaet.« Ries vidste hverken ud eller ind, og da jeg forlod ham, var jeg ganske ængstelig for ham. Vi blev atter enige om at tage ud i vore Herreder, hvis det blev for broget i Byen; men forinden vilde vi gjøre Alvor af at faa Indkvartering til vor personlige Beskyttelse. Først gav jeg mig til at ordne mine Sager, navnlig tog jeg de hos mig beroende offentlige Penge til mig, for at de ikke skulde falde i Fjendens Hænder (det var

kun ca. 5—600 Rdlr.), instruerede min Fuldmægtig om, hvorledes han skulde forholde sig, hvis jeg blev nødt til at forlade Byen, og besøgte nogle af mine nærmestboende Venner, Dr. Manicus og Rector Povelsen. Medens jeg sad og talte med denne sidste, blev der meldt to Herrer. Da de kom ind, bralrede den ene, som ingen af os kjendte, ud med sin forud lærte Lektie: »Wir kommen in Namen der Bürgerschaft um Sie aufzufordern die Stadt innerhalb vierundzwanzig Stunden zu verlassen, da wir sonst für Ihre persönliche Sicherheit nicht eintreten können.« Saa vendte de begge om og gik. Lidt efter at jeg var kommen hjem, indfandt de samme to Fyre sig hos mig og gjentog Ramsen. Jeg svarede dem kort og godt, at jeg ikke havde haft Bud efter dem, og at de helst snarest maatte forsvinde. Jeg skulde nok selv sørge for min Sikkerhed. Nu var min Taalmodighed ude, og jeg besluttede at gjøre et nyt Forsøg paa at faa en Sauvegarde; thi jeg fandt det virkelig for ydmygende at skulle bøie mig for den slesvigske Pøbel. Atter ned ad Lollfuss, og da jeg kom i Nærheden af Fysicus Hauchschtulz's Bolig, saa jeg ham komme mig imøde med en Reisetaske i Haanden, ledsaget af en mig ubekjendt, velklædt Herre. Uden at se mig gik Hauchschtulz ind ad sin Gadedør, »Geleideren« bagefter, og da jeg vilde se, hvad der skulde foregaa, fulgte jeg dem, men blev i Gadedøren standset af »Geleideren« med de Ord, at jeg ikke maatte tale med Fyscius. Irriteret over hans Fremfærd udbrød jeg: »Hvad skal det betyde? Lader Borgerskabet her i Byen sig virkelig i den Grad regjere af Pøbelen?« »Sagen Sie Pöbel!« skreg Manden og skubbede mig ud af Døren, og i et Øieblik samlede der sig en Mængde Mennesker. »Er nennt uns Pöbel!« raabte Manden til dem; der kom flere og flere Folk til, og jeg blev trængt op ad Muren paa Vinhandler Mejohls Hus, hvor Kronprins Frederik havde været indkvarteret i Januar, og Situationen begyndte at blive ret ubehagelig, især da en brøsig Herre med et bredt Oprørsbaand om Armen, efterat han havde faaet at vide, at jeg var »einer von den verpfluchten dänischen Beamten«, schneidig udbrød: »Mit dem

wollen wir bald fertig werden; zwischen zwei Gendarmen nach Rendsburg. So haben wir's mit Blauenfeld gethan.« Det saa jo ret truende ud, skjønt Mængden forholdt sig helt rolig. Manden var aabenbart en af de Slesvigholstenere, der som Ravne fulgte efter Østerrigerne for at søge Bytte paa den ene eller den anden Maade. Slesvigerne var igrunden overmaade skikkelige, og uden fremmed Paavirkning havde de nok forholdt sig rolige. Men ud af den ubehagelige Klemme maatte og vilde jeg, og da i det samme Snedkermester Karsten, som jeg kjendte fra Logen i Flensborg, kom gaaende, kaldte jeg paa ham og forlangte hans Hjælp. Det lykkedes ham ogsaa at skaffe mig Luft, og han fulgte mig ned ad Gaden. Han vilde have mig hjem, men jeg var stædig. Jeg *vilde* ikke opgive at søge Sauvegarde hos Østerrigerne, og det bedste Sted, jeg kunde søge, var hos Esselbachs. Da jeg kom derind, var Hotellet fuldt af østerrigske Officerer, og da Doris Esselbach havde vist mig, hvor de fornemste sad — ved det samme Bord, hvor jeg havde spist den foregaaende Dag — forrettede jeg mit Ærinde til den af dem, som syntes mig at være den høieste i Rang. Siden erfarede jeg, at det var Feltmarchallieutenant, Grev Neipperg, som svarede, at om Sauvegarde maatte jeg henvende mig til »die Herren Zivilkommissäre«. — »Wo sind die?« spurgte jeg. Ja, det vidste Grev Neipperg ikke, og da jeg noget ærgerlig bemærkede, at dem kunde jeg ikke vente paa, naar Byens Pøbel gik løs, trak Mutter Esselbach mig i Frakkeskjødet og hvæskede: »Um Gotteswillen, schweigen Sie doch, das geht nicht.« Hun mente vel, at jeg havde været for ligefrem overfor de store Herrer. Det tog disse mig dog ingenlunde ilde op; men forsikrede mig, at der nok skulde blive holdt Orden i Byen. Sauvegarde kunde jeg altsaa ikke faa og maatte gaa med uforrettet Sag. Da jeg kom hjem, hørte jeg, at der under min Fraværelse havde været Bud fra Herredsfoged Harald Knudsen, at han vilde reise, og at der var Plads til mig i hans Vogn. Ved at forhøre mig hos Kammerjunker Ries erfarede jeg, at han var reist sammen med Amtmanden, de andre Her-

redsfogder, alle Lærerne ved Latinskolen, Lægerne ved Sindssygeanstalten og flere. Klokkeren var, da jeg fik dette at vide, næppe 6, saa de Herrer havde haft stort Hastværk med at komme bort, hvilket høilig undrede mig. Men Aug. Jørgensens Exempel havde aabenbart smittet. Ries havde altsaa opgivet at tage ud i sit Herred, saa jeg tabte nu Lysten til det Eksperiment; men til at reise alene med det samme til Rendsborg kunde jeg dog ikke bekvemme mig. Om Natten overveiede jeg min Stilling og kom til det Resultat, at jeg ikke kunde skille min Sag fra mine Collegers. Var de reist, maatte jeg ogsaa reise. Jeg kunde ikke desavouere dem ved at blive. Søndag Morgen fik jeg saa Bud efter en Vogn og kjørte afsted. Da jeg naaede Enden af Lollfuss, holdt Kusken, og ind steg tre Mænd, en ældre og to yngre, og da jeg forundret spurgte, hvad de vilde i min Vogn, forsikrede den ældste Mand, at han havde leiet tre Pladser til sig og sine to Sønner. Det havde min Vognmand klogelig skjult for mig, og jeg maatte gjøre gode Miner til slet Spil. I første Øieblik dukkede den Tanke op, at de tre Mænd var sat til at bevogte mig; men den gamle erklærede smilende, da jeg spurgte, hvem han var: »Kennen Sie mi' nicht, de dicke Martens vom't Svinmarkt!«, og at han nu var paa Hjemveien til Altona med sine to Sønner, efterat de havde set paa Komædien i Slesvig, som forresten slet ikke havde været morsom. »Da is ja gar nit passiert!« Det blev en ret langsom Kørsel til Rendsborg. Alle Broerne havde vore Ingeniører afbrudt, saa vi maatte flere Gange kjøre over Aaløb. Paa Rendsborg Banegaard maatte jeg vente flere Timer, inden Toget til Altona gik. Her mødte jeg min Fætter Frederik Stuhr, som havde været Insurgent i 1850 og nu var Sagfører et eller andet Sted i Holsten. Han var paa Veien nordpaa, og jeg tog smilende Afsked med ham med de Ord: »Nu kan Du tage mit Embede, saa bliver det da i Familien.« Han blev siden Statsadvocat i Kiel og er forlængst død. Familien Stuhr hørte til de allermest fanatiske Augustenborgere, og det var en umaadelig Skuffelse for dem, at de ikke fik deres elskede Hertug.

Noget efter mødte jeg paa Perronen en Herre, som gik nervøst urolig frem og tilbage med en Vad-sæk i hver Haand. Han forekom mig bekendt, men jeg kunde ikke strax kjende ham. Først da vi havde passeret hinanden et Par Gange, gjenkjendte jeg ham. Det var Kammerjunker von Späth, som havde været Toldforvalter i Nymynster og efter Holstens Besættelse af Fjenden Toldinspektør ved Eidergrænsen med Bopæl i Slesvig, hvor jeg tit havde truffet ham. Nu var han næsten ukjendelig, da han havde raget det meste af sit Skæg af. Da jeg spurgte ham, om vi skulde kjøre sammen til Altona, svarede han brysk: »Nei! De maa ikke kjende mig!« Jeg fattede ikke, hvad han mente, og lod ham gaa videre alene. Lidt efter kom Actuar Boesen fra Slesvig med sin Hustru, og da Toget omsider gik sydpaa, tog vi tre Plads i samme Kupé og var saa heldige at blive alene. Boesen fortalte mig nu, hvorledes det var gaaet ham efter Arméens Tilbagetog. Han boede paa Frederiksberg og havde allerede Fredag Aften faaet Vished for, at Arméen trak sig tilbage. Han havde næsten ikke været i Seng den Nat og havde siddet paa Observation ved sit Vindue i et mørkt Værelse det meste af Natten. Ved Midnatstid havde han set en civil Herre galoppere sydpaa, aabenbart en Forræder, som vilde underrette Fjenden om vor Armés Afmarche. Kort efter saa han en dansk Soldat staa i et aabent Vindue i Huset paa den anden Side af Gaden. Boesen aabnede sit Vindue og raabte over til Soldaten, som hastig kom over til ham. Han hørte til en større Kommando Trainkonstabler, som Dagen iforveien var kommen til Slesvig med Heste. De var alle indkvarterede paa Frederiksberg; men man havde glemt at give dem Ordre til Afmarche nordpaa. Hurtig samlede han sine Kammerater, over 50 i Tallet, og de drog saa afsted. Det var dem, jeg Lørdag Morgen havde set blive indbragte som Fanger ved Gottorp. Ingen havde meddelt Boesen, at Embedsmændene reiste sydpaa, og derfor var han ligesom jeg først kommen afsted Søndag Formiddag. Min egen Tingskriver, Drechsel, var, mente Boesen, endnu ikke reist fra Slesvig;

men ham havde han ikke truffet hjemme, da han vilde have ham med.

Da Toget holdt ved Nymyster, blev der stor Uro paa Perronen, Folk løb frem og tilbage og kiggede ind i alle Waggonerne. Raabet: »Wo is Späth?« hørtes snart hist, snart her, og jeg stak da Hovedet ud af Vinduet og spurgte en forbiløbende Sjover: »Wat is desse Späth for en Kerl?« — »Dat is unser Zollferwalter.« — »Wat wölln Se em?« — »Wir wölln em man en Beten knipen!« I det samme stak en Herre Hovedet ud af Kupévinduet ved Siden af og begyndte at haranguere den ophidsede Pøbel. Han endte med de Ord, som har indbrændt sig i min Hukommelse, saa jeg aldrig har glemt dem. Det er, som hørte jeg dem: »So sollt Ihr's anfangen. Erst die Augen ausgestochen, die Nase und die Ohren abgeschnitten, bei den Beinen aufgehungen und von den Raben aufgefressen!« Pøbelen hylede af Glæde over denne smukke Anvisning, og jeg tilstaar, at det løb mig koldt ned ad Ryggen. For at afvende al Mistanke om, at vi var danske Embedsmænd, gav jeg mig rolig i Snak med den blodtørstige Herre; men vi fik ikke vekslet mange Ord, da Fru Boesen trak mig i Frakkeskjødet og hviskede: »For Himlens Skyld, hold dog op, De gjør os jo alle ulykkelige.« Saa tav jeg og trak Hovedet tilbage for ikke at skræmme Livet af den stakkels Dame. Men Späth blev ikke funden, og heller ikke i Hamborg viste han sig. Jeg kunde ikke begribe, hvor han var bleven af. I Rensborg var han i Toget. Altsaa maatte han være staaet af paa en Mellemstation.

Det blev sent paa Eftermiddagen, inden vi kom til Hamborg. De slesvigske Embedsmænd, som var reist den foregaaende Dag, var allerede draget videre til Rostok for at gaa med en svensk Damper til Ystad. Al direkte Forbindelse med Danmark var afbrudt. Næste Morgen ankom Actuar Drechsel og Amtsekretær Middelboe, den senere Dispatchør. De havde haft Togsammenstød, saa Drechsel havde et blaat Øie, Middelboe en stor Bule i Panden. Medens vi fortalte hinanden vore Oplevelser, kom Fru Boesen i den største Alteration styrtende ind og

berettede hæsblæsende, at hun lige havde haft et skrækkelig Syn paa Gaden. Hun havde set Blauenfeldt med blodigt Ansigt blive slæbt hen ad Gaden af en ophidset Pøbelskare. Vi havde hørt, at Herredsfoged Blauenfeldt, som boede i Flækkeby syd for Dannevirke, allerede den 1. Februar var bleven slæbt til Rendsborg, gaaende mellem to ridende Gendarmer, og der sad i Fængsel. Der fortaltes, at han var bleven vist frem for Penge som et vildt Dyr. Indtil 1848 havde han boet i Flensborg som Advocat, den eneste dansksindede Advocat i hele Hertugdømmet Slesvig, og i de sidste Aar før Oprøret kom han af og til til Haderslev, hvor han førte Sager for de Danske. Han boede da i min Moders Hus. De rigtig ægte Slesvigholstenere hadede ham fremfor nogen af de danske Embedsmænd. Da jeg nogle Maaneder senere traf Blauenfeldt i Kjøbenhavn viste det sig, at baade Fremvisningen i Rendsborg Fængsel og Fru Boesens Syn var Fantasier.

I Dagens Løb læste jeg i de hamborgske Blade, at de to Civilkommissærer i Slesvig havde udstedt en offentlig Bekjendtgjørelse om, at de danske Embedsmænd rolig kunde blive i deres Embeder. I første Øieblik tænkte jeg paa at tage tilbage til Slesvig; men ved nærmere Overveielse opgav jeg det. Min Amtmand og Herredsfogderne Knudsen, Ries og Muusmann, som alle tre var bosatte i Byen Slesvig, havde allerede forladt Hamborg og var reiste til Kjøbenhavn. Naar jeg nu kom alene tilbage til Slesvig for at overtage mit Embede, vilde de med Rette kunne beklage sig over Mangel paa Collegialitet, og den Beskyldning vilde jeg ikke udsætte mig for. Hvad skulde jeg ogsaa kunne udrette alene i Slesvig, formodentlig med en forhenværende Insurgent til Amtmand! Den nye Amtmand blev da ogsaa Jacobsen, som havde været Krigsminister i Oprørsregjeringen.

Jeg reiste altsaa om Tirsdagen sammen med Boesen, Drechsel, Middelboe og nogle flere med Jernbanen til Rostok og derfra til Warnemünde, hvor vi gik ombord i en ussel, lille Damper, som skulde føre os til Ystad. Det blev en drøi Nat. Søn gik

høit, og hundekoldt var det. I Kahytten kunde jeg ikke være paa Grund af de mange Søsyege, saa jeg maatte blive paa Dækket hele Natten, af og til inde i Kaptainen Kahyt. Da vi om Eftermiddagen nærmede os Ystad, fik vi saa stærk Taage, at Skibet maatte ligge stille, og vi belavede os allerede paa at blive endnu en Nat paa Søen, da Kaptainen ikke turde løbe ind uden ved Dagens Lys; men heldigvis lettede Taagen, og vi slap ind til Ystad. Da var min Pels stivfrossen, saa den kunde staa alene. Jeg fik den tøet op og saa nogenlunde tørret, og da vi havde faaet noget at spise, blev Middelboe og jeg enige om, at vi endnu samme Nat vilde kjøre til Malmø. Han længtes efter sin Moder, jeg efter Hustru og Børn, som jeg nu ikke havde set i otte Dage, og om hvem jeg i al den Tid havde været ganske uden Efterretninger. Alle vore andre Medreisende blev Natten over i Ystad, undtagen en norsk Skibskaptain, som havde mistet sit Skib i Holland. Han vilde ogsaa hurtigst muligt hjem til Norge, og vi tre leiede saa en Slæde, som bestod af en Trækasse med to Sæder uden Rygstød. Det frøs 14 Grader. Middelboe havde en vældig Kuffert med, som blev sat foran i Slæden. Den maatte en af os sidde paa med Benene frit hængende ud over Slædens Kant. Den norske Kaptain begyndte med at indtage denne luftige Plads, næste Mand var Middelboe, som klarede sig saa nogenlunde. Saa blev det min Tur. Jeg var imidlertid, syg som jeg nu havde været i 5—6 Dage, bleven saa gennemkold, at jeg rentud erklærede, at skulde jeg sidde paa den Kuffert, fik de mig ikke levende til Malmø. Nordmanden, som saa, hvor syg jeg var, tilbød saa at tage min Tørn, og den brave Mand, hvis Ædelmodighed jeg aldrig har glemt, blev siddende paa Kufferten lige til Malmø. Paa hver Skydsstation var vi af Slæden og fik Kaffe, og jeg fyldte mine Lommer med Sukker og Knækkebrød, hvormed jeg holdt mig ilive den lange Nat. Da vi Kl. 8 kom til Malmø, var mine Ben saa stive, at jeg hverken kunde staa eller gaa. Kusken og Nordmanden tog mig da en under hver Arm og slæbte mig rundt i Gaarden ved Cramers Hotel, indtil Blodet

kom i Circulation, og efter en halv Times Marche var jeg atter i god Stand. I Hotellet traf vi Kammerherre Holstein og de andre Embedsmænd fra Slesvig, som endnu ikke var kommet videre, og vi reiste saa allesammen om Formiddagen til Kjøbenhavn. Min Hustru, som havde været lidt urolig for mig, modtog mig med aabne Arme; hun boede hos min Broder Fritz, som da var ansat i Krigsministeriet. Mine Børn var hos deres Morfader paa Gamle Vartov. Selv kom jeg til at bo hos min Svigerfaders Compagnon, Grosserer Georg Nagel, som boede i Gothersgade.

Dagen efter min Ankomst til Kjøbenhavn kom Admiralinde Michelsen, hvis Datter var gift med Kammerjunker von Späth, op til mig og spurgte ængstelig efter sin Svigersøn. Jeg fortalte hende, hvor jeg sidst havde set ham, og at han ikke mere var i Toget i Nymynster. Hvor han var bleven af, havde jeg ingen Anelse om, og Admiralinden forlod mig i stor Uro. Først nogen Tid efter hørte jeg, at Kammerjunker von Späth var kommen til Kjøbenhavn, og nu erfarede jeg, hvorledes det var gaaet ham. Han var, da han havde en Formodning om, hvad der ventede ham i Nymynster, ubemærket staaet af Toget i Nortorf og var derfra spadseret den lange Vei til Kiel, hvor hans gamle Fader, Oberst von Späth, boede. Nogle Dage efter var han i Vogn kjørt gennem Holsten udenom Nymynster til Hamborg og derfra reist til Kjøbenhavn samme Vei som vi andre.

Om Laurids Bruun har jeg endnu at berette, at da jeg en Dag længere hen i Februar sad paa min Svigerfaders Kontor i Gothersgade, kom Postbudet med et Brev, som var adresseret til min Hustrus Onkel, Postmester Christian Bruun i Aarøund. Brevet havde paa Grund af Krigen ikke kunnet komme ham i Hænde, sagde Postbudet, og derfor skulde det afleveres til hans Svoger, Consul E. B. Muus, min Svigerfader. Denne rakte mig Brevet, og jeg saa da ved første Øiekast, at Adressen var skrevet af mig. Hurtig aabnede jeg Brevet og fandt i Convolutten mit eget Portræt, som jeg den 1. Fe-

bruar havde givet Laurids Bruun, og et Ark Papir, hvorpaa der stod skrevet: »Dieses Bild mit dieses Papier ist bei einem dänischen Soldaten gefunden, der am 3. Februar am Königshügel gefallen ist und am Ort und Stelle begraben wurde«. Saaledes erfarede vi, at Laurids Bruun var falden. Hans Lig blev senere optaget og begravet i Familiebegravelsen paa Ørby Kirkegaard.

I »Illustreret Tidende« 15. eller 22. Februar 1864 findes et Billede, som forestiller den Scene, da Pøbelen omringede mig paa Gaden i Slesvig den 6. Februar. Billedet var tegnet af en Kunstner, som i de Dage boede der i Nærheden hos Branddirektør Mathiesen, og havde været Vidne til Scenen fra dennes Vindue. Billedet er korrekt nok paa det nær, at der er anbragt nogle Soldater eller Gendarmere i Sværmen. Det er ikke rigtig, og maa skyldes Tegnerens Fantasi. Der var udelukkende Civilister i Opløbet.

Nogle faa Dage efter min Ankomst til Kjøbenhavn, blev alle de fra Slesvig fordrevne Embedsmænd, som var i Kjøbenhavn, kaldt op i Conseilpræsidiets, hvor Monrad tog imod os. Der mødte ikke stort flere end os fra Byen Slesvig. Monrad kom da frem med den os alle velbekjendte Bekjendtgjørelse fra den preussiske Civilkommissær Zedlitz om, at de danske Embedsmænd rolig kunde blive i deres Embeder. Vi var høist forbavsede over denne Indledning; men endnu mere, da Monrad med rene Ord opfordrede os til at tage tilbage til Slesvig og paany overtage vore Embeder. Saa traadte først Kammerherre von Holstein, derefter Rector Søren Povelsen frem og foreholdt Monrad det ganske meningsløse i denne Opfordring, og erklærede begge, at hverken de eller nogen anden Embedsmand vilde efterkomme denne Opfordring. Navnlig Rector Povelsen brugte meget stærke Udtryk. Den hele Stilling efterlod et yderst pinligt Minde hos os alle. Ingen af os kunde fatte, at Monrad var i den Grad kortsynet. Eftertiden viste det desværre i en endnu sørgeligere Grad.

Ganske anderledes værdig og smukt optraadte Kong Christian den Niende, da vi nogle Dage efter Mødet hos Monrad blev tilsagte til Fællesaudience.

Det var første Gang, jeg saa ham som Konge, og jeg glemmer aldrig de vemodige Træk i hans skjøne Ansigt, da han talte til os, egentlig nærmest for at sige os, at han skulde gjøre sit til at formilde vore vanskelige Kaar, nu da vi alle havde mistet Hjem, Stilling og Indtægter. Det varede da heller ikke længe, inden vi fik en Slags Ventepenge, saa vidt jeg mindes to Trediedele af vor Løn, hvorved imidlertid var at bemærke, at Flertallet af os kun havde ringe fast Gage, men Sportelindtægter, som blev stærkt reducerede ved Beregningen. Senere kom vi paa Pension, de af os, som ikke fik Embede i Kongeriget, deriblandt jeg, som nu har hævet Pension i 50 Aar.

IV. LAZARETTET PAA FREDERIKSBERG SLOT

GAA ledig i Kjøbenhavn kunde jeg ikke holde ud. Jeg bad da min Broder om at forhøre i Krigsministeriet, om man ikke havde Brug for mig. Der kom da strax Bud til mig om at komme til Kammerjunker Rømer, der fungerede som Chef for Armeens Intendantur, medens Schmidten var i Felten. Rømer spurgte mig, om jeg vilde overtage Bestyrelsen af et militært Lazaret, som skulde oprettes paa Frederiksberg Slot. Mine Betæneligheder ved de ukjendte Forretninger afvæbnede han hurtig. Jeg skulde faa en dygtig Sygehussergeant fra Rendsborg, som nok skulde hjælpe mig ved den første Etablissement. Resten vilde gaa af sig selv. Foreløbig skulde jeg rekvirere Penge, Brænde og Inventar. Midt i Marts flyttede jeg da ud paa Frederiksberg Slot og fik travlt med den første Indretning. Der skulde skaffes en Økonom, der kunde overtage Forplejningen, hvilket ogsaa lykkedes helt godt. En ældre Restauratør Jensen, som havde en flink Kone, blev mig anbefalet af Sygesergeanten og antaget. I Kælderetagen under Hovedbygningen blev der indrettet et Køkken, hvor der kunde laves Mad til mange hundrede Mennesker. Fra Trainuskedepotet fik jeg nogle Sygepassere, og saa begyndte Slottets Montering. Til at begynde med var det kun Hovedbygningen, som blev indrettet til Sygeværter. Selv tog jeg Kontor i den store Havesal med et tilstødende Kabinet, og indrettede mig en lille Lejlighed

i Stueetagen. Som Overlæge blev den fra Tønning fordrevne Fysicus Dircks ansat med en ung Candidat Bendz som Underlæge, og det varede ikke længe, før de første Syge og enkelte Saarede fra Fægtningen ved Vejle ankom.

Jeg var uvant med at se mange Syge, særlig saarede, samlede paa et Sted, saa det generede mig unægtelig en hel Del i Førstningen at gaa omkring i Stuerne og se de stakkels Karle ligge og vaande sig. Navnlig da jeg en Dag tog Mod til mig og var til Stede ved en lille Operation, var det nær gaaet mig galt. Det var en Dragon, som havde faaet en Kugle i Ansigtet ved Vejle, og den skulde Lægerne nu se at faa ud. Men det var fælt at se paa, og hvis jeg ikke i en Fart var gaaet ud af Stuen, vilde jeg være besvimet. Men jeg vænnede mig hurtigt til det og kunde senere med stor Sindsro staa og se paa de styggeste Saar. Dengang var Antiseptikken ikke opfundet. Saarene blev skyllede med almindelig Brøndvand, og det var ret gyseligt at se, hvorledes Kødtrevlerne løsnede sig under en Vandstraale.

Det var straks fra Begyndelsen af Ministeriets Hensigt at gøre Frederiksberg Slot til det største Lazaret i Landet, og jeg fik hurtig Besked om at anskaffe 400 nye Sengesteder, da Depotet var udtømt. De private Familier, som havde Bolig paa Slottet, blev straks opsagte til Udflytning. Det var General Fensmark, Conferentsraad Carsten Hauch og Hofjægermester, Ritmester Juel, som alle 3 boede i Vestfløjen. De var lige flyttede ud, da den 18. April kom. Allerede samme Dag fik jeg Anmodning om at holde mig rede til at modtage 200 Saarede fra Augustenborg Lazaret, som skulde komme med Jernbanen den 19. om Aftenen. Men de bestilte Senge var endnu ikke færdige, saa vi maatte rede paa Gulvet. Det meste af Natten og den næste Dag gik med til dette Arbejde, og om Aftenen den 19. mødte jeg med alle de Sygesergeanter og Sygepassere, som kunde undværes, paa Kjøbenhavns gamle Banegaard, den fra 1847. Saa kom det sørgelige Tog, som medførte ikke mindre end 40 haardt

saarede, som laa paa Baarer, og som skulde og maatte bæres den lange Vej ad Vesterbrogade helt ud til Frederiksberg Slot. Nu var gode Raad dyre. Mine Sygepassere var alt for faa i Tallet. Jeg bad da de mange Tilstedeværende om at hjælpe mig, og nu viste Kjøbenhavnerne sig fra den smukkeste Side. Alle traadte til, fire til hver Baare, og en Mængde fulgte med til Afløsning undervejs. Det lange sørgelige Tog vakte den største Opsigt og Deltagelse. Der maatte mange Gange standses og afløses, og først ud paa Aftenen naaedes Slottet, hvor der blev stor Travlhed med at faa de Saarede bragt til Ro. De havde jo været længe undervejs fra Augustenborg. Adskillige af dem var blevne saaret den foregaaende Dag, ikke mindre end firsindstyve havde mistet en Arm eller et Ben. Klokken var henad to, inden jeg selv kunde komme til den haardt tiltrængte Hvile. Da jeg næste Morgen gjorde min Ronde i alle de Værelser, hvor de nyankomne vare lagte, fandt jeg en af dem død. Det var en kraftig, jydsk Bondekarl, som havde faaet en Arm amputeret. Men alle de andre havde saa nogenlunde overstaaet den foregaaende Dags Strabadser.

Overlæge Dircks kunde naturligvis ikke alene overkomme de mange Syge og Saarede, hvis Antal nu var naaet op til 400, og der blev antaget flere Læger, Valdemar Rasmussen og Johan Anton Holstein, med de Herrer Ortmann og Garriques som Underlæger, og der dannedes en Damekomité paa Frederiksberg, i hvis Spids Fru Trier og min Søster Mathilde senere stod, som ydede rigelig Hjælp med Extraforpleining. Efter Dronning Louises Ønske kom der fra den nyoprettede Diaconissestiftelse ogsaa tre Diaconisser til Slottet, andre Sygepleiersker havdes dengang ikke. Man maatte nøies med Vaagekoner og Sygepassere, hvis samlede Antal efterhaanden naaede op til henved Hundrede. Den gamle Stabslæge Djørup kunde i Førstningen slet ikke forsones sig med Diaconisserne. Saadan kvindeligt Hjælp var han i sin lange Tjenestetid ikke vant til, og han udtalte sig ret skarpt derom. Men han vænnede

sig snart til dem, og kom tilsidst til at skønne meget paa deres udmærkede Hjælp.

I Længden kunde jeg ikke lade mig nøie med Økonomens Forpleining, og jeg maatte hver Dag gaa ned til Skydebanen for at spise til Middag, og min Frokost tog jeg tit hos Josty. Min Hustru, som stadig boede hos min Broder i Sølvgade Nr. 12, kunde jeg langt fra hver Dag besøge, og mine tre Smaabørn, som var hos min Svigerfader paa Gamle Vartov, saa jeg i den Tid kun sjældent.

Den første April blev min Datter Sophie født. Der var i Forveien bestilt en Amme fra Fødselsstiftelsen. Og da jeg næste Morgen kom ind for at se til min Hustru, fandt jeg Ammen i Sengen med stærkt Koppeudslet. Hun blev naturligvis øjeblikkeligt bragt paa Hospitalet, og en ny Amme hastig skaffet tilveie. Men vi var jo meget ængstelige for, at det nyfødte Barn skulde faa Kopper; Etatsraad Hansen, som var Læge hos min Broder, tog da den raske Beslutning at vaxinere Barnet; Vaxinen slog an, og hun fik ikke Kopper. Dette vakte dengang megen Opsigt i den medicinske Verden, da det blev omtalt i Hospitalstidende.

Vor lille Pige blev ogsaa lykkelig og vel døbt af Pastor Blædel i Garnisons Kirke, og alt saa saa godt ud for os, min Hustru var med til Daaben, og bagefter var vi alle paa Gamle Vartov. Men paa Hjemtouren blev min Hustru forkølet og maatte gaa tilsengs. Hun blev meget syg, fik Hjernebetændelse, og uagtet gamle Hansen og den af ham tilkaldte gamle ansete Læge Ole Bang gjorde, hvad de formaaede for at frelse hendes Liv, tog Herren hendes elskelige Sjæl til sig den 26. Mai. Vi begravede hende i samme Grav, hvor hendes Moder havde hvilet i tre Maaneder.

Kort efter flyttede mine Søstre Sophie og Mathilde med mine fire Børn ud til mig paa Frederiksberg Slot, hvor jeg tog den ledige Mezzanin ud imod Kjøbenhavn i Besiddelse. Møbler havde jeg ingen af, og vi maatte hele Sommeren nøies med gamle Slotsmøbler. Ikke længe efter blev ogsaa jeg alvorlig syg af Ansigtsrosen, og det skyldtes ene Over-

læge Valdemar Rasmussens overlegne Dygtighed, at jeg slap derfra med Livet. Men jeg skylder ogsaa en Sygepasser uendelig megen Tak. Han sad ved min Seng Nat efter Nat og passede mig med kolde Vandomslag paa Hovedet. Feberen var til Tider saa stærk, at jeg knap kjendte mine Omgivelser. Min kraftige Constitution hjalp vel ogsaa til, og da Bedringen indtraadte, kom jeg mig hurtigt og kunde atter overtage mine forøvrigt ret anstrængende Forretninger. Hele Frederiksberg Slot blev efterhaanden taget i Brug til Lazaret paa nær Fløien ud imod Bakken, og der kom tilsidst saa mange Saarede og Syge, at Slottet ikke kunde rumme dem, saa at Frederiksberg Hospital blev leiet til Filial. Da ogsaa det blev besat, havde jeg over 800 Syge at sørge for; hver Dag blev nogle udskrevne; men der kom stadig nye til, efterhaanden som de andre Lazaretter omkring i Landet blev nedlagte, idet de sidste Saarede derfra evacueredes til Frederiksberg.

Mit personlige betydelige daglige Arbeide hjalp til at dulme Sorgen over min elskede Hustrus Bortgang, og Aaret, det Aar, der var saa sørgeligt for Landet, svandt, og vi kom ind i det næste, uden at der hændte noget særligt. Ud paa Sommeren 1865 blev Lazarettet hævet, og nu maatte jeg til at tage Bestemmelse om min fremtidige Virksomhed. Det nemmeste vilde have været at tage Examen ved Universitetet, og bagefter søge Embede; men det kunde jeg ikke bestemme mig til. Langt nærmere laa det at vende tilbage til Slesvig, og der opnaa en Virksomhed som Advocat. Det besluttede jeg mig saa til, og i Juli reiste jeg til Haderslev, hvor jeg fandt det vante gæstfrie Hjem hos min Tante Schroeter. Min Onkel Otto, hendes Mand, var død samme Foraar, medens Laurids Skau var død Aaret iforveien. I dem havde jeg mistet mine to bedste Venner. Der var jo sket en stor Forandring i Byen, idet næsten alle Embedsmændene var borte, kun to var bleven i deres Embeder, Postmester Nissen og Skovridder Fangel, der i og for sig begge var dansk-sindede, men alligevel havde ladet sig bevæge til at gaa under Aaget. Borgerskabet var uforandret langt

overveiende dansk i Sind og Skind, og efter et flere Dages Besøg hos min Ven, Kammerraad Juhl paa Hjenstrupgaard, besluttede jeg, opmuntret dertil af ham, definitivt at bosætte mig i Haderslev. Godske Nielsens Hus paa Klostret var ledigt, jeg leiede det, og ud paa Eftersommeren flyttede jeg ind med Søster Sophie og mine fire Smaabørn.

Mine Forsøg paa at opnaa en Advocatbestalling var ikke heldige. Jeg søgte atter og atter, men uden Held. Flere Gange var jeg i Slesvig — bl. a. den Nat i 1866, da Bjelkes Palais brændte — men til ingen Nytte. Baron Hugo Plessen, som jeg jo kjendte godt fra Ekernførde, besøgte jeg en Gang, for om han kunde paavirke den preussiske Kommissær Zedlitz til min Fordel. Men da han mente, at jeg først maatte »mich den neuen Verhältnissen anschliessen«, og jeg havde svaret »Das können Sie von mir nicht erwarten«, var det Forsøg strandet. Et Besøg hos Broderen Carl Scheel-Plessen i Kiel, hvor han — den værste Landsforræder, »Danmarks anden Ulfeldt«, som jeg engang ved Kong Christians Taffel kaldte ham til Prins Hans — havde antaget Pladsen som preussisk Regeringspræsident, førte heller ikke til noget. Det blev derfor et Par svære Aar, der saaledes maatte gaa uden Beskæftigelse; men jeg havde bestandig den Glæde at se Befolkningens freidige Uforsagthed. Ingen tvivlede paa, at Gjenreisningens Tid nok skulde komme, og da Preussen i 1866 sluttede Fred med Østerrig og i Paragraf 5 lovede at give Nordslesvig tilbage til Danmark, saafremt Befolkningen ved en Afstemning ønskede det, voksede Haabet hos os alle. Hvor som helst Folk kom sammen, taltes der ikke om andet. Hver Dag spurgtes der om Nyt; men taalmodig lod man Dag gaa efter Dag, Uge efter Uge, Maaned efter Maaned, Aar efter Aar, uden at Haabet brast eller Taalmodigheden fik Ende. Og saaledes er nu mere end et halvt Aarhundrede gaaet.

I Stedet for at indfrie Løftet i Paragraf 5 incorporerede Preussen hele Slesvig og indførte 1867 den preussiske Forfatning, hvorefter der skulde foretages Valg til den ny tyske Rigsdag. Dette, indsaa jeg,

medførte Nødvendigheden af en Sammenslutning af den danske Befolkning, og jeg gjorde mig stor Umage for at hidføre en saadan, men forgæves. Jeg holdt Møder, men derved blev det. De ældre mente, at det ikke behøvedes, og de første Valg, da de Danske endog seirede i Flensborg, gav dem til en vis Grad Ret. Alle mødte alligevel til Valgene, uagtet der ingen fast Organisation fandtes.

At det nuværende Antal af danske Vælgere i Nordslesvig staar langt tilbage for Tallet ved de første Valg i 1867, er en Kendsgerning. Men den har sin naturlige Forklaring og kan ikke bruges som et Bevis for, at Danskheden er gaaet tilbage, eller rettere at danske Folk har ladet sig forlede til at stemme tysk.

For 40 Aar siden var Artikel V i fuld Kraft, Underhandlingerne mellem Danmark og Preussen var ikke engang paabegyndte, Optanter eller danske Undersaatter kendtes ikke. Disse Begreber opstod først efter den fransk-tyske Krig med den efterfølgende Convention i Aabenraa. Heller ikke havde Udvandringen til Amerika endnu taget Fart. Landets Affolkning var ikke begyndt. Alle levede fra Dag til Dag i spændt Forventning om, at der maatte ske noget. Som det var, kunde det ikke vedblive at være. End ikke i Drømme kunde nogen ane, at der ingen Forandring skulde ske i de næste 40 Aar! Naar Folk gik til Valg, betragtede de det som en Generalprøve paa den Afstemning efter Artikel V, der skulde og maatte komme. Ingen blev hjemme.

Valgorganisation kendtes knap, i alt Fald kun i Byerne. Enhver dansk Sønderjyde var sig sin Pligt bevidst og gjorde den, uden at nogen behøvede at opfordre ham dertil. Den preussiske Pressefrihed var endnu ikke indført. »Dannevirke« sov, »Flensborg Avis« og »Dybbøl Posten« eksisterede ikke. Og da Valgdagen kom den 15. Februar 1867, var der i Hertugdømmet Slesvig flere danske end tyske Vælgere. Dette er som sagt en Kendsgerning, som ikke tit nok kan fremhæves. Paa den Tid, da Artikel V skulde have været udført, var der flere Danske end Tyske i Sønderjylland. Der var dansk Flertal lige

til Flensborg og syd for Linien derfra til Tønder. Der var Sogne, hvor der ikke blev afgivet en eneste tysk Stemme, og i over Halvdelen af Landsbyerne var der over 90 Procent danske Stemmer. Ved de to Valg i 1867 vandt de Danske saa store Seire, at havde det været Bismarcks Alvor med Artikel V, kunde den været udført inden Aarets Udgang, og Halvdelen af Hertugdømmet Slesvig vilde da være blevet gjenforenet med Danmark.

I min Fødeby Haderslev, hvor jeg dengang havde boet i halvandet Aar, mødte der den 15. Februar 1867 918 danske Vælgere op imod 645 tyske. Vi havde en fortræffelig Valgorganisation. Hele Byen var inddelt i en Mængde smaa Distrikter, der hver havde to »Indpiskere« — saaledes kaldte vi dem for Spøg — som skulde føre Control med, at ingen dansk Vælger udeblev. Valgene gik som en Leg, og om Aftenen var der altid stor Jubel i »Harmoenien« over de glædelige Resultater ikke alene i Byen, men ogsaa ude i Landsognene. Fra de nærmeste forelaa Resultatet allerede samme Aften. At det danske Vælgertal i Aarenes Løb maatte gaa ned og det tyske op, fulgte ganske af sig selv, det medførte Forholdenes Udvikling; men Haderslev By holdt dog sit danske Flertal endnu tre Gange. Den 31. August 1867 stod der 776 danske Vælgere mod 532 tyske, den 3. Marts 1871 638 danske mod 452 tyske. Fra det første Valg var de Danske gaaede 280 Stemmer tilbage, de tyske 193.

Da Valgdagen fjerde Gang oprandt den 10. Januar 1874, var vi ikke saa sikre paa Seiren. Et stort Organisationsarbejde var gaaet forud. Vilde det bringe os Flertal? Ved Udvandring til Amerika og ved Bortflytning til Kongeriget havde vi mistet mange Stemmer, mange Tusinde Vælgere var blevne danske Undersaatter og havde mistet deres Valgret. og en talrig Indflytning af Bestillingsmænd og tyske Arbeidere havde fundet Sted. Alligevel gik vi til Valg med god Fortrøstning. Af Hovedlederne lever endnu Consul S. Amorsen og Bankdirektør J. Dahl, der kan bevidne, at det blev en varm Dag. Hele Dagen gik vi tre og flere andre danske Borgere fra

Valgsted til Valgsted for at se vore Kontrollører i Papirerne. Overalt var der Hjælpere til Stede til at hente lunkne og glemsomme Borgere, og da Valget var sluttet, havde vi den Triumf, at der var afgivet 612 danske og 591 tyske Stemmer, altsaa 21 flere danske end tyske.

Ud paa Aftenen sad jeg hjemme hos min Familie, træt af Dagens Anstrængelser, da der pludselig hørtes voldsomt Spektakel i Gaden. Det viste sig at være et vældigt Slagsmaal. Nogle halvdrukne tyske Svende havde fremført Trusler om at ville slaa mine Ruder ind; men min Maskinkarl og nogle flere danske Arbeidere fik dem efter en hidsig Kamp paa Næverne drevet tilbage. Politi saas ikke. Et Kvarters Tid efter lød et forskrækkeligt Brag og Klirren af ituslaaede Ruder. Skyndsomt ilede jeg ud paa Gaden og hørte en gammel Kone i Huset lige over for mit raabe til mig: »Det var Vægteren, der gjorde det!« Det viste sig at være et af Vinduerne i mit eget Hus i min Søsters Soveværelse, som laa til Gaden, der var knust af en Vognkæp, som fandtes nogle Alen inde i Stuen. Endog Vindussprosserne var slaaede ind. Vognkæppen vejede ti Pund; havde den ramt min Søster, som kort forinden havde været inde i sit Værelse, kunde der være sket en Ulykke.

Da jeg vidste, at der var Militærvagt paa Raadhuset, som kun laa godt hundrede Skridt fra mit Hus, gik jeg strax derved og opfordrede Vagtkommandøren til at holde Orden i Gaderne, da det viste sig, at Politiet intet formaaede. Det havde da ogsaa til Følge, at der blev sendt Dragonpatrouiller ud i Byen, men det hjalp ikke meget, i alt Fald ikke i min Gade; thi nogen Tid efter, da en Dragonpatrouille havde passeret mit Hus, blev der af en Person, som gik lige bag den, slynget en Brændevinsflaske imod det ene af mine Spisestuevinduer. Den knustes imod Muren, og Stumperne fandtes næste Morgen. Gerningsmanden var den samme Vægter, som havde kastet Vognkæppen gennem Vinduet.

Disse Smaahændelser omtaltes den næste Dag i

»Dannevirke«, hvilket havde en mærkelig Følge. Den følgende Formiddag blev der banket stærkt paa Døren mellem mit Arbejdsværelse og Kontoret, og da Lyden forekom mig ret eiendommelig, aabnede jeg selv Døren. Foran mig stod en Dragonkorporal og to menige Dragoner, alle tre i stram Holdning med Haanden ved Hjælmen. Derpaa talte Korporelen som følger:

»Har at melde fra Herr Ritmesteren, at disse to Mand i Dag foran Eskadronen har faaet en Irette-sættelse, fordi de paa Valgafteften ikke har forhindret Optøier ved Deres Hus.«

De to Mand havde altsaa været Patrouillen i min Gade.

Jeg takkede for Meddelelsen og bad hilse Ritmesteren, at han endelig ikke maatte tildele de to Mand yderligere Straf, da de jo ikke havde kunnet se, hvad der foregik bag deres Ryg — hvorpaa de alle slog Hælene sammen og forsvandt.

Men saa kom det egentlige »Nachspiel«, og det var det artigste. Der havde Valgafteften været stor Forbitrelse i »Borgerforeningen« over Nederlaget, og der blev drukket mange Bægre paa en fremtidig Valgseir. Den ene Taler ophidsede Selskabet mere end den anden, især imod mig, hvem man tillagde Hæderen for de Danskes Seir, og der faldt Ytringer om, at jeg fortjente at faa mine Ruder slaaet ind. Den stakkels halvfulde Vægter paatog sig dette ærefulde Arbejde, og man lod ham gaa uden at standse ham. Hvem og hvor mange af de i Borgerforeningen tilstedeværende Embedsmænd og Borgere, der vidste Besked med hans Forehavende, blev naturligvis aldrig oplyst. Men Skandalen var for stor, til at den kunde neddysses, og den arme Vægter kom for Retten. Ogsaa jeg maatte give Møde for at oplyse, hvad der var sket i mit Hus, og fremlægge corpus delicti, Vognkæppen og Bunden af Brændevinsflasken. Og da Dommeren spurgte mig, om jeg ønskede Vægteren straffet, mente jeg, at det egentlig ikke kom mig ved, da Vægterens Forseelse var saa overmaade grov, at han vel maatte straffes uden privat Tiltale. Men da han, en danskstalende

Bondekarl, selvfølgelig kun havde handlet efter andres Indskydelse, havde jeg saa megen Medlidenhed med ham, at jeg anbefalede ham til den mildeste Straf. Saa slap han ogsaa lempelig derfra; men sin Afsked som Vægter fik han, og det havde til Følge, at han strøg den tyske Ham af sig.

Men det blev den sidste danske Valgseir i Haderslev.

V. DANNEVIRKE

I Efteraaret 1867 havde Boghandler Th. Sabroe, som tidligere var en Slags Factor hos Godske Nielsen, paabegyndt Udgivelsen af »Haderslev Avis«. Han havde, siden Godske Nielsen ved Krigens Begyndelse havde forladt Haderslev og senere opgivet at lade »Dannevirke« udkomme paany, bestyret dennes Sager, baade Eiendommen paa Klosteret og Trykkeriet, hvori der stadig var et og andet at bestille. Den preussiske Regering havde samme Foraar indført den preussiske Presselov i Slesvig, og der var altsaa nu fuld Frihed til at lade »Dannevirke« udkomme paany. Hvorfor Godske-Nielsen ikke gjorde alvorlige Skridt i den Retning, beskæftigede jeg mig den Gang ikke med. Og hvorfor Sabroe ikke tog Mod til sig og genopvækkede »Dannevirkes« bekendte Navn, lagde jeg selv heller ikke videre Mærke til. Haderslev Avis var saa farveløs og ubetydelig, at den egentlig var ganske overflødig; jeg holdt den ikke engang, lagde næppe Mærke til, at den existerede, uagtet den blev trykt i det Hus, hvori jeg selv boede. Først da det ud paa Efteraaret gik op for mig, at det aldrig kunde blive til noget med at opnaa en Advocatstilling, gik der en skøn Dag et Lys op for mig: her var en Virksomhed for mig; jeg maatte have den Avis fat, blive Redaktør. Om jeg havde journalistiske Evner, vidste jeg ikke, kun saa meget vidste jeg, at jeg havde Villie til at tage dette Arbeide op.

Hen ad Julen reiste jeg til Kjøbenhavn. Intet Menneske i Haderslev anede mit Forehavende; end

ikke mine bedste Venner vilde jeg betro det. Min Svigerfader var strax villig til at støtte mig, og i Løbet af nogle faa Dage naaede jeg at købe Huset paa Klosteret med Trykkeriet og alt, hvad der hørte til, af Godske-Nielsen. Foruden Købesummen maatte jeg udrede en Erstatning til Sabroe, fordi han blev afbrudt i sin Udgivervirksomhed.

Hjemkommen til Haderslev tog jeg strax fat paa Forberedelserne til at overtage Bladet. Ganske alene kunde jeg umulig besørge alt Arbeidet; men det lykkedes mig at formaa Consul Amorsen, hvis Forretning Krigen og de forandrede Forhold havde ødelagt, til at overtage en Slags Redaktionssekretærpost hos mig. I Trykkeriet skete ingen Forandring, Factor Larsen og alle Sætterne blev rolig paa deres Pladser. Paa Hjemreisen havde jeg fulgtes med Kammerherre Quaade, som fortalte mig, at han nu skulde til at paabegynde Forhandlingerne om Udførelsen af Artikel V i Pragerfreden, hvorved der var tilsikret Beboerne i Slesvigs nordlige Distrikter Ret til at afstemme om, hvad enten de vilde genforenes med Danmark eller blive ved Preussen. Det var jo Dagens brændende Spørgsmaal. Det første af mig redigeret Nummer af Haderslev Avis udkom Mandagen den 6. Januar 1868 og indeholdt en kort Notits om de forestaaende Forhandlinger. Efterretningen gik som et Lyn over hele Nordslesvig og vakte den allerstørste Opsigt. Ja, jeg kan sige, at dermed var Bladets Stilling slaaet fast. Der indkom daglig nye Meldinger om tiltrædende Abonnenter allevegne fra, hvilket var meget opmuntrende for Amorsen og mig, der ærlig talt var lidt benauet ved det os ganske uvante Arbeide.

Allerede forinden havde jeg underrettet Regeringen i Haderslev om, at Haderslev Avis skulde hedde »Dannevirke«; men fik det Svar, at dette ikke kunde ske før efter Kvartalets Udløb. Men vi fandt hurtig Udveie. Vi lod Titlen »Dannevirke« sætte nederunder »Haderslev Avis« med smaa Bogstaver, og hver ottende Dag blev »Dannevirke« sat med lidt større, og »Haderslev Avis« med lidt mindre Skrift, saaledes at »Dannevirke« efter nogle Ugers Forløb

var sat med de oprindelige gamle Typer, »Haderslev Avis« med ganske smaa. Dette Paafund vakte megen Morskab blandt Abonnenterne, og da vi naaede 1. April, forsvandt »Haderslev Avis« ganske og viste sig aldrig mere. At undgaa Presselovens og Straffelovens mangfoldige Skær viste sig hurtig overmaade vanskeligt, tilmed da vi ikke kendte nogle af disse Love. At sætte os ind i deres utallige Paragraffer fandt vi ikke Umagen værd. Vi havde nok med at faa det daglige Arbejde besørget. I Førstningen spillede Larsen en stor Rolle. Vi to manglede jo ganske Erfaring. Det varede da heller ikke mere end en Uge, før vi løb fast. Allerede Lørdagen den 11. Januar blev Avisen beslaglagt, fordi det samme Dag udkomne Nummer af Haderslev Avis ikke var bleven afleveret paa Politikammeret. Jeg oplyste, at Skylden var Factorens, og maatte bøde 2 pr. Dal. for hans Forseelse. Samtidig fik jeg Dom for, at jeg skulde tale Tysk i Amtsretten. Men da jeg betalte Bøden, fik jeg en dansk Kvittering. Ved at meddele Dommen i Bladet gjorde jeg den Bemærkning, at Amtsrettens Forlangende var ulovmedholdelig, hvilket øieblikkelig fremkaldte en lang officiel »Berigtigelse« fra Hr. Politimester Lüders, som paastod, at Retten ikke var forpligtet til at tilkalde en Tolk, med mindre den Person, der skulde afhøres, var døv eller stum, eller begge Dele, eller ikke kunde tale tysk. — Værre saa det ud med den næste Sag.

Den tidligere Husfoged Heuckendorff, som var bleven boende paa Mariesminde ved Haderslev efter sin Afskedigelse, skrev en liden Artikel i Bladet for Lørdagen den 30. Januar, hvori der bl. a. stod, at Keiser Wilhelm i dette saa trykkende Aar havde ladet sig votere 1 Million Thaler i Tillæg til Civilisten, et Beløb, som Menigmand efter vore tidligere Forhold ansaa for overordentlig høit, og som efter hans Mening under de nærværende trykkende Omstændigheder havde gjort mere Nytte, naar det blev anvendt til den store Nøds Afhjælpning i Østpreussen. Artiklen var foranlediget ved et Opraab fra en større Komité med Landraad Kier og Provst Møller i Spidsen om at komme de hungrende Østpreussere

til Hjælp. Den citerede Ytring vilde almindelige Mennesker finde saare uskyldig; men det fandt Landretten i Flensborg ikke. Først maatte jeg møde til Forhør i Amtsretten i Haderslev hos den gamle Amtsdommer Stemann, som før 1864 havde været Advocat i Flensborg, saavidt jeg husker. Jeg kendte ham i hvert Fald i Forveien. Med ham talte jeg nu atter Dansk, og det blev jeg ved med, da jeg kom for Landretten, hvor jeg maatte ind i en Slags Baas som en almindelig Forbryder. Statsadvocat Macco optraadte meget hvast imod mig, og Retten, hvis Præsident, Borgermester Schmidt, havde været Borgermester i Ekernførde ligesom jeg, dømte mig for »Majestætsfornærmelse« til to Maaneders Fængsel. Jeg gik selvfølgelig til Appellationsretten i Kiel, hvor jeg den 6. Marts personlig førte mit Forsvar overfor Overstatsadvocat Giehlow, som optraadte suaviter in modo men fortiter in re. Da jeg efterhaanden kom til den Erkendelse, at mine Sager stod ret daarlig, idet Giehlow slet ikke vilde gaa ind paa, at hine Ord vare ganske uskyldige, sluttede jeg min Forsvarstale med at pointere, at jeg ikke selv havde skrevet Artiklen; men at jeg under ingen Omstændigheder vilde navngive Forfatteren. Dermed var jeg færdig og bukkede for Retten, i hvilken min fordums Kammerat, den forhenværende Herredsfoged i Ekernførde Herred, von Zülow nu sad som Assessor, en for ham øiensynlig ikke helt behagelig Situation. Retten trak sig tilbage til Værelset bagved og kom meget hurtig igen. Præsidenten forkyndte mig Dommen, hvori jeg i Betragtning af, at jeg paa en troværdig Maade havde fralagt mig Forfatterskabet til den paaklagede Artikel, blev frifunden og Sagens Omkostninger paalagte det Offenlige. Det var nærmest en Overraskelse for mig. Som et Curiosum kan bemærkes, at Hr. Lüders den 30. Januar 1868 ikke alene beslaglagde Avisen, men ogsaa Satsen, som jeg først Aaret efter fik tilbageleveret i »Fisk«.

I April det samme Aar blev det galt igen. I Haderslev Avis for 25. Marts havde der staaet en Artikel, hvori der forekom den Ytring: »omend-

skjøndt han (Blind, som havde begaaet et Attentat paa Kong Wilhelm) var en uforsonlig Modstander af Kong Wilhelms militaire Despoti«. Den 27. Mai blev jeg frifunden af Kredsretten i Flensborg. Det hed i Dommen, at Udtrykkene objektiv var en »Krænkelser af Ærefrygten mod Kongen«, men at jeg af subjektive Grunde, da der manglede Bevis for min »dolus«, maatte frifindes. Avisen var bleven beslaglagt, og da Dommen intet indeholdt derom, forlangte jeg Beslaglæggelsen hævet og de beslaglagte Exemplarer tilbageleverede. Det gav atter Anledning til en langsommelig Procedure. Den 26. Juni stadfæstede Kredsretten Beslaglæggelsen, den 1. Juli appellerede jeg Dommen, og den 22. September kasserede Appellationsretten i Kiel Kredsretsdommen. Denne Dom indankede Overstatsadvocat Giehlow for Overappellationsretten i Berlin, som den 9. December ophævede Appellationsrettens Dom og viste Sagen tilbage til ny Behandling i Kiel. Sagen endte den 2. Marts 1869 med, at Appellationsretten nu afgav den Kjendelse, at de beslaglagte Aviser skulde tilintetgøres, og jeg maatte betale Omkostningerne i denne Instans. Der blev i denne ubetydelige Sag afsagt ikke mindre end fem lange Domme.

I samme Mai Maaned fik jeg en ny Process. Nikolai Ahlmann havde ved Nytaarstid i et lidet Skrift imødegaaet en i Kiel udkommen Pjece om Afstemningen i Slesvigs nordlige Distrikter. Pjecens almindelig bekendte Forfatter var Hjemmetyskeren, Jernstøber Bonnichsen i Haderslev, som nu atter svarede Ahlmann i en Række Artikler i »Nordslesvigs Tidende«, det tyske Organ i Haderslev, som redigeredes af Dr. Janssen, en Søn af den tidligere danske Provst J. i Gammel Haderslev og Mette Marie Margrete Hoskjer. Disse Artikler besvarede jeg i »Dannevirke«, som Bladet nu alene hed fra 1. April, med tre Artikler, af hvilke den sidste i Bladet for 30. Mai vakte Anstød. Jernstøber Bonnichsen havde skrevet, at en »Tysker« var blevet til et Skældsord i Nordslesvig, og det gav jeg ham fuldkommen Ret i. Der blev vexlet drøie Hug mellem Hr. Bonnichsen og mig — mine to første Artikler i »Dannevirke« var

dog forholdsvis maadeholdne; men da han endte med at angribe den danske Embedsstand før 1864, hvortil jeg selv hørte, blev jeg vred, og saa løb Galden over paa mig. Det maa jeg tilstaa. »Siden den Tid (1848)«, skrev jeg, »er Ordet »Tysker« her i Nordslesvig blevet et Haansord, deri har en »Slesviger« fuldkommen Ret. Og denne Haan, denne Foragt, som den trofaste Befolkning nærrede for deres frafaldne Brødre, var berettiget, det kunde ikke være andet. Det var dem, der ved deres argfulde Løgne havde hidført en Række Ulykker over vort Fædreland, det var dem, der ved deres haardnakkede Fastholden ved deres Forbrydelser havde bidraget til, at Landet ikke kunde komme til Ro. Havde de, da Oprøret var undertrykt, angret deres Synd og vist det i Gjærningen, var mange Sorger og megen Ulykke bleven sparet. Men med ufattelig Trods og ufattelig Haardnakkethed vedblev de at holde fast ved det statsopløsende tyske Parti, som i dem fandt et velkomment Middel til, naar Leiligheden kom, at løsrive ogsaa det danske Slesvig fra Danmark. At ogsaa de herboende Tyskere, som havde sluttet sig til Oprøret, maatte bøde derfor, var naturligt; thi de havde som Indvandrere i et dansk Land ingen Ret til at tage Landet fra dets Beboere. Den danske Slesviger har dog altid forstaaet at skelne mellem disse virkelige Tyskere og de saakaldte »Hjemmetyskere«. Mod hine nærer han Bitterhed, fordi de træde ham under Fødder; men disse foragter han«. Disse Ytringer, navnlig de sidste, fandt Kredsretten i Flensborg saare strafværdige. Den mente, at de Undersaatter, som ønskede en Forening af Hertugdømmet Slesvig eller en Del deraf med Danmark, var blevet ophidset til Had og Foragt mod dem, som var tilfredse med Slesvigs Adskillelse fra Danmark. At mine Artikler skuede over en historisk Fremstilling, vilde Retten paa ingen Maade anerkende. Den dømte mig da til to Maaneders Fængsel. Ogsaa denne Dom blev indanket for Appellationsretten i Kiel, som tog Tingen med mere Ro. Den mente vel, at jeg havde overtraadt Loven; men da mine Artikler vare fremkaldte ved

forskellige Artikler i »Nordslesvigsk Tidende«, som indeholdt usømmelige og meget dadelværdige Angreb og Beskyldninger mod det Parti, hvortil jeg hørte, navnlig imod de danske Embedsmænd, fandt Retten Grund til at nedsætte Straffen og dømte mig til 50 Thalers Mulkt og Omkostningerne, som var 23 Thaler 20 Gr. Men da man ogsaa afkrævede mig 4 Thaler 7 Gr. 3 P. i Oversættelsesudgifter, protesterede jeg. Retten i Flensborg afviste mig; men Appellationsretten i Kiel gav mig Medhold, da jeg gjorde gældende, at Paalæget om disse Omkostninger ikke alene var ulovmedholdeligt, men tillige en Ubillighed mod de danske Nordslesvigere, der paa den Maade fik større Processudgifter end de Tysktalende. Den foregaaende Sag fremkaldte en ny Anklage imod mig. I min Forsvarstale den 20. Juli 1868 udtalte jeg: »Jeg vil paa ingen Maade paastaa, at Straffelovens § 100 (om Ophidselse af Statsborgere) er bleven misbrugt; men det er en Paragraf, som kan misbruges, naar det af politiske Grunde holdes for nødvendigt. Saafremt Retten efter Statsadvocatens Indstilling dømmer mig til to Maaneders Fængsel, vilde enhver, der havde læst Artiklen og fik Kjendskab til Dommen, sige, at der forelaa en politisk Handling; dette er en blot og bar Hypothese«. I samme Øieblik sprang Statsadvocat Macco op og raabte, at mine Ord var en Fornærmelse imod Retten, og at han vilde drage mig til Ansvar derfor. Jeg svarede strax, at dette ikke havde ligget i mine Tanker, at jeg, som gammel Dommer, nærrede fuld Agtelse for denne som for enhver Domstol; men at jeg gjorde Retten den mest formelle Undskyldning, hvis mine Ord var blevet misforstaaet. Dermed troede jeg den hellige Grav velforvaret og reiste i Slutningen af August til Kjøbenhavn for at holde Bryllup med min afdøde Hustrus Søster, Magdalene Muus. Medens jeg var borte, blev der udtaget Stævning til mig om at møde i Retten. Den blev afleveret paa mit Kontor i Haderslev og derpaa sendt til min Svigerfader, Consul E. B. Muus i Kjøbenhavn. Men det fik jeg først at vide, da jeg den 5. September kom hjem, og Dagen efter skrev jeg

til Statsadvocaten og bad ham sige mig, hvad Anklagen imod mig dreiede sig om. Nogle Dage efter fik jeg en Stævning til at møde den 2. Oktober i Flensborg Kredsret. Det var den omtalte Ytring, jeg var tiltalt for. Det viste sig, at »Flensb. Nordd. Zeitung« paa sin sædvanlige løgnagtige Maade havde ført et forvrænget Referat af Sagen, og derefter havde jeg i »Dannevirke« for 25. Juli gengivet dem, som de var faldne. Jeg blev nu tiltalt ikke alene for, hvad jeg havde sagt, men ogsaa for hvad jeg havde skrevet. Det blev en lang Retsforhandling, fulgt af en lang Dom paa ikke mindre end 10 Foliosider. Jeg blev dømt til en Maanedes Fængsel, som jeg appellerede i et Forsvarsskrift af samme Længde, med stor Dygtighed forfattet af Advocat, Dr. jur. Müller i Flensborg, som i nogle Aar var min Sagfører. Jeg havde kjendt ham fra før 1864, og han var Paalideligheden selv, ofte oprørt over Kredsrettens ganske vanvittige Domme. Til selv at skrive saadanne Indlæg havde jeg virkelig ingen Tid. Først den 5. Januar 1869 kom Sagen for Appellationsretten i Kiel. Ogsaa her førtes en flere Timers Debat med Overstatsadvocat Giehlow, og det endte med, at Retten ophævede Kredsrettens Dom og dømte mig til en Bøde paa 10 Thaler i Betragtning af, »at der forelaa formildende Omstændigheder«. Dommerne vare Vicepræsident Malmros, Raaderne Prehn, Jacobsen, von Zülow og Krak. Dommen vakte stor Forbitrelse i den tyske Leir, navnlig fordi Kredsretten tillige fik en alvorlig Næse, idet den i sin Dom havde gjort sig skyldig i meget grov Forsyndelse imod Presseloven. Da der var gaet et Par Maaneder i Ro, fik jeg i Juli en ny Process. Skuespiller Theodor Andersen fra Casino vilde give Forestillinger paa Theatret i Haderslev, men fik Afslag paa en Ansøgning om Tilladelse dertil. Dette vakte den største Harme hos os alle, og da jeg berettede derom i »Dannevirke« for 9. Juli, var min Pen ualmindelig hvas. Jeg skrev: »Det gør os nu ondt, at vi et eneste Øieblik har kunnet tro paa Muligheden af, at Ansøgningen kunde blive bevilget. Vi var saa naive at tro, at fordi man ikke kunde forbyde Hr.

Jastrau at *synge* Dansk, heller ikke *vilde* forbyde, at der blev *spillet* Dansk. Vi havde et Øieblik glemmt, at det vilde Had til Danmark og alt Dansk — der i sin Tid førte Baron Carl Scheel-Plessen over i Bismarcks Arme — der forhindrede ham i at ophæve Tegnene paa den mellem Danmark og Preussen bestaaende halve Krigstilstand: Forbudet mod danske Sange, mod Dannebrog og mod danske Blade — der bragte ham til at forbyde en Indsamling af Bidrag til en Brudegave til det russiske Tronfølgerpar — der gjør ham til en af hans Standsfæller skyet Eneboer paa hans danske Godser — at dette Had umulig kunde taale, at der spillede dansk Komædie i Haderslev«.

Saa kom jeg den 20. August for Kredsretten i Flensborg, som dømte mig til en Uges Fængsel for Fornærmelser imod Scheel-Plessen. Appellationsretten i Kiel stadfæstede Dommen, og saa maatte jeg afsted til Flensborg, hvor jeg skulde sidde i Fængsel. Min kjære Hustru, som selv havde opfordret mig til at tage ordentlig fat paa den slemme Scheel-Plessen, tog Sagen med stor Ro. Egenlig burde hun, sagde hun selv, have den halve Straf, og var vi saa kommet i Brummen sammen i 3 $\frac{1}{2}$ Dag, kunde det jo have været helt fornøieligt. Men det lod sig jo ikke gjøre. Inden jeg reiste til Flensborg for at tiltræde Straffen, talte jeg med Statsadvocat Macco om, hvorledes jeg vilde blive stillet i Fængslet; men fik saadanne Oplysninger, at jeg beklagede mig til Overstatsadvocat Giehlow i Kiel, fra hvem jeg modtog et overmaade elskværdigt Brev, som jeg ikke kan lade være med at afskrive efter Originalen:

Auf Eure Wohlgeboren Eingabe von 4. Marts erwidere ich Ihnen, dass Ihnen während die Verbüßung der gegen Sie erkannten sieben tagigen Gefängnisstrafe die Benutzung eigener Betten und einer eigenen Stuhles, die Selbstbeköstigung und eines Glases Wein, das Tabackrauchen in den Freistunden auf dem Gefängnisshofe, Lecture nach eigener Wahl, Erleuchtung der Gefängniszelle bis 10 Uhr Abend und, soweit dies der Gefängnisdienst gefallet, der

Empfang von Besuchen sowie das Schreiben von Briefen in dem Gefängniss gestattet werden wird.

Dagegen kann das Tabackrauchen, der Empfang von Besuchen und das Schreiben *in der Zelle* als die Grundsätzen der Gefängnissverwaltung entgegenstehend nicht gestattet werden.

Kiel, den 6. November 1869.

Der Ober-Staats-Anwalt.

GIEHLOW.

An

den Redacteur Herrn Hiort-Lorenzen
Wohlgeboren

zu

Flensburg.

Da det kom til Stykket, viste Statsadvocat Macco sig dog endnu mere imødekommende. Jeg var jo den første danske Redaktør i Slesvig, der skulde i Fængsel, og Sagen vakte megen Opsigt. Jeg fik et meget ordentligt Værelse; men det laa helt oppe under Taget og langt borte fra Fangevogterens Bolig. Det fik Varme fra en Bilæggerovn, hvori der blev fyret fra Værelset ved Siden af, som var tomt. Døren derfra til mit Værelse blev laaset Kl. 10 om Aftenen, og da jeg en Aften fik den uhyggelige Tanke, at der kunde komme Ild i det andet Værelse, medens jeg sov, saa jeg kunde indebrænde, uden at være istand til at tilkalde Hjælp, gjorde jeg en saa vældig Støj ved at dundre paa Døren, at Fangevogteren kom styrtende op, og da jeg forklarede ham Aarsagen til mit Spektakel, var han saa skikkelig til at lade Mellemdøren staa aaben om Natten. Saa sov jeg de Retfærdiges Søvn. Fangevogteren havde været Kommandersergeant ved 22. Bataillon, været med ved Dybbøl og faaet Sølvkorset efter den 18. April og Underofficershæderstegnet. Men som født Holstener var han efter Krigen traadt ud af den danske Hær. Han talte perfect Dansk.

At trippe omkring i den vaade Fængselsgaard havde jeg ingen Lyst til, og Macco var da skikkelig nok til at tillade mig hver Eftermiddag fra 4 til 5

at spadserere i »Graven«, som løb bag Raadhuset, hvor Fængslet var, langs med Hovedgaden. Med mine mange Venner i Flensborg gjorde jeg saa den Aftale, at en af dem hver Dag skulde komme og spadserere med mig. Det gjorde de ogsaa de første Dage; men saa blev Veiret daarligt, og der kom ingen. Jeg gik da ganske rolig til min Ven Monrad den ene, til min Ven Nicolai Muus den anden Dag, og naar Timen var omme, vendte jeg rolig tilbage til mit »Hotel«. Det hele gik i al Gemytlighed. Min Forpleining fik jeg hos min Veninde Fru Rasch, og jeg røg efter Bordet min Cigar, som jeg umuligt kunde undvære. Macco inspicerede mig kun een Gang, og da var jeg ikke hjemme. Det var tilfældigvis en Dag, jeg besøgte Nicolai Muus. Jeg havde ingen Skade taget af min ufrivillige Indespærrelse, havde tværtimod hvilet mig ud efter det anstrængende Redaktionsarbejde.

»Dannevirke« for 29. Sept. 1869 offentliggjorde et Regeringscirculære til Landraaderne, der frembyder saa megen Interesse, at jeg her vil gengive det: »Der samles for Øieblikket i Nordslesvig af de af det danske Agitationsparti antagne Samlere Underskrifter paa en Adresse, der vedrører Nordslesvigs politiske Stilling og er rettet til Hans Majestæt Kongen. Vi have hidtil ikke haft nogen Anledning til at optræde imod dette Forehavende. Der er imidlertid i disse Dage fra forskellige Steder i Nordslesvig til vor Kundskab bragt Klager, der gaar ud paa, at man ved Indsamlingen af Underskrifterne, i hvilket Øiemed Adressen ofte bliver baaret rundt fra Hus til Hus, har gjort Forsøg paa at skræmme og fremtvinge Underskrifter af Folk, som nægte at underskrive, ved at true dem med, at deres Navne vilde blive offentliggjorte, ved at kalde dem Landsforrædere o. s. v. Mod slige Trusler, Skræmmebilleder og Overtvang, gjøre Kredsindvaanerne Ret i at paakalde Regeringens Beskyttelse. Vi have derfor ved en Politiforordning for Kredsene Sønderborg, Haderslev, Aabenraa, Flensborg og Tønder under en Straf af 10 pr. Dal. for hver Overtrædelse forbudt saavel at samle Underskrifter paa Dokumen-

ter, med Hensyn til hvilke de, der vægre sig ved at underskrive, som oven for bemærket, ere udsatte for direkte eller indirekte Trusler, som ogsaa enkelte at gaa ind i Vaaningshuse i den Hensigt at samle Underskrifter paa slige Dokumenter«.

Dette latterlige Aktstykke var det umuligt at tage for ramme Alvor. Jeg harcellerede derfor i »Dannevirke« derover, erklærede det for en daarlig Spøg, som en eller anden havde fundet paa, ja for et Falskneri. Den lange Artikel jeg skrev derom, skal jeg ikke gaa nærmere ind paa; men Følgen blev da, at Bladet blev beslaglagt. Og nu hændte følgende lystige Historie. Mit Bud var lige gaaet paa Posthuset med Avisen, der skulde med Posten, da Overpolitibetjenten kom for at beslaglægge Avisen. Nu indeholdt Presseloven den Bestemmelse, at naar en Avis ikke var udsendt, kunde Forfatteren af den Artikel, der havde voldt Beslaglæggelsen, eller Bladets Udgifter ikke straffes. Det vidste min Factor, Larsen, god Besked med, og da han saa Politibetjenten og nok kunde tænke sig til, i hvad Ærinde han var kommen, løb han rask ned ad Gaden, og da Politibetjenten saa det, ilede han bagefter og arresterede Larsen, som forøvrigt meget hurtigt blev sat paa fri Fod; men imidlertid havde Drengen været paa Posthuset og afleveret Aviserne, som altsaa kom bort med Posten. Saa kom jeg for Retten. Først skulde jeg have været der den 23. November, men da min Datter Oline var bleven født den 23. November, forlangte jeg og fik Udsættelse. Imidlertid var der kommen en ny Sag. En Vinkelskriver Jep Jakobsen, som sad i Fængsel, havde derfra set sit Snit til at sende mig nogle Breve, hvori han beklagede sig over daarlig Behandling. Derom skrev jeg en Notits i »Dannevirke«, og nu forlangte Arrestforvareren mig tiltalt, fordi jeg havde fornærmet ham. Den Sag blev slaaet sammen med den førømtalte, og den 5. Januar 1870 stod et nyt Slag i Kredsretten. Og der blev Løier den Dag. Jeg tog Factor Larsen og min Løbedreng med til Flensborg, og da vi var kommet over de første Forhandlinger, paastod jeg, at det var Politiet,

der havde bevirket, at Avisen kom med Posten. Var Larsen ikke ganske ulovlig bleven arresteret, vilde han have indhentet Drengen, og saa var Avisen ikke bleven udbredt. Jeg foreslog en Prøve. Løbedrengen skulde gaa op ad Gaden imod Nørreport, og fem Minutter efter skulde Factor Larsen have Lov til at løbe efter ham. Naaede Drengen Nørreport før Larsen, vilde jeg bekjende mig skyldig; men indhentede Larsen ham forinden, maatte jeg være fri for Tiltale. De Herrer Assessorer havde ondt ved at vedligeholde Alvoren ved dette Forslag, som heller ikke kom til Udførelse. Jeg blev pure frifunden i denne Sag; men for Historien med Jep Jakobsen blev jeg dømt til en Bøde paa 25 pr. Thaler. Som sædvanlig appellerede jeg Dommen til Kiel, og Appellationsretten nedsatte Mulkten til 15 Thaler. Det var jo ogsaa kun en »sølle Arestforvarer«, der var bleven fornærmet.

Den næste Sag var foranlediget ved en Artikel i »Dannevirke« for 16. Febr. 1870. Rygtet havde gaaet, at den fra Oprøret 1848 ilde ansete Dr. Friederich Mommsen, der havde været Chef for Justitsdepartementet i Kiel, efter Oprøret havde været i hannoveransk, siden 1864 i preussisk Tjeneste, skulde være preussisk Cultusminister. Ved at omtale dette Rygte skrev jeg, at man maatte haabe, at den Moral, som Dr. Mommsen nu lod prædike i de tyske Skoler, blev af en anden Beskaffenhed end den, han hyldede for 20 Aar siden. Avisen blev straks beslaglagt af Politimester Lüders; men Statsadvocat Macco hævede Beslaglæggelsen, og 3 Dage efter fik jeg de beslaglagte Aviser tilbageleverede. Da jeg selvfølgelig antog, at det var reelle Grunde, der havde bevirket Beslaglæggelsens Ophævelse, blev Artiklen fra Nr. 39 atter optaget i Nr. 42; men det blev ogsaa beslaglagt, uagtet Bladets Trykning endnu ikke var afsluttet. Lüders havde baaret sig snedig ad. Han vidste meget nøje, hvorledes Bladets Fordeling foregik. Min Løbedreng var gaaet paa Posthuset med den første Pakke. Han blev fulgt i al Hemmelighed af en Betjent, og da han — forøvrigt ganske imod mit Vidende — paa Veien ud

til Posthuset havde afleveret en Avis til en Postembedsmand i hans Bolig, snappede Betjenten den Avis og anholdt Drengen lidt efter. Dette fortalte Lüders mig ganske ugenert, stolt af sin Bedrift. »Ich habe ein Exemplar saisirt«, sagde han med den mest triumferende Mine. Jeg klagelig øieblikkelig til Statsadvocaten i Kiel og forlangte baade Macco og Lüders tiltalte, fordi de havde ført mig bag Lyset. Lüders fik en Næse fra Regeringen i Slesvig, og jeg blev frifunden baade i Flensborg og i Kiel. Det Offenlige maatte udrede alle Sagens Omkostninger. Appellationsrettens Dom faldt først den 15. Oktober 1870, og jeg forsvarede mig hverken skriftlig eller mundtlig.

Som Krigen var udbrudt Fredagen den 15. Juli, modtog jeg Dagen efter fra Landraad Otto Kier følgende *paa Dansk* affattet Skrivelse:

»Med Hensyn til den forestaaende Krig og de dermed følgende Eventualiteter, ønsker jeg idag Eftermiddag Kl. 4 at holde et Møde af de mest ansete Mænd af Haderslev By og Omegn her paa Landraadsamtet, og har jeg herved villet anmode Deres Velbaarenhed om behageligen at indfinde Dem til denne Forsamling«.

Da jeg kom derud, forefandt sig af Danske Gaardeier Jens Peter Friis fra Eisbøl og Consul S. Amorsen og den tyske Politimester Lüders.

Landraad Kier rykkede strax ud med, hvad han vilde os. Han fortalte, at den preussiske Garnison, to Dragoneskadroner, skulde afgaa om to Dage, og saa vilde han gerne høre vor Mening om, hvorledes man bedst kunde sikre sig imod Uroligheder i Byen, naar Garnisonen var borte. Jeg forsikrede ham, at han i saa Henseende kunde være ganske rolig for den danske Befolknings Vedkommende, og Politimester Lüders var af samme Mening. Slet saa optimistisk saa Consul Amorsen nu ikke paa Tingene; men han mente dog, at naar de preussiske Ørne paa de offentlige Bygninger blev taget ned, og der ikke blev heist preussiske Faner, saa vilde der ikke ske noget. Det var i hvert Fald hans Betingelser, naar han skulde indestaa for god Orden; thi Befolk-

ningen saa i Ørnene en Foregribelse af det endnu aabne Spørgsmaal om Afstemningen efter Paragraf V.

I det samme sprang Lüders aldeles rasende op, huggede en Nøgle i Bordet og brølede: »Og det skal man lade sig byde! Dann lasse ich mich lieber auf dem Rathhause aufhängen!« Kier standsede i en Fart den hidsige Borgmester med en Bemærkning om, at Discussionen var fri for alle de indbudte Herrer. De Herrer var kommet, fordi han ønskede at høre deres Mening, saa der var ingen Grund for ham, Lüders, til at forløbe sig. Jeg gjorde da i Erindringen om, hvorledes Pøbelen i 1864 behandlede os danske Embedsmænd i Sydslesvig, den stilfærdige Bemærkning til Otto Kier: »De kan være ganske rolig for, at hvad der end sker, skal De og de andre Embedsmænd faa en mere skaansom Behandling, end vi fik for sex Aar siden«. Det smagte Otto Kier lidt paa, og Mødet endte med, at vi Danske paatog os at indestaa for Roligheden i Byen; men paa det udtrykkelige Vilkaar, at hverken Politiet eller Hjemmetyskerne maatte blande sig deri, og jeg lovede at sammenkalde »Kommunalforeningen«, en dansk-politisk Forening, hvis Formand jeg var, og hvis Hovedhverv var at organisere Valgene, til den næste Dag for at tage Beslutning om, hvad der skulde gøres for at opfylde de paa Mødet hos Landraad Kier givne Løfter.

Ved Mødet Søndag Eftermiddag var den danske Klub »Harmonien« stuvende fuld af danske Borgere; ogsaa Borgmester Lüders mødte, allerede en hel Del mere »kurassig« end den foregaaende Dag; men det viste sig strax, at han ikke havde holdt eller maaske ikke havde kunnet holde sit Løfte om, at Hjemmetyskerne skulde være helt uden for Spillet. De havde i deres egentlig ret naturlige Ærgrelse over, at Embedsmændene i deres Forfjamskelse havde givet os Danske de bedste Kort paa Hænderne, allerede den foregaaende Aften holdt Møde i deres egen Klub »Borgerforeningen« og vedtaget at tage deres Forholdsregler til Ordenens Opretholdelse.

Enden paa Forhandlingerne i »Kommunalforeningen«, under hvilke Hr. Lüders maatte høre mange

drøie Ord, blev da, at Foreningen vilde holde sig helt uden for Sagen. Skete der saa Uordener, laa Ansvaret paa »Borgerforeningen« alene. Saa vidt jeg mindes, var det Dagen efter, de preussiske Dragoner drog i Krigen; men der forefaldt naturligvis ikke den mindste Uorden i Byen. Den kunde kun komme fra Tyskerne, og de havde gode Grunde til at holde sig i Skindet, som de ellers let kunde faa revet. Nogen Frygt for danske Troppers Indrykning har de første Dage vel ogsaa været medvirkende. Vi Danske ventede dem ikke, da vi ikke kunde tiltro den danske Regering noget saa uklogt som at slutte sig til Keiser Napoleon, der havde forraadt os i 1864. At vi under hele Krigen sympatiserede med Franskmændene og harmedes over, at vore egne unge Mænd nødtvungne maatte gaa imod dem, var en Sag for sig. Andet ventede Tyskerne heller ikke af os.

Ganske faa Dage efter fik baade Kier og Lüders deres Afsked. De var uhjælpelig compromitterede, da Beretningen om Mødet kom ud. Kier blev, om jeg husker ret, senere Landfoged i Ditmarsken. Hans Efterfølger blev den danske Kammerjunker Jonas von Rosen, en Broder til den Major v. Rosen, som faldt den 18. April ved Dybbøl. Lüders kom først til Intendanturen i Altona og er nu Geheimeraad i det preussiske Indenrigsministerium. 1888 var han preussisk Udstillingskommisær i København. Vi mødtes i Udstillingsbygningen den Dag, den tyske Keiser var der, og talte i al Gemytlighed sammen om gamle Dage i Haderslev. Han var en kødelig Fætter til Havnekaptein Lüders og havde før 1864 været ansat i de holsten-lauenborgske Kontorer. Han talte udmærket Dansk. Hans Eftermand som Borgermester i Haderslev blev Chemnitz, hvis Fader i sin Tid havde skrevet Visen »Schleswig-Holstein meerumschlungen«.

Allerede Dagen efter — altsaa den 17. — fik jeg fra Borgermester Lüders i Afskrift følgende til ham rettet Skrivelse fra Landraad Kier:

»Der Herr Regierungspräsident hat hierher geschrieben:

»Die hohe Bedeutung und respective Gefährlichkeit der Tages- und Local-Presse in Zeiten des Krieges bedarf keines Beweises.

Euer Hochwohlgeboren wollen sämtliche Redactionen der Zeitungen und Localblätter Ihres Bezirks sofort anweisen, das tiefste Stillschweigen über militairische Vorgänge, Truppenbewegungen, Aushebungen etc. in unseren Lande zu beobachten, widrigen-falls aber sofortige und rücksichtslose Beschlagnahme eintreten lassen.

Desgleichen wird eingetreten haben, falls eines der Blätter den Patriotismus zu verletzen wagen sollte, der unter den gegenwartigen Verhältnissen die Brust jedes wahren Deutesches durchglühen muss. (!)

Es genugt hier nicht das gescheene Übel zu strafen, sondern dem Übel muss vorgebeugt werden.«

Indem ich Vorstehendes dem Bürgermeister-Amte zur Beachtung; dienstlich mitteile erbitte ich — —«
O. s. v.

Jeg havde den Gang til Korrespondent Dr. phil. Edgar Bauer, som i flere Aar havde været Hans Krügers trofaste Ven og Raadgiver og skrevet de tyske Taler, som Krüger holdt i Berlin. Bauer skrev, efterhaanden som Modsætningen mellem Preussen og Frankrig voxede, hyppige Breve til »Dannevirke«. Som gammel Frihedsmand hadede han Junker BISMARCK, og dette Had blev skarpere og skarpere, hvilket allerede i Slutningen af Juni bevirkede, at »Dannevirke« hvert Øieblik blev beslaglagt. Da jeg efterhaanden kendte Politimester Lüders Ilderhed, fik han sit Censurexemplar saa betids tilstillet, at Bladet altid blev beslaglagt, inden det var omdelt, saa at der ingen Sagsanlæg kom. Men Bladet udgik tilsidst næsten hver Dag med blanke Spalter, idet de paatalte Artikler simpelthen udtoges. Det blev mig dog efterhaanden for broget, og den 20. Juli, da endog flere Artikler i Dagsnummeret maatte udtages, klagede jeg over Lüders til Regeringen i Slesvig; men fik det af von Rosen underskrevne Svar, at Politimesteren havde været i sin gode Ret. Og med Hensyn til Dr. Bauer fandt Herr von Rosen

sig foranlediget til at opfordre mig til at huske paa min Stilling som Redaktør af en i den preussiske Stat udkommende Avis, og at afholde mig fra enhver Ytring, der kunde tyde paa Had, Ringeagt og Fjendskab mod Landets offentlige Institutioner. Ret som om en saadan Paamindelse var nødvendig over for mig, der daglig følte, at jeg var i Fjendevold!

Den 31. Juli fandt den nye Borgermester Chemnitz, at jeg i det sidste Nummer af »Dannevirke« havde overtraadt Regeringens Resolution af den 17. Juli og fandt det nødvendigt at føre et særligt Tilsyn med Bladet. Jeg skulde derfor aflevere det saakaldte Pligtexemplar hver Dag mellem Kl. 7 om Morgenen og Kl. 8 om Aftenen. Jeg skrev da og spurgte ham, om jeg da ikke maatte optage Telegrammer, som indløb fra Reuters Bureau i Hamborg efter Kl. 8 Aften. Dagen efter skrev han, at et Brev fra Berlin (Bauer) i Dagsnummeret maatte udtages af Bladet, fordi det var skrevet »mit derselben Gehässigkeit« som et Dagen i Forveien standset Brev fra den samme Korrespondent. »Sie führen demnach selbst unangenehme Massregeln herbei« tilføjede han truende. Artiklen maatte udelades, men paa dens Plads maatte der ikke sættes senere indløbne Telegrammer, mod hvis Optagelse han forøvrigt intet havde at erindre.

Der gik nu en halv Snes Dage i Ro efter Mødet hos Kier, saa begyndte Preuserne at røre paa sig. Først arresterede de Hans Krüger i Bevtøft og tre andre ansete Mænd i Tønderegnet, slæbte dem til Flensborg og sendte dem siden til Fæstningen Løtzen ved den russiske Grænse. Dette skete selvfølgelig ene og alene for at skræmme de Danske, og ingen tænkte, at der skulde ske flere Fængslinger, da pludselig Onsdag d. 3. Aug. Trommen gik i Haderslev og Trommeslageren, som ellers pleiede at udraabe Kød, Fisk o. l., pludselig blev en helt krigersk Person. Med vældig Røst oplæste han paa alle Gadehjørnerne en Proclamation fra General Vogel von Falkenstein, der var kommanderende General i Altona, og havde været med her oppe i 1864: at der var indført Beleiringstilstand, og at Forsamlings- og Pressefriheden var ophævet i

Haderslev. At denne Foranstaltning, som ikke gentog sig i nogen af de andre danske Byer i Nord-slesvig, ene og alene blev taget for min Skyld, for at komme mig til Livs, var jeg paa Øieblikket overbevist om, og det viste sig ogsaa kort efter, at jeg havde Ret i min Formodning.

For ikke at blive overrumplet, gav jeg mig strax i Færd med at ordne mine Papirer, saa at Politiet ikke skulde faa ubeleilig Indsigt i dem. Husundersøgelser var jeg vant til, naar »Dannevirke« blev beslagnet, hvilket i de Tider hørte til Dagens Orden, men Borgermester Lüders var for øvrigt overmaade skikkelig i det Stykke.

Bladet var siden Krigens Begyndelse mindst hver anden Dag blevet beslagnet paa Grund af daglige Korrespondancer »Fra Berlin« fra Edgar Bauer, som dengang boede i Altona. En Husundersøgelse efter alle disse Smaaaffærer maatte gaa ud paa at finde Manuskripterne til Berlinbrevene, der vrimlede af Haansord mod Bismarck og hans Fæller. Jeg rev derfor alle Bauers Manuskripter itu og kastede Stumperne i min Papirkurv uden egentlig at gøre mig det klart, at det var et farligt Sted, og at Stumper let kan sættes sammen igen. En Del Manuskript, som jeg ikke vilde have tilintetgjort, bad jeg min Hustru gemme godt, og i Vinduet ved Siden af min Pult lagde jeg en Del andre Papirer i den Hensigt at skaffe dem af Veien næste Morgen. Nattens Overraskelser var jeg ikke tilstrækkelig belavet paa.

Ved sædvanlig Tid gik vi i Seng og vaagnede ikke længe efter Klokken 12 ved, at der blev dundret paa Gadedøren; Dørklokken har de, der dundrede, vel ikke kunnet finde, eller den har været et dem ukendt Hjælpemiddel. Men dygtig Spektakel kunde de gøre med Næverne. Mine Piger, som havde deres Værelser i Nærheden af vort Sovekammer, maatte, skønt nødig, gaa ned for at lukke op, og da Folkene paa Gaden viste stor Utaalmodighed, fik de ikke Tid til at klæde sig ordentlig paa.

Lidt efter hørte vi Rabalder af mange Fodtrin op ad Trappen, og i Døraabningen viste sig Borgermester Chemnitz, Major von Kornatzky fra Aabenraa, Gen-

darmritmester von Plotho, nogle Politibetjente og Gendarmer, ialt 7—8 Personer. Hr. Chemnitz traadte rask ind i mit Sovekammer, stillede sig for Enden af min Seng og bød mig i en ikke videre høflig Tone at staa op. Det hele Arrangement var saare martialsck.

Ved at se en hende ganske ubekendt Mandsperson saadan uden videre trænge ind i vort Sovekammer, spurgte min Hustru med stor Sindsro:

— Rudolf, kender du den Herre?

— Ja, det er Borgermester Chemnitz!

— Ja saa! bemærkede min Kone. Hun mente vist, at saa megen Hensynsløshed og saa stor Mangel paa Delicatesse over for en Dame, ikke havde været nødvendig.

Men de Herrer Preussere, der stod i Døraabningen, saa mange der bare kunde faa Plads, med deres Pikkelhuer og Sabler — Gendarmerne med Geværer —, maa alligevel have været af en anden Mening om Faren ved deres natlige Besøg; thi da jeg reiste mig og gik hen imod en tilstødende Garderobe, stillede Hr. Chemnitz, som muligvis troede, jeg vilde hente en Bombe eller et andet Mordredskab, sig gesvindt i Veien for mig. Men da jeg skubbede ham af Veien med de Ord: »Jeg skal hente et Par Buxer«, slog han sig til Ro, og da jeg omsider havde faaet Klæderne paa, vandrede jeg, ledsaget af hele det fremmede Selskab, ned ad Trappen, og fandt her to af mine Piger staaende halvpaaklædte bag Nedgangen til Kælderen, bevogtede af to Gendarmer, der ikke havde villet tillade dem at paa op paa deres Værelser. De stakkels Piger var helt forskræmte af al den Paastyr, men kom til sig selv, da jeg forsikrede dem, at der ikke vilde ske dem Fortræd. Saa fik de ogsaa Lov til at gaa op og klæde sig paa.

Da vi var naaede ind i mit Arbeidsværelse, vejledede gennem de mørke Værelser af uophørlige stærke Lyn — thi under den første Del af den natlige Forestilling var et stærkt Uveir trukket op — og havde faaet Gassen tændt, oplæste Majoren en Skrivelse fra General Vogel von Falkenstein, hvor-

efter han skulde arrestere mig. foretage en omhyggelig Undersøgelse — hvorefter? — hos mig og lade mig transportere i Fængsel — hvorfor? Senere skulde jeg sættes under Tiltale for strafværdige Artikler i »Dannevirke«.

Først maatte jeg lukke alle Skufferne i mit Skrivebord op, og dem rodede Hr. Chemnitz, vel sagtens den eneste af Selskabet, der kunde lidt Dansk, igennem fra øverst til nederst. Saasom jeg havde været der om Eftermiddagen, fandt han kun mine Familiebreve, og da han gav sig til at læse i dem, rev jeg dem ud af Haanden paa ham med de Ord, at sligt taalte jeg ikke. Det tog han med paaskønnelsesværdig Ro. Men i min Pult, som jeg havde glemt at ordne, gik det værre. Her blev der først fundet et trykt Circulære fra en kongerigsk Forening, som syslede med nordslesvigske Anliggender. Det blev lagt til Side som »politisk«. Derefter kom der en skreven Sang for Dagen, som viste sig at være en Vise om Bismarck. Sammen med Krüger havde jeg nogen Tid i Forveien været til en politisk Sammenkomst i Sønderborg med efterfølgende Festmaaltid, hvor nu afdøde Fysicus Gade sang en af ham selv forfattet Vise om »Mikkel Ræv«. En Smædevise om Bismarck kunde man nu paa ingen Maade kalde den, og hvis jeg havde haft Teksten endnu, kunde den overmaade godt aftrykkes i en nordslesvigsk Avis uden Risiko for Redaktøren, eftersom Bismarcks Aktier for Tiden ikke staar i fuldt saa høj Kurs i Preussen som dengang, da han var paa Vei til at blive lidt mere end en Halvgud. Men ualmindelig morsom var den, fuld af pudsige og spydige Indfald. De mange tilstedeværende Sønderborgere kendte den ud og ind, de havde aabenbart hørt den mangfoldige Gange før, og jeg bad Gade om at overlade mig en Afskrift, som han ogsaa sendte mig kort efter min Hjemkomst.

Visen blev ligeledes strax erklæret for »politisk«, og de tre Herrer studerede den meget omhyggeligt igennem, idet Borgermester Chemnitz gjorde sig Umage for at forklare Indholdet for de to ikke-sprogkyndige Preussere. Vittighederne forstod de dog ikke rigtig,

skønt jeg af og til saa et lille fint Smil paa Borgermesterens Ansigt (han var selv lidt af en Digter); men naar Bismarck blev kaldt »Mikkel«, havde de dog nok en Fornemmelse af, at noget var galt.

Omsider spurgte Majoren mig, om jeg havde skrevet den Vise, hvilket jeg med frelst Samvittighed benægtede.

— Hvem har da skrevet den? blev der saa spurgt.

— En Redaktør faar mange anonyme Sager sendt, var mit sandfærdige Svar. Gade vilde jeg selvfølgelig ikke udlevere. Mistænkt for at være Visens Forfatter var jeg nu alligevel, og Majoren fik da den ualmindelig geniale, en Sherlock Holmes værdig Idé, at jeg egenhændigt skulde afskrive Visens første Vers. Det gjorde jeg, de tre Herrer stak atter Hovederne sammen og kom efter en omhyggelig Sammenligning med Gades Afkrift til det rigtige Resultat, at min Haand ikke var Gades.

Husundersøgelsen fortsattes i Skriverstuen, i Sæteriet og Trykkeriet, der begge ligger i en særskilt Bygning, og da vi passerede Porten, saa jeg ved de hyppige Lyn, at Huset var omringet af Gendarmer. I alt har der været udkommanderet over en Snes Personer til denne Extratur for at fange én Mand. Hverken i Kontoret eller i Sidebygningen, hvor Undersøgelsen for øvrigt var ret overfladisk, fandtes der statsfarlige Papirer.

Derefter blev mine andre private Værelser undersøgte, alle Skuffer og Skabe, selv min Hustrus Skrivebord, maatte aabnes, ogsaa paa første Sal, hvor vi havde vore Soveværelser, og da Major von Kornatzky her opdagede en Trappe, der gik endnu høiere op, spurgte han min Søster, som ledsagede ham, om der var noget gemt. Det vidste hun ikke, svarede hun; men han kunde jo selv se efter. Hun gav ham et Lys, og han vandrede alene op paa Tørreloftet; men kom hurtigt noget slukøret tilbage og maatte saa til Straf bære Lyset under Resten af Husundersøgelsen, medens min Søster gik med de Papirer, jeg om Aftenen havde lagt i mit Vindue, skjult i sine Klæder. De Breve, jeg havde givet min Hustru, havde hun gemt i sin lille Piges Vugge, og

Barnet sov de retfærdiges Søvn hele Natten. Heller ingen af mine andre Børn — min ældste Søn var ikke fyldt 10 Aar — vaagnede under den hele Affære, som forløb under de roligste og høfligste Former.

Medens den stod paa, kom jeg pludselig i Tanker om Edgar Bauers Brevstumper i Papirkurven. Nu kunde de ikke fjernes mere. Vilde man finde dem? Skete det, skulde det gøre mig saare ondt for Edgar Bauer, som i 1848 var paa Kastellet i Magdeburg i det samme Værelse, hvor Fritz Reuter havde siddet et Par Aar i Forveien, og hvor jeg fem Aar efter fik min Bopæl anvist i 8 Maaneder.

Heldigvis stod Papirkurven saa meget i Skygge, at Hr. Chemnitz ikke opdagede den, saaledes at Hovedformaalet for Husundersøgelsen forfeiledes; thi om Gades Bismarcksvise hørte jeg siden aldrig noget. Den har vist vakt Morskab mere end et Sted. — Senere fortalte jeg Borgermester Chemnitz Historien om Brevstumperne i min Papirkurv, og at det netop var de Breve, hvis Forfatter han dengang vilde have fat i. Da han næste Gang holdt Husundersøgelse hos mig, var det første, han gjorde, at styrte løs paa min Papirkurv, det næste at byde Betjent Beckholm at ransage en meget stor Papirkasse i det tilstødende Kontor. Da de saa havde endevendt begge Dele uden at finde Manuskriptet til den Artikel, som denne Gang havde voldt Beslaglæggelsen, ytrede jeg ganske tørt til Borgermesteren: »Naar jeg nu har læst Korrektur paa en politisk Artikel, gemmer jeg Manuskriptet i min Frakkelomme, og naar jeg er færdig med hele Korrekturen, vandrer alle Manuskripterne fra min Lomme over under Dampkedlen i Trykkeriet«. Siden den Tid skænkede Borgermesteren ikke tiere min Papirkurv sin Opmærksomhed. —

Midt under det allerbedste fik jeg Øie paa et Visitkort, der laa paa min Pult, og saa, at det var Københavns Politidirektørs. Et Par Dage forinden havde jeg haft Besøg af en yngre Herre, som legitimerede sig med Kortet — hvorfor, behøver jeg ikke at fortælle. Men jeg var dog ret glad ved, at det undgik Politiets Opmærksomhed. Var det blevet

fundet, kunde det let have givet Anledning til ubehagelige Forklaringer.

Da nu Husundersøgelsen, som stod 2—3 Timer paa, var endt, bad Majoren min Hustru om at pakke en Koffert til mig, som endelig ikke maatte være for lille, da man jo ikke kunde vide, hvor længe jeg blev borte. Ogsaa dette tog min kære Hustru med beundringsværdig Ro — hverken hun eller min Søster tabte Fatningen et Øieblik, medens det hele stod paa — en øiensynlig forudbestilt Kaleche kom for Døren, og efter at jeg med naadigst Tilladelse havde taget Afsked med min Hustru og min Søster i Enrum, kørte jeg til Banestationen, ledsaget af en Gendarmvagtmester. Klokken var omtrent fire. Det natlige Drama var arrangeret saaledes, at Byens Folk intet erfarede derom, før jeg var borte.

Paa Stationen skulde jeg vente et Par Timer, inden der gik Tog til Flensborg, og jeg maatte finde mig i at blive indelukket i Dametoiletrummet i Ventetiden. Besøgende Damer maatte afvises af Vagtmesteren.

Klokken 6 kørte jeg af Sted, og jeg slap for ubehageligt Selskab ved at køre paa første Klasse, men for min egen Regning. Selv i Vojens og ved Hanved Sporskifte, hvor vi maatte skifte Waggon, og hvor jeg var godt kendt, lagde ingen Mærke til, at jeg var Arrestant. Efter Ankomsten til Flensborg blev jeg ført lige til Raadhusfængslet.

Da jeg et halvt Aars Tid i Forveien skulde tilbringe en Uge i samme Fængsel — fordi jeg om Karl Scheel-Plessen, som dengang var preussisk Overpræsident i Kiel, havde ment, at hans Forbud mod dansk Skuespil bundede i hans velbekendte Had til alt dansk, hvilket den gode Mand med de mange danske Godser, som i 1848 et Par Dage havde været dansk Minister, ikke vilde lade sidde paa sig — gav man mig dog et nogenlunde anstændigt Værelse med Seng, Bord og Stol, og jeg kunde med Statsadvocat Maccos Tilladelse frit spadsere et Par Timer i Mørkningen paa »Graven« med dertil bestilte gode flensborgske Venner, der var saa elskværdige at holde mig med Selskab.

Men denne Gang blev jeg stukket ind i et ganske gement Tyvehul, hvor der fandtes en Brix, som om Dagen var laaset til Væggen, en Træstol og et Nat-skrin. De Penge, jeg havde hos mig, blev mig frataget, og først tilbageleverede i November. Først to Dage efter blev jeg ført i Forhør hos en Amtsdommer, som udspurgte mig om forskellige Artikler i »Dannevirke«, af hvilke jeg nu kun mindes en enkelt, i hvilken der stod om den nu for et Par Aar siden afdøde Storhertug af Mecklenborg-Strelitz, at han kun modvillig deltog i Krigen mod Frankrig.

Dagen efter kom Statsadvocat Macco, hvis Bekendtskab jeg havde gjort ved Flensborg Landsret i diverse politiske Processer i de forløbne tre Aar, op til mig i Fængslet og erklærede, at han denne Gang ikke agtede at sætte mig under Tiltale, da han med den bedste Villie ikke havde kunnet finde nogen Forseelse i de mange beslaglagte Artikler. Om denne sin Beslutning havde han nu givet Generalkommandoen i Altona Underretning, og jeg kunde spore en vis Skadefryd hos den civile Embedsmand ved at kunne give en saa stor Mand som en kommanderende General en Næse. Var Macco end en skrap Herre, naar det gjaldt alvorlige Sager, hvad jeg tit nok fik at føle, saa maa jeg indrømme, at han ved den Leilighed viste sig som en »gentleman«. Et bedre Fængsel tilbød han mig ganske vist ikke, det forlangte jeg heller ikke. Derimod bragte han mig fransk Lecture, og jeg skylder hans Imødekommenhed, at jeg i flere Dage fik Tiden til at gaa ved at læse — Corneille, noget, vist ikke mange kunne gøre mig efter, i al Fald ikke uden den yderste Nød. Hver Aften Klokkeren 7 fik jeg af Fangevogteren, der som nævnt havde været Kommandersergeant ved 22de Bataillon under hele Krigen 1864, Tilladelse til at ryge en Cigar i den lille Fængselsgaard sammen med en Gaardmand Vind fra Vesterengen, som havde hjulpet nogle indkaldte værnepligtige over Grænsen.

Vi havde megen Glæde af hinandens Selskab, og hvis han endnu lever og læser dette, beder jeg ham modtage min varme Tak for hans Venlighed imod

mig i de Dage. Men en Dag hændte det, da Fangevogteren havde aabnet min Dør, og jeg gik hen ad Gangen med Vind, at Fangevogteren kom styrtende imod os med det Udraab: »Tilbage! Tilbage! Skildvagten vil skyde Dem!« Skildvagten var posteret paa Trappen ved en heldigvis endnu aflaaet Gitterdør for en Trappe, som gik ned til høire, og var vi kommet nogle Skridt længere frem, havde en af os rimeligvis faaet en Kugle i Kroppen, hvilket sagtens havde været lige saa ubehageligt for Preusseren som for os.

Nu indskrænkede Maleuren sig til, at vi den Aften ingen Cigar fik. Arrestforvareren tilbød nok at hente Macco, for at vi kunde komme lidt i Luften; men det frabad jeg mig, nærmest fordi jeg ikke vilde bringe den stakkels Soldat, der kun havde gjort sin Skyldighed, eller den af hans Foresatte, der havde glemt at instruere ham om, at Vind og jeg havde Udgangslov, i Forlegenhed.

Det samme Fængsel, som husede mig, havde nogle Dage i Forveien herbergeret Hans Krüger, som, det fortalte Arrestforvareren mig, en tidlig Morgenstund var bleven afhentet af en Lieutenant fra Sønderborg, som bragte ham ned til Banestationen og ledsagede ham videre mod Syd; mere vidste han ikke.

Brevene fra min Hustru var Macco skikkelig nok til at lade mig faa uaabnede, og jeg kunde ogsaa daglig frit skrive hjem.

Alt tydede paa, at jeg snart vilde komme paa fri Fod igen, hvad jeg ogsaa skrev hjem til min Hustru for at berolige hende. Vore Breve, som jeg lige har gennemlæst, viser, at vi begge bevarede Contenancen. Ogsaa Major von Kornatzky var overmaade flink. Efter min Anmodning kom han ned til mig i Fængslet for at give mig gode Raad om, hvorledes jeg skulde slippe ud af den ubehagelige Klemme. Til Lötzen vilde jeg meget nødig. Allerede den 10. August kom Afgørelsen.

Noget efter at jeg var gaaet til Ro paa min Brix og lige var falden i Søvn, vækkede Arrestforvareren mig med de Ord, at General von Falkenstein havde

befalet, at jeg skulde løslades. Den egentlige Aarsag til min Fængsling blev mig den Gang ikke klar. Først mange Aar efter, da jeg fik fuldt Kendskab til, hvad der var foregaaet i København, gik det op for mig, at man i Berlin rimeligvis har troet, at jeg stod i hemmelig Forbindelse med de Kredse i København, som ønskede, at Danmark skulde slutte sig til Frankrig — for ikke at tale om dem, der begyndte at forberede et Vaabentog til Als.

Den franske Udsending havde været i København med det Alliancetilbud, som Kong Christian den Niende var klog og forudseende nok til at forkaste. Jeg kunde jo saare godt have været indviet i hine Planer, og der kunde ved Undersøgelsen hos mig være fremkommet Ting, hvorved den danske Regering var bleven compromitteret. Jeg har ingen Grund til at røbe, hvor meget jeg den Gang vidste. Beviserne derfor vare og ere forsvundne, og de, med hvem jeg stod i Forbindelse, ere alle døde. Af mig vil ingen erfare noget om hine Dages hemmelige Historie. Min Viden gaar med mig i Graven.

Samme Dag, som jeg kom hjem, skrev jeg til Politikammeret i Haderslev, om »Dannevirke« fremdeles var forbudt, i hvilket Tilfælde jeg forlangte Nedsættelse i mine Skatter. Chemnitz lod mundtlig svare, at Bladet kunde udgaa. Men da han, som ovenfor berørt, tidligere havde forlangt Pligtexemplaret udleveret mellem Klokken 7 Morgen og 8 Aften, hvilket saa at sige var umuligt for mig, da Bladet udkom Klokken 5 om Morgenen, klagede jeg den 12. August over hin Befaling til Regeringen i Slesvig; men fik naturligvis intet Svar. Derimod skrev den constituerede Landraad Lucht den 15. August følgende til mig:

»Nachdem Seiner Excellenz dem Herrn Generalgouverneur der Küstenlande zu Hannover u. A. der Artikel der »Dannevirke« Nr. 173 d. J. beginnend »The Scotsman« zur Kunde gebracht worden, haben Seiner Excellenz mittelst Erlasses von 20. d. Mts. dem Amt die Ermächtigung ertheilt, Ihnen, Herr Redacteur, zu eröffnen, dass Seiner Excellenz kraft die ihm als Generalgouverneur zustehenden Gewalt

bei der nächsten ähnlichen Veranlassung Sie fesseln und das Blatt unterdrücken lassen werde«.

Hvad der stod i »The Scotsman« har jeg glemt; men Bladets Existens var jo ret alvorlig truet. Jeg raadførte mig da med mine Venner, og da de paa ingen Maade vilde undvære deres daglige Avis med Efterretninger fra Krigsskuepladsen, enedes vi om, at jeg indtil videre skulde lade Bladet udgaa alene med Telegrammer og Avertissementer. I længere Tid kom det da ud i et Halvark.

Det blev en saare trist Tid, vi kom til at gennemleve. De stadige tyske Seire virkede nedtrykkende paa os alle. Nederlaget ved Sedan knuste alle vore Forhaabninger. Hen i September begyndte jeg saa smaat at optage ogsaa andre Efterretninger end Krigstelegrammerne i »Dannevirke«. Jeg stak, om jeg saa maa sige, Følehornene frem; men maatte efter nogle Dage hurtigt trække dem ind igen. En Morgen, det var den 15. September, endnu inden jeg var staaet op, blev det meldt mig, at Politibetjentene gik omkring i Husene for at beslaglægge de før Klokken 7 omdelte Numre af »Dannevirke«, og da jeg ikke paany vilde arresteres, reiste jeg i Hast ad Omveie til Kolding, syg som jeg var i de Dage. Men allerede to Dage efter fik jeg fra min Hustru telegrafisk Meddelelse om, at Beslaglæggelsen var hævet, saa at jeg rolig kunde reise hjem igjen. Fra den Tid gik Bladet sin rolige Gang. I Oktober gjorde jeg i ret kraftige Udtryk Regeringen opmærksom paa, at de aabenbart helt havde glemt Hans Krüger og hans Lidelsesfæller i Lötzen. Det viste sig at være ganske rigtigt; thi nogle faa Dage efter kom de paa fri Fod. Aaret løb dog ikke ud uden en ny Beslaglæggelse.

Jeg havde skrevet: »Dersom der overhovedet kunde være Tvivl om, at Preussen i mange Aar baade har ønsket og beløvet sig paa den nuværende Erobringskrig mod Frankrig, saa maa den sidste Tvivl forsvinde«. Det mente Hr. Chemnitz nu var strafbart; men Hr. Macco var af en anden Mening, og Beslaglæggelsen blev fire Dage efter hævet.

Det varede saa længe som til Mai 1871, inden der

kom en ny Presseprocess. Denne Gang var det Major von Kornatzky, der følte sig fornærmet. Artiklen giver et tydeligt Billede af Tilstanden, og jeg vil derfor meddele den her:

»Det har i flere nordslesvigske (d. v. s. tyske) Blade været meddelt, at Landeværnsdistriktskommandoen har sisteret sine Forholdsregler imod de ifjor Sommer udvandrede Nordslesvigere. Dette forholder sig ikke saa. Der er i de allersidste Dage forefaldet Tilfælde, i hvilke Landeværnskommandoen har dikteret 7 Dages Fængselsstraf til Folk, som have meldt sig før den 15. Mai, men som hverken har kunnet eller har villet give en Erklæring om, at de betragtede dens Udvandring ifjor som betydningsløs. Disse Folk er danske Undersaatter, de er permitterede danske Soldater, og har formodentlig ikke engang Ret til at opholde sig i Udlandet. Men Major Kornatzky betragter dem som preussiske Desertører, sætter dem paa Vand og Brød, og giver dem bagefter Pikkelhuen paa, skjønt han maa vide, at de hvert Øieblik kunne blive reclameret som danske Desertører. Dette kan ikke vedblive at gaa saaledes. Der skal og maa komme en definitiv Afslutning af Konsekvenserne af Wienerfredens Artikel XIX. I en hel Maaned har der været forhandlet derom mellem Kjøbenhavn og Berlin, og den nordslesvigske Deputation har alt for over en Uge siden indgivet et nyt udførligt Andragende til Regeringen om denne Sag, men endnu hører man intet om, at den er kommet til en Afslutning. For os er der derfor intet andet at gøre end at konstatere, at *Underhandlingerne* i Berlin ikke have medført nogen Standsning i Forfølgelserne imod danske Undersaatter i Nordslesvig«.

Sagen kom for Kredsretten i Flensborg, som efter en ganske kort Forhandling frifandt mig i Retsmødet den 9. August. Herrerne i Kredsretten vilde dog ikke lade sig bruge af den preussiske Militarisme. Processen var for meningsløs. Saa vidt jeg mindes, mødte jeg ikke i Retten, og fik heller ikke Dommen tilsendt; men modtog fra en af mine Venner i Flensborg Underretning om Sagens Udfald.

Major von Kornatzky maa ogsaa have fortrudt det taabelige Sagsanlæg; thi ikke længe efter kom det til et ganske venskabeligt Forhold imellem os, og jeg gjorde ham senere mange Tjenester.

Der hengik nu nogle Uger i Ro; men i Slutningen af September 1871 trak et Uveir op, som saa ud til at kunne faa skæbnesvangre Følger for »Dannevirkes« Fremtid. Jeg havde den 30. September optaget en liden Artikel efter »Vestsl. Tidende«, hvori Redaktør Willemoes havde opfordret Forældre og Skoleforstandere til ikke at efterkomme et af Regeringen i Slesvig udstedt Paalæg om at sørge for Anskaffelse af Bøger og Læremidler til den paatvungne Undervisning i Tysk. Baade Willemoes og jeg blev tiltalte for Opfordring til Ulydighed imod en Regeringsbefaling, Willemoes tillige for Fornærmelse mod den preussiske Hær i en anden Artikel. Dommen faldt i Flensborg den 20. December. Willemoes dømtes til 4 Maaneders Fængsel (hvilken Straf han senere paa Ansøgning fik eftergivet) og jeg til en Bøde paa 25 pr. Dal.; men tillige, hvad værre var, til Fortabelse af Retten til Bogtrykkeri og Avissalg. Dommen blev selvfølgelig appelleret til Kiel. Jeg var den Vinter flere Gange ret syg, saa Sagen kom ikke til Forhandling i Kiel før den 5. Marts; jeg mødte ikke, og lod heller ikke møde ved Sagfører. Mit Forsvarsskrift havde jeg selv forfattet sammen med en Sagfører fra Flensborg.

Appellationsretten stadfæstede den 5. Marts Kredsrettens Dom, og jeg var allerede i Færd med at træffe et Arrangement med min Factor, Larsen, som jeg ubetinget kunde stole paa, om at han skulde give Navn til som Bogtrykker og Avisudgiver; men da jeg havde faaet det Raad at antage en den Gang meget bekjendt og anset Sagfører ved Overtribunalet i Berlin, Justitsraad, Dr. jur. E. Braun, og han havde meddelt mig, at den lille Historie skulde han nok klare, blev jeg roligere, uagtet det trak længe ud med den endelige Afgørelse. Først den 14. September faldt Appellationsrettens Dom i Berlin, og den gik »efter en haard Kamp«, som Dr. Braun samme Dag tele-

graferede til mig, ud paa, at Appellationsrettens Dom, forsaavidt den angik Fortabelse af Retten til at drive Bogtrykkeri og Avissalg «zu vernichten und die gedachte Gewerbeentziehung in Wegfall zu bringen sei». Dermed var denne ret ubehagelige Sag ude af Verden.

I Mellemtiden truede en ny Pressesag. Den 19. August 1872 blev der til mig afleveret en i største Hast af Hr. Chemnitz egenhændig skreven »Verfügung«, hvorefter Dagsnummeret af »Dannevirke« var beslaglagt. Politibetjentene skulde afhente alle de Exemplarer, der fandtes hos Forlæggeren, i Trykkeriet, paa Posthuset og i offentlige Lokaler. Aarsagen til Beslaglæggelsen blev mig ikke meddelt, hvilket var ulovligt. Jeg forlangte strax at faa det at vide, og Hr. Chemnitz meddelte mig det endnu samme Dag. Det var en ganske ligegyldig Historie, og Beslaglæggelsen blev ogsaa strax hævet af Statsadvocat Macco. Men der var noget ærgerligt ved disse evige Tracasserier, som skadede Forretningen, men dog morede mine Abonnenter.

Et lignende Attentat gjorde Hr. Chemnitz den 19. Mai 1873 i Anledning af en Artikel om Keisermødet i St. Petersborg; men da Bladet ikke var udkommet, bortfaldt Sagen, fordi jeg havde eftervist, at det ene Numer af »Dannevirke«, som var kommet udenfor Huset, var blevet udleveret imod min Villie.

Den 25. Juni 1873 havde Junggreen skrevet en af sine sædvanlige fortræffelige Artikler, i hvilken der stod, at Tysklands og Preussens egentlige Fjender var de, som forlangte, at Retten skulde bøies, at overtagne Forpligtelser ikke opfyldes, og at Kongeord brydes. Endvidere var der en Sammenligning mellem Schillers Rudolf Harras i »Wilhelm Tell« og Bismarck. Artiklen blev Dagen efter optagen i »Dybbølposten«, hvis Redaktør, Advocat Pingel, ogsaa blev tiltalt. Kredsretten i Flensborg kunde ingen »crimen laesae majestatis« finde i Junggreens Artikel og frifandt os begge.

I Juli 1873 kom der en ny Process. Vi havde dette Aar en stor nordslesvigsk Industriudstilling i Haderslev. Der blev ansøgt i Berlin om Tilladelse til en

Tombola; men den blev nægtet med de Ord, at en saadan Tilladelse aldrig blev givet. I Itzehoe fik man derimod Tilladelsen, og saa skrev jeg, hvad naturligt var, at politiske Indflydelser maatte have gjort sig gjældende ved den nordslesvigske Industriudstilling, siden den ingen Tilladelse havde faaet. Allerede i April var der ogsaa kommet et privat Søgemaal fra Politimester Krogh i Aabenraa. Kommunalforeningen i Haderslev havde den 27. Marts vedtaget en Takadresse til de da endnu levende Medlemmer af Haderslev Borgerkorps, som havde deltaget i Undertrykkelsen af Opstandsforsøget i Haderslev den 26. Marts 1848. Min Fader havde givet Stødet til Oprettelsen af frivillige Borgerkorps med fuldstændig Militærorganisation. Formaalet var, foruden det haandgribelige, at fremkalde Selvstændighedsfølelse hos Borgerne. Olshausen foreslog i sin Tid at gøre Borgerret afhængig af Indtrædelsen i Borgerkorpset. For rigtig at forstaa denne Historie, maa man kende Adressen, som jeg havde givet Ideen til og forfattet. Den lyder saaledes:

»Det var igaar femogtyve Aar siden, at Haderslev Byes Borgere kvalte et af nogle landsforræderske og mensvorne Embedsmænd og en Flok forførte Borgere anstiftet Opstandsforsøg i Fødslen. Den 24. Marts var der udbrudt Oprør i Kiel, samme Dag blev Fæstningen Rendsborg overrumplet, og fra den i Kiel sammentraadte saakaldte provisoriske Regering udgik der Befaling til dens Hjælpeshjælpere omkring i Holsten og Slesvig om at tage Magten fra Kongens Embedsmænd og bemægtige sig de offentlige Kasser. Da Efterretningen om disse Begivenheder kom hertil, fyldtes vor By med Uro og Bekymring for, at det skulde lykkes de fremtrængende bevæbnede oprørske Bander, de saakaldte Friskarer, at naa herop, inden vore Tropper kunde beskytte Byen. Denne Forvirring vilde den provisoriske Regerings Tilhængere benytte til at paatrykke vor By Oprørsstemplet.

»Søndagen den 26. Marts blev Borgerkorpssene samlede paa Stadens Torv, og da en selvgjort Myndighed traadte frem for at forkynde den provisoriske

Regerings Oprettelse, maatte den, endnu inden den var kommet til Orde, med Skam og Spot vige for det forbitrede Borgerskab, som tilsvor *Kongens* tilstedeværende Repræsentant, Stadens Borgermester, urokkelig Lydighed og Troskab. *Kongens* Myndighed forblev uantastet i Haderslev By, saa længe til Krigens vexlende Lykke førte fremmede Tropper herop.

»Det haderslevske Borgerskabs mandige og energeriske Optræden den 26. Marts 1848 skal stedse staa indtegnet i Stadens Aarbøger som et af dens hæderligste og stolteste Minder, og vi undertegnede Borgere i Haderslev have følt Trang til — lige overfor de sidste Dages Begivenheder — (hermed sigtedes til Festlighederne til Minde om 25-Aarsdagen for Oprørets Udbrud) at bevidne de endnu levende Deltagere i hin Bedrift vor uskrømtede Høiagtelse, Anerkjendelse og Taknemlighed, fordi de den Gang frelste Byen for den Vanære, at have svigtet Troskaben mod *Landets Konge*.

»Mindet om denne for Eder saa hæderlige Dag, den kraftige Modstand, I den Gang satte imod Voldsmændenes Færd, det Exempel, I gav paa Troskab mod og Kjærlighed til vor nedarvede *Konge* og vort gamle *Fædreland*, skal styrke os i Udholdenhed og lyse for os i Prøvelsens Dage. Men ligesom I paa hin Dag viste os, hvilken Vei vi tør gaa, saaledes have I ogsaa lagt den Forpligtelse saavel paa Eder selv som paa os og vore Efterkommere, at vaage over og efter Evne drage Omsorg for, at det Stempel, I paatrykte Byen Haderslev, aldrig udslettes, og at den Aand, der i hine Dage besjælede Eder, aldrig sløves eller vanslægtes, om vi end i Aartier maa vente paa Befrielsens velsignede Dag, paa Opfyldelsen af det os givne *kongelige* Tilsagn om igjen at kunne vende tilbage til vort kjære gamle *Fædreland*«.

Denne Adresse blev, forsynet med 260 næringsdrivende, selvstændige Borgeres Underskrifter, i Paaskedagene overleveret i trykte, smukt udstyrede Exemplarer til 83 ældre Borgere.

Disse to Sager blev nu slaæde sammen og be-

handlede under ét ved Kredsretten i Flensborg, som den 1. December dømte mig til 50 pr. Thalers Mulkt i begge Sagerne. Dommen blev appelleret til Kiel, og den 10. Februar 1874 frifandt Appellationsretten mig ud fra den Betragtning, at Politimester Krogh ikke havde været med blandt de »fremrykkende Bander«, idet han da endnu gik og exercerede nede i Altona, og at Kredsretten i det andet Punkt var gaaet ud fra feile Forudsætninger.

1874 fik jeg en ret ærgerlig privat Injuriesag. Efter Valget nogen Tid iforveien kom to Bønder fra Udstrup til mig med en lang Historie om, at der var øvet Valgtryk af et Par Hjemmetyskere. Jeg skrev en Beretning derom, som de underskrev, inden den kom i »Dannevirke. Proprietær Mussmann paa Christiansdal sagsøgte mig og fik mig dømt ved Kredsretten til en Mulkt paa 25 pr. Dal. Jeg lod de to Bønder og flere andre Personer fra Udstrup afhøre som Vidner; men de kunde ikke mere huske, hvad der var passeret, eller ogsaa har man i Amtsretten i Haderslev, hvor de blev afhørte, intimideret dem eller misledet dem med tyske Spørgsmaal, hvilket de stakkels Mennesker jo ikke forstod. Jeg skrev et langt Indlæg til Appellationsretten i Kiel, som den 29. September stadfæstede Kredsretsdommen.

Det var i de Tider meget almindeligt, at de preussiske Myndigheder sendte saakaldte »Berigtigelser« til »Dannevirke« til Optagelse. De kom ofte paa Dansk, og kom de paa Tysk, oversatte jeg dem altid. Der var jo ingen Mening i at ville give mine danske Abonnenter en Forklaring paa Tysk, som de ikke forstod, Nu sendte Landraaden i Aabenraa, den forhenværende danske Amtmand og Kammerjunkeren, Werner v. Levetzau, Søn af Kong Frederik den Syvendes Overhofmarschal, mig den 25. August 1874 en »Berigtigelse« i Anledning af en Artikel i »Freia« om Forfølgelsen imod danske Præster. Den var skreven paa Tysk, og jeg oversatte den da paa Dansk, og optog den baade i »Dannevirke« og i »Freia«. I sin Egenskab af Politiadvocat ved Amtsretterne i Haderslev satte Hr. Chemnitz mig saa

under Tiltale ved Amtsretten. Her mødte jeg den 7. Mai. Amtsretten bestod af den gamle Amtsdommer Stemann med Auktionsholder Neiting og Uldspinder Wulff som Bisiddere. Hr. Stemann udtalte i sin Dom, at jeg ikke havde været berettiget til at oversætte Landraadens tyske Erklæring og dømte mig til 10 Thalers Mulkt. En Appel til Kredsretten i Flensborg blev simpelthen afvist den 25. Oktober. Saa blev jeg nødt til at optage Hr. v. Levetzau's Artikel paa Tysk; men Folk lo, da den kom flere Maaneder bagefter.

I Efteraaret 1874 fik jeg en ny privat Injuriesag med Fysicus Carl Hansen. Han havde været med til at forsøge at forpurre et Møde, ved hvilken Leilighed Tyskerne opførte sig saa upassende, at han blev afvist i alle Instanser. Den Maade, hvorpaa Tyskerne havde baaret sig ad ved at ville sprænge Døren til den Sal, hvor det danske Møde skulde holdes, var dog endog de tyske Domstole for slem. Fysicus maatte betale Omkostningerne i fire Instanser.

Samme Aar fik jeg en ny Process, nærmest foranlediget ved en noget skarp Udtalelse om Presseforfølgelserne. Den endte med, at jeg fik en Maanedes Fængsel, og inden Aaret var ude, begyndte min sidste Presseprocess, som ogsaa blev den værste.

Det var denne Gang som flere Gange tidligere en Indsender, der bragte mig i Forlegenhed og paa ny stadfæstede min Erfaring, at det for en Redaktør er ulige vanskeligere at styre andres Pen end sin egen. Min gamle Ven Pastor Mørk-Hansen i Vonsild havde skrevet en ret hidsig Artikel mod de tyske Præster i danske Menigheder i Sønderjylland, hvori han bebrejdede dem, at de gav sig af med Politik i Stedet for at varetage deres Menigheders sande Interesser. Artiklen endte med at opfordre disse Præster til *at anraabe Himlen om at mage det saa, at deres Keiser vilde holde det Løfte, han havde givet i Artikel V, for at han kunde gaa i sin Grav som ærlig Mand.* Nu skal jeg villig indrømme, at denne Vending maaske nok var lidt drastisk; men dengang undgik den

i den daglige Travlhed min Opmærksomhed. Artiklen kom i Bladet og jeg for Retten, hvor jeg selvfølgelig paatog mig hele Ansvarret. Jeg førte som sædvanlig selv mit Forsvar baade i Flensborg og i Kiel. Kredsretten dømte mig til et halvt Aars Fængsel, og Overstatsadvocat Giehlow i Kiel, som for øvrigt var en overmaade høflig og dannet Mand, der aldrig blev hidsig eller forløb sig, hvilket nok kunde hænde Statsadvocat Macco i Flensborg, holdt paa, at Underrettens Dom skulde stadfæstes. Det skete dog ikke. Appellationsretten har formodentlig ikke fundet det ganske passende at sætte en forhenværende Dommer, der havde en tidligere Collega siddende i selve Retten, i Glückstadt Tugthus; thi den forandrede Dommen til Fæstningsstraf. Fler-tallet af Dommerne stemte for otte Maaneders, Mindretallet for et Aars Fæstning.

Og da jeg saa havde tilbragt hele Februar Maaned paa et Loftskammer i det gamle Amtsfængsel i Haderslev, hvor jeg efter Omstændighederne befandt mig helt vel, daglig kunde modtage Besøg af Slægt og Venner og besørge en Del af »Dannevirke«s Redaktion, fik jeg fra Statsadvocaten i Flensborg Paa-læg om at melde mig hos Kommandanten i Magde-borg, hvis Kastel skulde være min Bolig i Resten af Aaret.

Min Hustru fandt sig med Ro i det uundgaaelige og tog ved den første telegrafiske Meddelelse om Sagens Udfald den Bestemmelse, at hun sammen med vore tre yngste Børn og min Søster vilde tage Ophold i Magdeborg, saa længe jeg var der, medens vore øvrige Børn skulde tage til deres Bedstefader i København. Dette var ordnet, inden jeg kom hjem fra Kiel. Og saaledes skete det.

Den 20. April reiste jeg til Magdeborg, meldte mig hos Kommandanten og flyttede den 22. om Aftenen Klokken 6 ind paa Kastellet. Min Beregning var, at vi saa kunde være tilbage i Haderslev den 24. December og feire Julen med alle vore Børn. Men denne Beregning slog fejl, som jeg siden skal fortælle. I det lille firkantede Hus, »Fugleburet« kaldet, som laa mellem Exercerpladsen og Volden midt i

Kastellet, blev der anvist mig Bolig til høire i det første Værelse i Stueetagen ud imod Exerccerpladsen, et meget tarvelig møbleret Rum paa 6 Alen i Kvadrat med to Vinduer. Da hele Huset var omgivet af et høit Plankeværk, kunde man fra Værelserne i Stueetagen ikke se, hvad der foregik paa Exerccerpladsen, saa synderlig opmuntrende var Udsigten just ikke. Sengen var en stenhaard, almindelig Kaserneseng med grove Lagener, som jeg dog faa Dage efter fik forbedret med mine egne Sengeklæder. I Etagen oven over mig boede der 5—6, mest unge Officerer, og i samme Etage som jeg en purung Fændrik ved de røde Husarer, som havde levet en ret broget Ungdom. Et Par Gange havde han forladt sit Regiment og var med unge Damer reist sin Vei, engang til Paris, hvilket havde indbragt ham et Aars Fæstningsstraf. I Magdeborg forlovede han sig med Kastelkommandantens Datter, med hvem Forholdet blev saa intimt, at han et Par Dage efter min Ankomst blev flyttet til en anden Fæstning, hvor han nogen Tid efter blev tvangsviet til den unge Dame fra Magdeborg, men uden at faa sin Frihed. Hans Ulykke var, at han var meget rig og forældreløs.

Til min personlige Opvartning fik jeg ligesom Officererne en Soldat, og jeg lod mig forpleie af Fangevogteren, en gammel forhenværende, noget fordrunken Underofficer med det ikke ualmindelige Navn Schulze, en skikkelig Fyr, som gjorde mig alle de Tjenester, han kunde. Hver Dag havde Fangerne Tilladelse til inden for meget bestemt afstukne Grænser at spasere i Kastellet nogle Timer Formiddag og Eftermiddag. Kastellet ligner ganske Kastellet i København med en bred Vei midt igennem fra Port til Port og Huse paa begge Sider; men det har ret betegnende ved Exerccerpladsen en Fangebolig, der hvor der i København ligger en Kirke. En anden Forskel er, at Magdeborgs Kastel ikke som det københavnske er omgivet af Jordvolde, men af græsbedækkede, høie Mure, der indeslutter vældige Kassematter. Her opholder der sig foruden en Liniebataillon Hundreder af menige militære Straffe-

fanger, som hver Dag vandrede paa Arbeide i store Kolonner. Der var baade Danske og Franskmænd imellem dem. Der sad fire Sønderjyder, som var straffede, fordi de 1870 havde unddraget sig deres Værnepligt. Jeg vilde gerne have talt med dem, men ethvert Forsøg derpaa blev forpurret. En smuk Allé gennemskar Kastellet fra Ende til anden, og da der fandtes Bænke til Fangernes Bekvemmelighed, kunde man befinde sig ret vel i Fritimerne.

Ved Indgangen til Kastellet var der Officersvagt, kommanderet af en Lieutenant, hver Dag en ny. Disse Lieutenanter førte en vis Kontrol med Fangerne, som hver Middag Klokken 12 blev afleverede af den afgaaende til den tiltrædende Vagtoficier. Dette skete paa den Maade, at de begge indfandt sig i »Fugleburet« og gik omkring fra det ene Værelse til det andet, bankede pænt paa Dørene, hvorefter den afgaaende Lieutenant præsenterede Fangen for den tiltrædende, der selv nævnte sit Navn, altsaa en formelig Præsentation, til hvilken det var Skik og Brug, at Fangerne var paaklædte, altsaa ikke i Morgensko og Slobrok. Men ellers saa jeg disse Lieutenanter kun, naar jeg meldte mig til Orlov.

De første Dage optog de nye Omgivelser min udelte Opmærksomhed, og jeg lagde ikke strax Mærke til, at Officererne holdt sig saa langt' borte fra mig, at jeg ikke kunde faa Leilighed til at hilse paa dem. Nogen egentlig Trang følte jeg nu heller ikke dertil. Først da jeg en Eftermiddag ved et Tilfælde lagde Mærke til, at en af dem, idet han passerede forbi mit Vindue, truede ad mig med knyttet Næve, kom jeg i Tanker om det paafaldende i Officerernes Tilbageholdenhed. Og da gamle Schultze Dagen efter indtrængende bad mig holde mig inde paa mit Værelse blot denne ene Dag, fordi den fordrukne Ulanritmester — det var ham, der havde truet ad mig — havde sagt til de andre Officerer, at han vilde slaa mig ihjel, naar han ved Frigivelsen fik sin Sabel tilbage, hvilket vilde ske i Dag, først da gik det op for mig, at der var noget galt paa Færde. Og for at Ritmesteren ikke skulde

gøre Dumheder, holdt jeg mig paa mit Værelse, til han var borte. Og Schultze holdt hele Dagen min Gangdør aflaaet, for at Ritmesteren ikke i sin Galsskab skulde bryde ind til mig, Dagen efter spurgte jeg paa Promenaden en af Officererne, om de med Forsæt holdt sig paa Afstand. Ja, svarede han. Det gør vi efter Aftale, fordi vi som Keiserens Officerer ikke kan have Omgang med en Mand, der har krænket vor Keiser. Jeg udtalte min Beklagelse derover og fortalte ham kortelig, hvorledes Sagen hang sammen. Han lovede at tale med sine Kammerater derom, og da jeg den næste Dag kom ud paa Exerccerpladsen, havde alle de unge Officerer stillet sig op i en Klynge og hilste høflig paa mig. Fra den Dag var der det bedste kammeratlige Forhold imellem os, og vi drak næsten hver Dag Kaffe sammen hos en Underofficer, som holdt en liden Smugbeværtning i Volden for Officersfangerne.

Da den før omtalte Husarfændrik blev flyttet til en anden Fæstning, tog jeg hans Værelse i det andet Hjørne af Huset i Brug. Herfra kunde jeg dog se Volden. Og da jeg havde faaet anskaffet mig nogle mageligere Stole og leiet mig et Klaver, fik jeg mig virkelig ret hyggelig indrettet i mit nye Kvarter. Nu begyndte det ogsaa at blive varmere i Luften, saa at jeg ikke længere som i Førstningen behøvede Kakkellovnsvarme.

Lidt ind i Mai ankom min Familie. Jeg havde leiet og møbleret en Leilighed ved den østlige Elbarm paa den samme Elbø, paa hvilken Kastellet ligger, og ved Kommandantens Velvillie kunde jeg hver Søndag besøge min Familie fra 9 til 6, efter Reglementet afhentet af en Underofficer. Egentlig skulde denne blive hos mig hele Dagen, men det fik jeg heldigvis strax forandret. Min Hustrus Vicevært var Underofficer, og han blev min officielle Ledsager. Min Familie besøgte mig hver Dag i Spadseretiden, og vi tilbragte den meste Tid paa et Stykke af Volden, der blev indrømmet mig til Afbenyttelse. Her tilbragte vi mange fredelige og rolige Timer med vore livlige Smaabørn og blev aldrig generede

af de andre Fanger, som udviste den største Delikatesse over for mine Damer.

I min tomme Stueetage fik jeg i Mai en Lidelsesfælde, en etaarig frivillig fra Rhinegnen, som tjente i Marinen og var bleven dømt til to Aars Fæstningsstraf for Opsætsighed. Det var en ikke videre dannet, men ret elskværdig ung Mand. Han var høist fortvivlet ved sin Ankomst, og jeg tog mig da af ham og foreslog ham, at vi skulde spise Middag sammen. Det blev han glad ved, og jeg søgte paa alle Maader at opmuntre ham; men i Eftersommeren blev han flyttet til et Fængsel, fordi man i Kiel var kommen under Veir med, at Fæstning var for lempelig en Straf for ham. Ud paa Sommeren kom der flere Fanger, og en Tidlang var alle 6 Værelser i Stueetagen besatte, mest af Studenter, der havde duelleret for skrap, og katolske Præster. Det var i Kulturkampens allerværste Tid. Bismarck forfulgte den katolske Geistlighed paa alle optænkelige Maader. Biskoppen af Paderborn havde udstedt et saare hvast Hyrdebrev til sine Præster, og alle dem af dem, som havde oplæst Hyrdebrevet fra Prædikestolen, lod Bismarck sætte under Tiltale. Mange Præster blev dømt til 8 Dages Fæstningsstraf, et mildt Martyrium. Nogle Stykker kom til Magdeburg; men dem indlod jeg mig aldeles ikke med. De tiltalte mig ikke, gik meget i Byen, og en af dem kom en Aften beruset hjem.

Sommeren var meget varm, og vi havde en Tidlang indtil 22 Grader om Natten, saa det blev svært at faa Nattero, især da Skildvagten hele Natten patrouillerede omkring Huset og hvert andet Minut passerede mine aabne Vinduer i knasende Grus. Men ogsaa det vænnede jeg mig til. Værst var det for min Familie, som havde vanskeligere ved at taale Varmen og Luften i den berygtede »Kolera-rede« Magdeburg, især da Vandstanden i den ubefærdede Elbarm blev saa lav, at man næsten kunde gaa tørskoet over den; men de havde dog den Fordel, at de kunde gaa uden for Byen, hvilket ikke var mig tilladt.

En stor Opmuntring var de mange Besøg af Slægt

og Venner. Mange Danske, som reiste sydpaa, lagde Veien om ad Magdeborg for at se ind til os. Officererne i Kastellet var yderst forbavsede over, saa mange Venner vi havde. Hans Krüger gjorde, medens han ud paa Efteraaret laa ved Rigsdagen i Berlin, flere Gange en Afstikker til Magdeborg, undertiden paa nogle Dage. Han kedede sig altid i Berlin, hvor han ingen Venner havde, og foretrak min Hustrus og mine Smaabørns Selskab, men passede altid at komme om Søndagen, naar jeg var hjemme.

De første Maaneder gik uden nævneværdige Hændelser, den ene Dag som den anden, men ud paa Sommeren fik jeg den foruroligende Meddelelse fra Haderslev, at N. Grünwald, min Kasserer, som var ansvarhavende for »Dannevirke«, medens J. Bjørns-hauge redigerede Bladet under mit Fangenskab, af Flensborg Kredsret sammen med Junggreen var bleven idømt en længere Fæstningsstraf og strax arresteret. Vel meddelte mine Venner i Haderslev mig, at der snarest vilde blive stillet Kavtion for at skaffe Grünwald paa fri Fod, men jeg fandt det alligevel nødvendigt at reise hjem til Haderslev for at ordne mine Sager og fik ogsaa gennem Magdeborgs Kommandant, Grev Gneisenau, tre Dages Permission. Ved at reise om Natten kunde jeg lade mig nøie dermed, men da jeg kom til Haderslev, var Grünwald allerede paa fri Fod, saa at jeg strax kunde reise tilbage. 60 Timer efter min Afreise fra Magdeborg sad jeg atter i »Fangeburet«.

Her fortalte mine Medfanger mig, at der ventedes to nye »Kullmänner« til Fæstningen. Nogle kaade Lieutenanter havde fundet paa at kalde mig »Kullmann« efter ham, der havde skudt paa gamle Keiser Wilhelm, og da de to anmeldte Fanger var fra »Schleswig-Holstein« ligesom jeg, mente de andre, at de ogsaa var et Par slemme Statsfjender. Da de saa kom, viste de sig at være et Par rigtig ægte Slesvigholstenere fra Itzehoe, nemlig Byens Borgermester og en Sagfører, der havde haft en Duell-affære. Da de havde moret sig en Uges Tid med at spille Kort og svire, blev de benaadede, hvad

alle Fangerne regelmæssig blev i al den Tid, jeg var i Magdeborg, ligegyldigt, med hvad de havde forset sig.

I den allerværste Sommerhede opholdt min Familie, navnlig for min yngste Søns Skyld, sig i nogen Tid i Harzen, og det blev en trist Tid for mig, da jeg var saa forvænt ved deres daglige Besøg. Hen i Oktober reiste min Søster hjem med mine to yngste Sønner, og min Hustru blev alene tilbage med sin Datter og en Pige i de sidste Maaneder af mit Fangenskab, som hun vilde dele med mig til det sidste. Da der ud paa Efteraaret blev tomt i min Stueetage, og jeg blev ganske alene tilbage, bad Officererne paa første Sal mig om at flytte op til dem, hvilken Opfordring jeg gerne imødekom. De var endog saa elskværdige at overlade mig det allerbedste Værelse imod Syd med Udsigt ud over hele Kastellet. Der var flere særdeles behagelige Officerer iblandt dem: en Kaptein von der Lippe af Generalstaben, som med stor Iver studerede Russisk og senere blev Fløiadjudant hos Keiser Wilhelm; en Grev Eulenburg fra Gardes du Corps-Regimentet, som var bleven udstødt af dette høiadelige Regiment, fordi han havde giftet sig med en Dame, hvis Fader var bleven nobiliteret, hvilket ikke var fint nok. Han havde saa udfordret sin Oberst paa Pistoler og kom paa Fæstningen. I de sidste Maaneder spiste jeg sammen med Officererne, som i alle Maader opførte sig elskværdigt imod mig og tit fandt paa Løier. En Aften blev der banket paa min Dør, og da den gik op, stod der 5—6 Lieutenanter paa Gangen, hver med et Lys i den ene Haand og en svensk Tændstikæske i den anden. En af dem dirigerede, medens de til en bekendt berlinsk Kneipemelodi afsang de svenske Ord, der stod paa Æsken: »Tändas endast mot lådans plan«, hvilke Ord uafslædig gentoges, til Melodien var ude. Det skulde være en patriotisk Demonstration for at glæde mig, Svensk var for dem det samme som Dansk. Men deres Indbydelser til »Bierabend« tog jeg aldrig imod.

Sidst i Oktober talte jeg en Dag med Fæstningskommandanten, og da jeg ytrede, at jeg glædede

mig til at feire Juleaften i mit Hjem med min Familie, bemærkede han, at det var umuligt, idet jeg ikke kunde komme bort før første Juledag. De tre Dage, jeg om Sommeren havde haft Orlov, skulde nemlig lægges til min Fangetid. Alt, hvad jeg indvendte derimod, prellede af paa hans Erklæring om, at den Sag var afgjort, og derved kunde der ikke rokkes. Og da jeg kom til Kommandanten, Grev Gneisenau, sagde han det samme, men tilføiede, at naar jeg ansøgte om at faa de tre Dage eftergivne, vilde jeg sikkert faa mit Ønske opfyldt. Naar jeg vilde give ham en Ansøgning, skulde han nok anbefale den. Jeg var ikke meget tilbøielig til sligt, men for mine Børns Skyld gjorde jeg det. Svaret var et Afslag! Det prøisiske Justitsministerium havde ikke engang fundet sig foranlediget til at forelægge min Ansøgning for den gamle Keiser Wilhelm, som da opholdt sig i Gastein.

Som Følge deraf maatte vi blive i Magdeborg Juleaften, som jeg dog undtagelsesvis fik Tilladelse til at tilbringe sammen med min Hustru og min Datter. Første Juledag slog Befrielsestimen, dog ikke Klokken 6, til hvilket Klokkeslet jeg otte Maaneder i Forveien havde taget Ophold i Kastellet, men først Klokken 12 om Natten. Aftenen tilbragte jeg sammen med mine Medfanger, og gamle Schultze havde lovet mig, at han skulde aabne Døren ved det første Slag. Som et Lyn var jeg ude af Døren, og inden Klokken havde slaaet sit sidste Slag, var jeg ude af Kastellet.

To Dage efter var vi atter i vort Hjem og fandt den hjerteligste Modtagelse hos alle vore Venner. Aldrig glemmer jeg de varme Hilsener fra de Hundreder, der stod opstillede paa Gaden og i Gadedøre for at byde os Velkommen, da vi kørte fra Banen hjem, og det blev en deilig Jul med alle vore Børn.

Efter Hjemkomsten paabegyndte jeg atter mit Arbeide, og der forefaldt ikke mange Beslaglæggelser eller Processer. Kort forinden havde man udvist Redaktionssekretæren Bennetsen, og man prøvede ogsaa med den paafølgende, Bjørn Lange.

Men Preusserne skulde have en endnu større Triumf. Jeg havde nu boet uhindret i min Fødeby i 12 Aar og troede mig derfor sikker.

I Efteraaret udgav jeg en Familiestamtavle, og af den fremgik det, at jeg under Krigen havde været Lazaretforvalter i København. Der blev øieblikkelig lagt Sag an, og alle Hjemmetyskerne glædede sig. Mellem Udenrigsministerierne i Kjøbenhavn og Berlin førtes maanedlange Forhandlinger, under hvilken vi gik i største Spænding.

Den 15. November kom der Brev fra Gesandten i Berlin, Quaade, hvori denne under Haanden meddelte mig, at min Sag var tabt. Jeg vilde blive udvist.

Jeg var nødt til at forlade Sønderjylland, førend Udvisningsordren kom fra Berlin; thi derved undgik jeg denne og vilde senere frit kunne besøge Sønderjylland for at se til Slægt og Venner.

Jeg meddelte derfor strax Øvrigheden, at jeg fra den 15. November tog Ophold i Kjøbenhavn og reiste 2 Timer efter. Nogle Dage senere vendte jeg tilbage og afviklede i Ro mine Affærer.

I Begyndelsen af December 1877 tog vi da endelig Afsked med Sønderjylland og bosatte os i Kjøbenhavn.

VI. »NATIONALTIDENDE.«

1878—93.

AF R. BESTHORN.

»V^{ED} Juletid (1877)« — skriver Etatsraad Hiort-Lorenzen i sine »Erindringer« — »modtog jeg Besøg af en Herre, der præsenterede sig som Hofstentrykker Ferslew, Udgiver af »Nationaltidende«, »Dagstelegraphen« og »Aftenposten«. Hans Navn var mig ganske ubekjendt, og hans Aviser kjendte jeg ikke det Mindste til. Kun saa meget huskede jeg fra de Aar, jeg sidst boede i Kjøbenhavn, at »Dagsstelegraphen« havde haft en Rimestad til Redaktør, men hverken ham eller Bladet havde jeg nogensinde gjort Bekendtskab med, og om »Nationaltidende«s og »Aftenposten«s Existens havde jeg ingen Anelse. Stor var derfor min Forbauselse, da Herr Ferslew tilbød mig Posten som Redaktør af »Nationaltidende« og »Dagstelegraphen«. Jeg udbad mig Betænkningstid og raadførte mig med mine Venner, Carl Ploug og Vilhelm Topsøe. Navnlig Topsøe gjorde mig betænkkelig ved at fortælle mig, at Ferslew i lange Tider havde været ude om en ny Redaktør af »Nationaltidende« til Afløsning af de Herrer Meyer og Wille, som kun midlertidig fungerede efter Rimestad, men ikke havde kunnet føre »Nationaltidende« frem i de henved to Aar, den havde bestaaet. Der klæbede, mente Topsøe, endnu for megen Duft af »Dagsstelegraphen« ved den. Topsøe raadede hverken til eller fra, Ploug ligesaa, og da jeg ingen andre havde at raadføre mig med, ukjendt som jeg var bleven med Forholdene i Kjøbenhavn, blev min Hustru og jeg enige om, at jeg skulde tage imod Herr Ferslews Tilbud, hvorved jeg blev uafhængig. Kong

Christian IX havde — da jeg søgte Audience hos ham paa Fredensborg efter min Flytning til Kjøbenhavn for at forklare ham, hvorfor jeg havde været nødt til at forlade Haderslev, hvilket jeg mente, jeg skyldte Kongen — tilbudt mig et Embede, og jeg kunde vel ogsaa nok have faaet et Amtsforvalterembede i en eller anden Provinsby; men at forlade Kjøbenhavn med min store Børneflokk, som jeg nu skulde til at have opdraget — min ældste Søn var lige bleven Student — kunde jeg ikke finde mig i. Jeg tog altsaa imod Herr Ferslews Tilbud.«

Man kan efter den Skildring, som Hiort-Lorenzen giver af sin Kaldelse til Redaktør for »Nationaltidende«, ikke forbavses over, at hans Overtagelse af denne Stilling vakte nogen Forundring i journalistiske københavnske Kredse; man vil ogsaa let indse, at han, med sin Mangel paa Kendskab til Forholdene i »Hotel Royal« og overhovedet til danske Presseforhold og Presse-mænd, savnede mange Forudsætninger for at beklæde den Stilling og kom i mange Vanskeligheder. Men Etatsraad Ferslew havde et skarpt psykologisk-journalistisk Blik, og Tiden viste, at Ferslew havde valgt den rette Mand til at naa sit Maal, som den erfarne Redaktør Topsøe fuldtud rigtigt havde skitseret for Hiort-Lorenzen.

Grundlaget for Ferslews senere saa storstilede Bladvirksomhed var »Dagstelegrafen«. Dette Blad havde vundet stor Udbredelse ved Rimestads vel-skrevne, populært affattede udenrigspolitiske Artikler, senere ved Willes skarpe polemiske Pen, der var dypet i et intimt Kendskab til de den Gang saa smaa københavnske Presseforhold, og hans, af Theatrene meget frygtede og meget læste Theateranmeldelser, først og fremmest ved den personligt meget elskværdige, overmaade arbejdsomme og paa Nyhedsomraadets Omraade altid aarvaagne Meyers redaktionelle Virksomhed.

»Dagstelegrafen« var blevet et indbringende Bladforetagende; men Ferslew havde et højere Maal. Han vilde have »et stort og fint Blad,« og med det Maal for Øje startede han i 1876 »Nationaltidende.« Her stødte han paa en uovervindelig Modstand hos

Meyer—Wille, der vilde hævde »Dagstelegrafen« som Hovedorganet i den Ferslewske Presse, der iøvrigt havde faaet en betydelig økonomisk Støtte ved den folkelige »Aftenpost«, der hurtigt fik stor Udbredelse. Kampen blev fra Meyer—Wille's Side ført med ofte ret smaalige Midler, og tilsidst blev Ferslew træt af de daglige Gnidninger og søgte sig en Redaktør til »Nationaltidende«, vistnok med den Bagtanke, at denne Redaktør ogsaa skulde blive træt af Konflikten med »Dagstelegrafen«s Mænd og forlange deres Fjernelse.

Ferslews Valg faldt da paa Hiort-Lorenzen, hvis Navn fra hans patriotiske Virksomhed som »Dannevirke«s Redaktør havde en god Klang her hjemme.

Det varede ikke længe, før Hiort-Lorenzen saa sig nødt til at stille det Krav, som Ferslew havde ventet og sikkert ønsket, om Meyer—Willes Afskedigelse. »Dagstelegrafen«s gamle Ledere modtog den nye »Chefredaktør« med haanlige Antydninger om, at de Ferslewske Blade ikke skulde være et »Paragraf Fem-Organ«. De modarbejdede paa enhver Maade den endnu ganske uerfarne Hiort-Lorenzen og søgte ved de personligste Midler at holde ham udenfor Bladets Ledelse. Kampen antog — til stor Fornøjelse for de Indviede, til hvilke i første Række Kontorbudene hørte — en ligefrem komisk Karakter. Hidtil havde Meyer og Wille, der plejede at forlade Redaktionskontoret Kl. 3—4 om Morgenen, først igen givet Møde ved 12—1 Tiden. Nu mødte de meget tidligere for at kunne bemægtige sig »Posten«; Hiort-Lorenzen fulgte deres Exempel; og der udviklede sig et Kapløb, der i Længden maatte føre til et Brud.

»Da det var gaaet saaledes et Par Maaneder,« skriver Hiort-Lorenzen, »saae jeg klart, at det ikke kunde vedblive at gaa paa den Maade, og jeg tog derefter, efter Samraad med min forstandige Hustru, den Beslutning at forlade min Stilling. Dette meddelte jeg kort og godt Herr Ferslew. Han var aabenbart forberedt paa, at saadant vilde ske, og han tilstod strax, at han havde ventet det. Han bad mig indstændigt om at blive, idet han godt indsaa, at, naar jeg forlod ham, vilde det blive ham ganske

umuligt at faa en præsentabel Redaktør; men jeg erklærede paa det bestemteste, at med den Redaktion hverken kunde eller vilde jeg arbeide. Saa spurgte han mig, om jeg vilde blive, hvis han afskedigede de Herrer Meyer og Wille. Dertil svarede jeg ja, idet jeg forbeholdt mig at danne en ny Redaktion; navnlig en Redaktionssekretær vilde jeg selv udsøge mig. Og det gik Herr Ferslew ind paa. Samme Dag blev de Herrer Meyer og Wille opsagte til 1. April, og jeg drog ud for at finde mig en Redaktionssekretær. Saa gik jeg til P. V. Grove, som var Redaktionssekretær ved »Dagbladet«, og han raadede mig til at prøve, om Emil Bjerring vilde. Han var juridisk Candidat, havde deltaget i Krigen 1864 som Officer og var dekoreret med Ridderkorset, altsaa forsaavidt i alle Maader præsentabel. Emil Bjerring betænkte sig nogle Dage og stillede saa den Betingelse, at jeg skulde paatage mig Kaution for hans Gage i tre Aar, hvis han gik fra »Nationaltidende«. Dette maatte jeg bon grè, mal grè gaa ind paa.

Jeg stolede nu paa, at jeg nok skulde holde fast ved Emil Bjerring. Lidet anede jeg, at han fjorten Aar efter skulde blive min Eftermand.«

Den Bitterhed, som her kommer til Orde, og som Hiort-Lorenzen aldrig har lagt Skjul paa, var forstaaelig og ikke ugrundet. Nogen Skyld var der dog paa begge Sider.

Til en Begyndelse gik alt fortræffeligt. Den nye Redaktør kastede sig med al Energi og praktisk Forstaaelse over sin Opgave. Den temperamentsfulde, idérige — ikke sjældent for idérige — Redaktør Hiort-Lorenzen fandt en udmærket Medarbejder i den altid rolige, altid beherskede Redaktionssekretær Bjerring, og med vægtig Støtte af Ferslews Forretningsdygtighed og faste Beslutning om at slaa »Morgen-telegraf« — den af Meyer og Wille startede Konkurrent til »Dagstelegraf«, — til Jorden, løste den nye Redaktør denne første Opgave i Løbet af et halvt Aar.

Derefter havde Hiort-Lorenzen i flere Aar en god Tid som Redaktør. Rigtigt indviet i københavnske Presseforhold blev han aldrig, og han savnede vist-

nok ogsaa ikke blot ifølge sin Fortid, men ogsaa ifølge sin Personlighed Sans for disse ofte meget personlige Forhold. Men han havde en stor, for hans Blad meget værdifuld Evne til at skaffe sig gode Forbindelser, og skaffe »Nationaltidende« Bidrag fra ansete Mænd, der næppe havde skrevet i Ferslews Blade under det tidligere Regime. Hiort-Lorenzen skabte »Nationaltidende« en smuk Plads som Bourgeoisie-Organ, og han og Bjerring gav i Forening Redaktionsforholdene en tiltalende Karakter.

I en halv Snes Aar gik alt fortræffeligt; men lidt efter lidt gjorde Bjerrings i flere Henseender overlegne journalistiske Dygtighed sig mere og mere gældende; Bjerring blev mere og mere trængt i Forgrunden af Etatsraad Ferslew, og Forholdet mellem Ferslew og Hiort-Lorenzen blev mere og mere køligt. Hiort-Lorenzen vogtede ikke i Tide paa disse Forhold, han lod sig alt for let trænge i Baggrunden, og hans genealogiske Arbejder indtog efterhaanden den mest fremtrædende Plads paa hans Redaktørbord. Bjerring havde vistnok ikke selv særlig Attraa efter at afløse sin Redaktør; men Ferslew trængte paa, og Bjerring, der ellers var saa korrekt og taktfuld, lod sig af og til forlede til at give sin redaktionelle Magtstilling Udtryk paa en for Redaktøren stødende og endog krænkende Maade. Bjerring havde i længere Tid været »Nationaltidende«s virkelige Redaktør, da han i 1893 afløste Hiort-Lorenzen — ikke til Fordel for sig selv, til stor Skuffelse for Hiort-Lorenzen, der, hvor tilfreds han end følte sig i sin Stilling som Stiftskriver i Roskilde, aldrig glemte de bitre Minder fra Slutningen af hans Redaktørvirksomhed i »Hotel Royal.«

»Det er ikke min Sag«, skriver Hiort-Lorenzen i sine »Erindringer«, »at fælde nogen Dom om den Betydning, »Nationaltidende« fik under min Redaktion. Nogle mene, den ikke var stor; selv er jeg af en anden Mening, men kun den ene Ting vil jeg have slaaet fast, og det er, at uden »Nationaltidende« var Estrup bleven styrtet længe før, og at det var de politiske Intriger, der spandtes af Baron Reedtz-Thott, Lars Dinesen og Ferslew, som tvang mig ud af min Stil-

ling, saaledes at »Nationaltidende« — mente Emil Bjerring — blev uskadelliggjort. Saa kunde man fælde Estrup. Dette er den sande Sammenhæng inden min Bortgang fra »Nationaltidende.« Jeg vilde ikke række Haand til en Politik, som efterhaanden vilde bringe Venstre frem.«

Om de af Hiort-Lorenzen her berørte politiske Forhold kan jeg ikke have nogen begrundet Mening. I Hovedsagen tror jeg, at han tog fejl, og at Grundene til hans Fordrivelse fra »Hôtel Royal« bundede i personlige Forhold. Men hvilke Mangler end Hiort-Lorenzen — dels ifølge manglende københavnsk journalistisk Fortid, dels af Grunde, der hang sammen med hans hele Temperament — havde som Redaktør, yder man ham kun simpel Retfærdighed, naar man underskriver de Ord, som han paa sin 70-aarige Fødselsdag udtalte overfor Forfatteren Carl Muusmann: »Det forekommer mig, at man ikke i denne Stilling (som Redaktør af »Nationaltidende«) har vist mig fuld Retfærdighed fra forskellige Sider. Jeg regner mig i hvert Tilfælde til Ære altid at have paatrykt Bladet et nationalt Præg.« I Virkeligheden havde Hiort-Lorenzen som Redaktør af »Nationaltidende« ogsaa sat gode Spor i den danske Journalistik ved den noble Tone og Aand, som prægede Bladet under hans Styrelse, og som blev bevaret trofast af hans Efterfølger.

PERSONLISTE

- AHLEFELDT-LAURVIG, Vilh. Fr. Greve. 1830—1897. Chevalier hos Enkedronning Caroline Amalie. Lieutenant i den kgl. Livgarde. Under Krigen 1864 a la suite som Adjutant ved 2. Infanteribrigade. Kmhr..
- AMORSEN, S., Consul. Købmand i Haderslev. Første Redaktionssekretær ved »Dannevirke«.
- BANG, Oluf. 1788—1877. Overchirurg ved det kgl. Frederiks Hospital. Professor, Dr. med. Geheimeraad og S. K. af D.
- BAUER, Edgar. Dr. phil. Journalist og Politiker.
- BECK, Charles. Oberst. Under Krigen 1864 Chef for 1. Regiment.
- BENNETSEN, cand. jur. Redaktionssekretær ved »Dannevirke«.
- BERLING, Carl. 1812—1871. Bogtrykker m. m. Generalintendant for den kgl. Civilliste. Kgl. Reisemarskal. Kmhr., Etatsraad og S. K. af D.
- BJERREGAARD, Kmhr.
- BLAUENFELDT, Maximilianus. 1799—1880. 1850 Herredsfoged i Hütten, Justitsraad, Politiker.
- BLIXEN-FINECKE, Carl Fr. Baron. 1822—1870. Udenrigsminister og Minister for Slesvig i det Rottwitt'ske Ministerium 1859—60. Viceformand for Folkethinget, Medlem af Rigsraadet. Gift med Prinsesse Augusta af Hessen.
- BLOM, Jean. Oberst i Forstærkningen. Under Krigen 1864 Stabschef ved 1. Armédivision.
- BOESEN, Actuar.
- BONNICHSEN, Jernstøber i Haderslev. Politiker.
- BRAUN, E., preuss. Dr. jur. og Advocat ved Overtribunalet i Berlin.
- BROCKENHUS-SCHACK, Ludvig Greve. 1825—1906. 1853 Herredsfoged i Ekernførde Herred. 1856—59 const. Borgermester i Ekernførde. 1860 Amtmand i Tønder, 1867 i Svendborg. Medlem af Folkethinget. Geheimeraad, Kmhr. og S. K. af D.
- BRUUN, Carl, f. 1829, cand. polyt. Digeconduktør i Hertugdømmet Slesvig.
- BRUUN, Hans Chr. 1800—1871. Eier af Aarø Sund. Postmester og Transportforvalter i Nykøbing paa F. Kgl. Agent.

BRUUN, Christiane¹⁾. 1808—1859. Gift 1827 med Kammerassessor L. F. Muus.

BRUUN, Laurids Muus. 1836—1864. 1863 cand. jur. Faldt ved Overselk.

BRUUN, Marie¹⁾. 1806—1864. Gift 1830 med Viceconsul E. B. Muus.

v. CAROC, Fr. Wilh. 1811—1882. Generalmajor. Under Krigen 1864 Commandeur for 3. Armeedivision.

CHABERT, Rich., f. 1815. Oberst i Forstærkningen. Under Krigen 1864 Capitain i 11. Batt.

CHEMNITZ, preuss. Borgermester i Haderslev efter 1864.

DAHL, Allan, f. 1826. Ritmester. Medlem af Folkethinget. Under Krigen 1864 Premierlieutenant i 3. Dragonregiment.

DAHL, J. Bankdirektør i Haderslev.

DESSAUER, Joseph. 1811—1853. 1849 Underlæge i Hæren. 1851 Læge i Haderslev.

DIRCKS, Edv. 1814—1878. Dr. med. & chir. 1853—1864 Fysicus i Tønning. 1864 Overlæge ved Lazarettet paa Frederiksberg Slot.

DJØRUP, Mich. 1804—1886 Dr. med. Stabslæge for Hæren og Flaaden. Conferensraad.

DRECHSEL, Actuar.

DREYER, Carl Vilh. 1812—1870. Oberst og Commandeur for 4. Brigade. Under Krigen 1864 Major i 2. Reg.

ERICHSEN, Iver. † 1866. Møller i Løgumkloster.

v. FALKENSTEIN, V. Preuss. komm. General i Altona.

FALLESEN, Martin. 1817—1894. Oberst og Chef for Bornholms Væbning. Chef for det kgl. Theater og Kapel. Medlem af Folkethinget og Landstinget. Kmhr. Under Krigen 1864 Batterichef i Art. Reg.

FEDDERSEN, Hans Rudolf. 1717—1762. Købmand og Raadmand i Haderslev.

v. FELDEGG, Feldner. Oberst og Chef for det østrigske Regiment »Coronini«.

v. FENSMARK, Johan Henrik. 1797—1871. Generalmajor, Generaladjutant hos Fr. VII. Kmhr. og S. K. af D.

FLINDT, Halfdan, f. 1825. Ritmester i 5. Dragonreg.

FOG, Ludolf, f. 1825. Generallieutenant. Under Krigen 1864 Souschef ved den active Armees Hovedkvarter og Stabschef ved 3. Armeedivision.

FRIIS, Gaardeier i Eisbøl.

GADE, Fysicus i Flensborg.

GANDIL, Frits, f. 1830. Oberst og Commandant i København. Under Krigen 1864 Capitain i 2. Batt.

¹⁾ Døtre af Tobaks- og Klædefabrikant i Fredericia og Viborg. Justitsraad Bertel Bruun til Bruunshaab og Asmildkloster.

- GARRIGUES, Henri. 1831—1913. Cand. mag. & med., Dr. med. 1864 Underlæge i Hæren. Højt anset gynækologisk Læge i Amerika.
- v. GERLACH, Georg. 1798—1865. Generallieutenant. S. K. af D. Under Krigen 1864 kommanderende General over den active Armee fra den 3. Marts til den 4. Juli 1864.
- v. GIEHLOU, preuss. Overstatsadvocat ved Appellationsretten i Kiel.
- GLAHN, Henrik. 1827—1886. Generalmajor og Chef for Fynske Brigade.
- GLAHN, Hother. 1817—1876. Overauditeur. Herredsfoged i Nørvang.
- v. GOTSCHALK, Edouard Gustav. 1828—1912. Ritmester i 2. Dragonreg. Under Krigen 1864 Adjudant ved Overcommandoen over den active Armee.
- GREGERSEN, Herredsfoged.
- GROVE, P. V. «Dagbladets» Krigsrespondent under Krigen 1864.
- GULSTAD, Fr. 1810—1871. Kar. Oberst.
- GYRSTING, Jacob. 1782—1847. Regimentschirurg, Justitsraad.

HAMMERICH, Louis, Borgermester, Etatsraad.

- HANSEN, P. C. M. 1803—1879. Professor, Dr. med., Etatsraad. 1831—1844 Læge ved det kgl. Waisenhus. 1849—50 Overlæge ved Garnisonssygehuset i København.
- HAUCHCHULZ, Ludvig. 1820—1901. 1848 Underlæge i Hæren. 1856 Fysicus i Slesvig. 1872 Kommunalæge i København.
- HECKSCHER, Hermann, f. 1824. Oberst i Forstærkningen. Under Krigen 1864 Capitain i 9. Batt.
- HEIDE, Alexander. † 1866. Herredsfoged. Cancelliraad, kst. Byfoged i Odense.
- HERTZPRUNG, Fr. † 1867. Toldkasserer. Kammerraad.
- HEUCKENDORFF, Carl Heinrich. † 1881. Husfoged.
- HINDENBURG, Vilh. † 1880. Generalmajor.
- HIORT, Peter. 1739—1811. Købmand og Raadmand i Haderslev.
- HIORT-LORENZEN, Fr. Peter, f. 1860. 1883 cand. juris. 1891 kgl. Fuldmægtig. 1898 Kontorchef. 1903 Committeret i Gouvernementet for de vestindiske Øer. 1905 Departementschef. 1913 Formand i Landsoverskatteraadet.
- HIORT-LORENZEN, Hans Rudolf (16. Aug. 1832—14. Juni 1917). 1856 cand. jur. 1859 Borgermester, Politimester og Byfoged i Ekernfærde. 1860—64 Herredsfoged i Satrup og Maarkjær Herreder. 1868—77 Redaktør af »Dannevirke«, 1874—77 tillige af »Freja«. 1878—93 Redaktør en chef af »Nationaltidende«, 1878—91 tillige af »Dagstelegrafen«. 1883—1901 Medudgiver og 1901—1917 Medredaktør af Danmarks Adels Aarbog. 1893 Etatsraad. 1894—1917 Stiftsskriver for Sjællands Stift, Forvalter af Roskilde Domkirkes Gods og Værge for Roskilde Domkirke. 1898—1907 Medlem af Administrationskommissionen for Baroniet Løvenborg. 1912 Kommandør af Dannebrog. Udgav *Annuaire Généralogique* (1881—1886). *Patriciske Slægter* (1891, 1911, 1914). *Repertorium over Legater og Stiftelser* (1893—1904). *Livre d'or des souverains* (1894 og 1908). Skrev over 100 Biografier af Slesvigere og Holstenere til Bricks's Lexikon.

HIORT-LORENZEN, Helene, f. 1862. Gift 1° 1886 med Associe i C. C. Brøchner i Hull Th. Brøchner, død s. A. Gift 2° 1891 med Overlæge ved den kgl. Livgarde Henrik Gotschalk.

HIORT-LORENZEN, Marie Elise, f. 1861.

HIORT-LORENZEN, Oline, f. 1869. Conventualinde i Roskilde Jomfrukloster.

HIORT-LORENZEN, Sophie. 1864—1918. Gift 1887 med Oberst, Chef for 7. Reg. og Commandant i Fredericia Carl Baggesen, † 1902.
v. HOLCK, Carl. 1834—1868. 1858 Cancellist i Ministeriet for Slesvig. 1862 Professor juris ved Universitetet. Docerede slesvigsk Ret.

HOLSTEIN, Anton, f. 1830. 1863—1880 Læge ved Diaconissestiftelsen. 1873—1902 Overlæge ved Frederiksberg Hospital. 1864 Overlæge ved Lazarettet paa Frederiksberg Slot.

v. HOLSTEIN, Ulrich Adolph. 1803—1864. Amtmand i Gottorp og kgl. Commissarius ved den slesvigske Stænderforsamling. Medlem af Rigsraadet. Kmhr.

HVIDING, Heinrich. 1809—1877. 1842 Overlæge i Rendsborg, 1851 i Slesvig.

HØST, Ditlev. 1818—1882. Generalmajor og Chef for 2. sjællandske Brigade. Under Krigen 1864 Capitain i 15. Batt.

JANSSEN, Chr. Ludvig. 1778—1864. Provst, Sognepræst i Haderslev.

v. JUEL, Niels Fr. Grabow. † 1868. Hofjægermester, Ritmester.

JØRGENSEN, Th. Aug. Brown. 1825—1910. 1852 Auditeur. 1856 Politimester i Slesvig, 1860 tillige Borgermester. 1866 Herredsfoged i Lunde og Skam Herreder, 1890 i Odense Herred. 1905 Afsked. Under Krigen 1864 const. Borgermester i Fredericia under Beleiringen.

KIER, Otto. Preussisk Landraad i Haderslev, senere i Ditmarsken.

KNUDSEN, Harald. 1823—1891. 1853 Secretair ved Appellationsretten i Flensborg. 1856 Herredsfoged i Arns. 1869 Borgermester i København.

KORNATZKY, preuss. Major og Landeværnsdistriktskommandant.

KRABBE, Aug., Capitain.

KRIEGER, A. F. 1817—1893. 1845 Prof. jur. 1855 Departementschef i Ministeriet for Slesvig. 1860 Assessor i Højesteret. Medlem af flere Ministerier. Delegeret i Londonerconferencen 1864.

KROG, Amtsforvalter i Ekernførde.

KROGH, preuss. Politimester i Aabenraa.

KRÜGER, Hans Andresen. 1816—1881. Gaardeier. Politiker.

LANGHEIM, Julius. Byskriver i Ekernførde.

LARSEN, Anton Chr. Fr., Factor ved »Dannevirke«.

LASSEN, Gustav Fr. 1801—1854. 1844 Byfoged i Haderslev. 1850 Overpræsident i Flensborg.

LEISNER, Christoffer. † 1868. Borgermester i Ekernførde. Justitsraad.

- v. LEVETZAU, Joachim. 1782—1859. Gouverneur i Hertugdømmet Lauenborg. Overhofmarschal hos Chr. VIII og Fr. VII. Chef for det kgl. Theater og Kapel. Kmhr. S. K. af D.
- v. LEVETZAU, Werner. Landfoged paa Sylt. Amtmand i Plöen. Efter 1864 preussisk Landraad i Aabenraa.
- LINDENHAU, Andreas. 1794—1836. 1814 Politimester i Haderslev. Justitsraad.
- LORENZEN, Carl Fr. Chr. 1819—1896 Købmand i Wisconsin (U.S.A.). 1866 »first lieutenant« i Hæren.
- LORENZEN, Carl Henrik. 1807—1856. Adjunct ved Sorø Academi. Controlleur ved den kgl. Centralkasse for Hertugdømmet Slesvig.
- LORENZEN, Hans Rudolf. 1799—1831. Kontorchef i det slesvigske-holstenske-lauenborgske Landvæsenskontor under Rentekammeret.
- LORENZEN, Johan Frederik. 1831—1907. 1857 Premierlieutenant i Ing. Reg. 1862 Capitain i Generalstaben. 1863 Underdirecteur i Krigsministeriet. 1870 Stabschef ved 2. jyske Brigade. 1876 Oberst og Chef for Generalstabens top. Afd. 1884 Chef for 2. Reg. 1886 Generalmajor og Chef for 2. jyske Brigade. 1897 Generallieutenant og komm. General i 2. Generalcommandodistrikt. 1901 Afsked. S. K. af D.
- LORENZEN, Mathilde. 1836—1908. Gift 1869 med Assessor i Viborg Landsoverret Bertel Bruun til Rindholm. † 1902.
- LORENZEN, Peter Hiort. 1791—1845. Købmand og deputeret Borger i Haderslev. 1837—1842 Medlem af den slesvigske Stænderforsamling.
- LORENZEN, Sophie, f. 1828.
- LORENZEN, Thomas. 1754—1834. Amtsforvalter og Husfoged i Haderslev, Justitsraad, R. af D. og D. M.
- LØVENSKIOLD, Carl. 1822—1898. Overhofmarschal hos Fr. VII og Chr. IX. Geheimeraad, Ridder af Elefanten, Kmhr. og S. K. af D. i Diam.
- LÜDERS, preuss. Politimester i Haderslev, senere Geheimeraad.
- MACCO, preuss. Statsadvocat ved Landretten i Flensborg.
- MANICUS, Claus. 1795—1877. Prof., Dr. med. Overlæge ved »Kristians Pleiehus i Ekernførde. Redacteur af »Flensb. Zeit.«.
- MEULENGRACHT, Fr. Wilh. † 1864, saaret ved Mysunde. Premierlieutenant i 5. Dragon Reg.
- MIDDELBOE, Johs. Stephan. 1836—1910. 1861 cand. jur. 1863—64 Amtssekretær i Flensborg. 1867 Dispacheur i København.
- MOLTKE, Adam Fr. 1821—1886. 1853 Cancellist i Ministeriet for Slesvig. 1859 Herredsfoged i Vis. 1866 Byfoged i Sæby. 1880 Amtmand i Hjørring.
- MUUS, Betzy Magdalene Bruun. 1843—1805. Gift 1868 med H. R. Hiort-Lorenzen.
- MUUS, Christiane Bruun, f. 1835. Gift 1858 med Generallieutenant Johan Frederik Lorenzen.
- MUUS, Elias Bendz. 1806—1864. Købmand og Formand for Borgerrepræsentationen i Kjerteminde. Svensk-norsk og storbritansk Vicekonsul. Grosserer i Kbhvn. Eier af Gl. Vartov.

- MUUS, Elise Marie Bruun. 1838—1876. Gift 1859 med cand. theol. Chr. Fr. Møller.
- MUUS, Laurids Fog. 1795—1856. Toldskriver i Kbhvn. Kammerassessor.
- MUUS, Nikolai Esmark, f. 1830. 1832 cand. jur. 1855 Understatsadvocat og notarius publicus i Flensborg. 1870 Borgermester i Nykøbing F., 1882 i Sorø, 1890 Herredsfoged i Voer og Nim.
- MUUS, Oline Bruun. 1836—1864. Gift 1859 med H. R. Hiort-Lorenzen.
- MUUS, Oscar Bruun. 1847—1918. Grosserer, Borgerrepræsentant, Medlem af Havneraadet og af Grosserersocietetets Comite. 1910—1914 Minister for Handel og Søfart.
- MUUS, Sophie Bruun. 1834—1882. Gift 1855 med Provst Th. Taaffe.
- MUUS, Thora Bruun, f. 1844. Gift 1870 med Premierlieutenant, cand. phil. Jürs.
- MUUSMANN, Julius. Herredsfoged i Sli Herred. Cancelliraad.
- MØLLER, Chr. Fr. 1830—1884. Cand. theol., Adjunct ved Odense Catedralskole.
- MÜLLER, preuss. Dr. jur. og Advocat ved Landretten i Flensborg.
- v. NEIPPERG, Greve. Østrigsk Feltmarschallieutenant.
- ORTMANN, Carl. 1841—1911. 1864 Underlæge i Hæren.
- PLESSEN, Hugo Baron. 1818—1904. Kgl. Commissarius for de adelige Godsdistrikter i Dänischwold og Schwansen. Kmhr. Efter 1864 preussisk Landraad i Gottorp. Geheimeregeringsraad.
- v. PLOTHO. Ritmester ved det preuss. Gendarmeri i Hertugdømmerne.
- POVELSEN, Søren. Rector for Slesvig lærde Skole.
- QUAADE, George Joachim. 1813—1889. 1860—1884 Gesandt i Berlin. Geheimeraad, Kmhr., S. K. af D.
- RASMUSSEN, Vald. 1833—1877. Dr. med. Overlæge ved Kommunehospitalet. 1864 Overlæge i Hæren.
- RATHGEN, Byskriver i Slesvig.
- REGENBURG, Theodor. 1850 fung. Departementchef i Ministeriet for Slesvig. 1870 Stiftamtmand i Aarhus.
- REVENTLOW, Arthur Greve. 1817—1878. Amtmand i Tønder. Curator for Universitetet i Kiel. Kmhr.
- RIES, Otto. † 1865. Herredsfoged i Strukstrup. Kmjkr.
- v. ROSEN, Sigismund. † 1864, saaret ved Nybøl. Major. Under Krigen 1864 Souschef ved Overcommandoen over den active Armee.
- v. ROSEN, Jonas. Kmjkr. Preuss. Landraad i Haderslev efter 1864.
- v. ROSS, Soph. Walmoden. 1821—1892. Oberst og Chef for 9. Reg. Under Krigen 1864 Capitain i 2. Batt.

RØMER, H. C. 1821—1883. Cand. juris. Kammerjunker. Under Krigen 1864 Corpsintendant ved den active Armee.

SABRO, Th. Boghandler i Haderslev. Udgiver af Haderslev Avis.
v. SCHEEL-PLESSEN, Carl Baron. 1811—1892. Efter 1848 kgl. Commissarius i Hertugdømmet Lauenborg. Overpræsident i Flensborg, fra hvilket Embede han paa Grund af sin Opposition blev entlediget. Præsident i den holstenske Stænderforsamling. Medlem af Rigsraadet. Kmhr. Efter 1864 preussisk Overpræsident i Elb-Hertugdømmerne og Geheimeraad.

SCHLEGEL, Carl Fr. † 1878. 1862 Lecteur hos Fr. VII. Etatsraad.

SCHROETER, Johan Frederik. 1798—1841. Gæstgiver og Kirkeforstander i Haderslev.

SCHROETER, Otto. 1814—1864. Eier af Haderslev Slotsvandmølle. Dannebrogsmænd.

SCHRÖDER, Chr. Fr. Napoleon. Oberst og Chef for 1. Ingenieur-direction. Under Krigen 1864 Stabschef hos den høistkommanderende Ingenieurofficer over den active Armee.

SCHÖLLER, Chr. 1854 Cancellist i Ministeriet for Slesvig. 1857 Borgermester i Tønning. 1861 Herredsfoged i Husby.

SCHØNHEDER, Chr. Aug., f. 1838. Ingeniørassistent ved de jyskefyenske Baner. Deltog som Secondlieutenant i 9. Inf. Reg. i Krigen 1864. 1870—87 i Buenos Ayres. 1890 Afskedspatent som Capitain.

SCHULTZ, Adrian. † 1875. Kar. Oberst. Postmester i Ekernefærde.

SKAU, Laurids Petersen. 1817—1864. Politiker.

SOMMER, Carl Vilh. † 1881. Ritmester i 5. Dragon-Reg. Landmaaler.

v. SPÄTH, With. 1818—1906. Toldforvalter i Kolding. Kmhr.

STEMANN, Advocat i Flensborg. Efter 1864 preuss. Præsident i Amtsretten i Flensborg.

v. STEMANN, Chr. 1802—1876. Dr. juris. Præsident i Appellationsretten i Flensborg. Geheimeraad, Kmhr. og S. K. af D.

v. STEMANN, Paul. 1764—1855. Præsident i det danske Cancelli. Geheimestatsminister. Overkammerherre og Ridder af Elefanten.

v. STOCKFLETH, Hannibal. † 1858. Kar. Oberst.

v. STOCKFLETH, Harald. † 1864 ved Dybbøl. Capitain.

de STOCKFLETH, William Walcker. † 1818. Viceadmiral. S. K. af D.

v. STOCKFLETH, William. 1802—1885. 1830 Auditeur. 1846 Herredsfoged i Nørvang. 1850 Amtmand i Haderslev. Kmhr.

STUHR, Frederik Feddersen. 1855 cand. jur. 1864 Borgermester i Husum. 1866 Amtsactuar i Flensborg. 1872 Statsadvocat i Kiel.

TAAFFE, Th. Chr. 1824—1885. Provst, Sognepræst til Kjeldby.

VEDEL, Emil. 1824—1909. 1856 Departementchef i Ministeriet for Slesvig. 1866 Amtmand paa Bornholm, 1871 i Sorø. Kmhr. og S. K. af D.

VOLLQUARTZ, Conrector i Haderslev.

WAAGE, Vilh.

WEDELL-WEDELLSBORG, Vilh. Baron. 1827—1904. 1853 Herredsfoged i Husby. 1856 const. Amtmand i Flensborg. 1867 Amtmand i Hjørring, 1880 i Hillerød. Kmhr. og S. K. af D.

WEYHE, Joachim, f. 1826. Oberst. Under Krigen 1864 Capitain i 1. Batt.

WITH, Herredsfoged.

v. WILSTER, E. H. C. 1808—1881. Generallieutenant. Under Krigen 1864 Commandeur for 4. Infanteribrigade.

de WOLFF, Købmand i Haderslev.

WOLFHAGEN, Fr. 1818—1894. 1851 Amtmand i Flensborg. 1856—1863 Minister for Slesvig. Kmhr.

v. ZEDLITZ, preuss. Regeringskommisær i Hertugdømmerne fra 1864 til disses Indlemmelse i Preussen.

v. ZÜLOW. Borgermester i Frederiksstad. 1860 Herredsfoged i Ekernførde. Efter 1864 Assessor i Appellationsretten i Kiel.

INDHOLD

	Side
Forord	V
I. Barndom	1
II. Studentertid	10
III. Candidat- og Embedstid	12
IV. Lazarettet paa Frederiksberg Slot	61
V. »Dannevirke«	72
VI. »Nationaltidende.« (Af Dr. phil. Besthorn).....	116
Personliste. (Ved Udgifveren).....	122

